Prijs van dit nummer 5,– euro

de AS 176– Infiltratie

INFILTRATIE

DE AS 176

de AS

anarchistisch tijdschrift

39ste jaargang, nummer 176, winter 2011.
De AS verschijnt in vier afleveringen per jaar en is een uitgave van Stichting de AS, Moerkapelle.
ISSN-nummer 0920-3257.
Bestelling: door storting op rekeningnummer 4460315 ten name van de AS in Moerkapelle.
Jaarabonnement: 18,50 euro; buiten Nederland 25,- euro.
Druk: BGS, Schiedam.
Opmaak: Atalanta, Utrecht.
Adreswijzigingen: per post of per e-mail (wimdelobel@planet.nl).
Nieuwe abonnementen: gaan in met het eerste nummer van de jaargang, tenzij anders aangegeven bij bestelling. Zonder opzegging worden abonnementen verlengd.
Adres: postbus 43, 2750 AA Moerkapelle; wimdelobel@planet.nl
Redactie: Boudewijn Chorus, Marius de Geus, Arie Hazekamp, Thom Holterman, Rudolf de Jong, Jaap van der Laan, Wim de Lobel, André de Raaij, Hans Ramaer (eindredacteur), Martin Smit, Rymke Wiersma, Hanneke Willemse.
Verder werkten mee: Ron Blom, Roel van Duijn, Bart Praat (ill.), Weia Reinboud, Willie Verhoysen, Dick de Winter.
Publicatie van een bijdrage impliceert niet dat daarin of daardoor redactionele standpunten worden weergegeven.
Internet: http://tijdschriftdeas.wordpress.com/
Bestellingen: wimdelobel@planet.nl

INFILTRATIE

Redactioneel

Dit nummer van de AS *gaat over infiltratie. Het gaat over geheime diensten, veiligheidsdienten, of hoe ze zich ook noemen, die mensen, hun eigen agenten of overlopers, inzetten om inside informatie te verkrijgen van actiegroepen, radicale groeperingen, linkse partijen en bewegingen en dergelijke. Daarbij blijft het zelden bij het alleen verzamelen van informatie. Vaak ook zie je pogingen groepen naar de hand van de inlichtingendiensten te zetten of te provoceren tot strafbare handelingen waarop dan ingegrepen kan worden. Dat de overheid gebruik maakt van infiltranten en provocateurs is niet nieuw, al is het ontluisterend voor wie nog wat vertrouwen heeft in de rechtstaat.*

Al in 1925 verscheen Wat elke revolutionair moet weten over repressie *van Victor Serge. De auteur had inzage in de archieven van de Tsaristische geheime dienst, de Ochrana.*[1] *Deze archieven waren na de oktoberrevolutie van 1917 in handen van de bolsjewieken gevallen. Serge schetst een indringend beeld van deze dienst en de door haar gehanteerde methoden om revolutionaire, en vermeende revolutionaire personen en groepen nauwgezet op te sporen en in de gaten te houden. Daarnaast hield de dienst overigens ook toezicht op hogere kringen, om te weten te komen wat daar leefde. Tsaar Nicolaas I had de Russische geheime dienst opgericht na de decabristenopstand in 1825, die de tsaar als een volkomen onverwachte gebeurtenis ervoer.*

Deze geheime dienst werd in 1881 omgezet in de Ochrana in het jaar dat Narodja Volja (volkswil) een geslaagde aanslag op tsaar Alexander II pleegde. De Ochrana perfectioneerde haar methoden maar kon uiteindelijk de revoluties van 1905 en van 1917 niet voorkomen. Wel slaagde zij erin veel revolutionairen aan te houden, met name door infiltratie en provocatie, en te laten verbannen naar Siberie en andere afgelegen streken.

Na 1917 was het overigens niet afgelopen met geheime diensten in Rusland. Onder steeds wisselende namen, NKVD, GPOe , KGB zetten de opvolgers van de Ochrana hun werk voort, nu niet meer in dienst van de tsaar maar van Lenin, Stalin enzovoorts. Nog maar deels gericht op de (vaak vermeende) revolutionaire oppositie maar vooral op repressie van de bevolking in het algemeen en van schrijvers, dichters en componisten in het bijzonder. Het lijdt geen twijfel dat wel de politieke kleur van de opvolgers van de Ochrana maar niet de methoden veranderd waren, hoogstens verder uitgebreid. Victor Serge werd er zelf ook het slachtoffer van, hoewel hij zijn vege lijf kon redden omdat hij door druk van buitenlandse schrijvers uit Rusland werd uitgewezen.
Toen in 1989 na de val van de muur de archieven van de Oost-Duitse geheime dienst, de STASI, op straat kwamen te liggen bleek hoezeer de communistische geheime dienst juist de gewone bevolking in de gaten hield. Tot ontzetting van velen bleken er dossiers van hen op basis van informatie van mensen van wie ze dat nooit verwacht hadden. Dat was in Rusland natuurlijk ook zo en zal in andere communistische landen niet anders zijn geweest.

Terug naar Victor Serge en vergelijk maar eens met wat Arie Hazekamp in deze *AS* schrijft over de activiteiten van de PID in Nijmegen. Victor Serge beschrijft de recruteringsmethoden van de Ochrana. Speciaal opgeleide agenten recruteerden infiltranten, die van hen een schuilnaam kregen en onder hun toezicht stonden. Om de revolutionaire beweging beter de kop in te kunnen drukken, liet de Ochrana toe dat de beweging kon groeien, zo nodig met hulp van infiltranten. Door arrestatie van leidende figuren uit die beweging konden infiltranten ook een steeds belangrijker plaats innemen. Er zijn in de Russische geschiedenis voorbeelden van infiltranten die vakbewegingen opzetten, illegale kranten uitgaven of revolutionaire groepen leidden.
Serge citeert uit een handboek van de Ochrana: 'De aanwerving van geheime agenten moet een bestendige zorg zijn van den bestuurder van den opsporingsdienst en zijn medewerkers. Zij mogen geen enkele gelegenheid verwaarlozen, zelfs als er maar weinig kans van slagen is, om agenten te winnen. Die taak is uiterst kiesch. Om haar te vervullen moet men vooral in voeling trachten te komen met politieke gevangenen.'
'Als bijzonder geschikt om in dienst te treden moeten beschouwd worden: de karakterzwakke revolutionnairen die, ontgoocheld of in hun eigenliefde gekwetst door de partij, in ellende leven, uit de verbanningsoorden ontsnapt zijn of op het punt staan er heen gezonden te worden.' Een aangeworven agent moet volstrekte geheimhouding betrachten en in niets zijn levenswijze veranderen. Het is verder belangrijk dat de opsporingsdienst een nauwgezette studie maakt van de psychologische kenmerken van mogelijke geheime agenten.

De Russische geheime dienst slaagde er eind negentiende eeuw Narodja Volja (Volkswil) grotendeels op te rollen doordat ze een infiltrant in de beweging had, al kon ze de aanslag op Alexander II niet voorkomen. Wel slaagde ze erin de daders aan te houden, een aantal van hen stierven op het schavot, de anderen verdwenen in de kerkers van het Petersburgse fort Schlüsselburg. Vera Figner, de laatste overlevende van de betrokken groep, beschreef in haar herinneringen *Nacht over Rusland* haar half ondergrondse leven met de voortdurende dreiging van verraad, haar twintig jaar eenzame opsluiting, en haar terugkeer in de wereld.[2]

Algemeen bekend was dat ook in Nederland de anarchistische beweging nauwgezet in de gaten werd (en wordt) gehouden door de politie. Agenten woonden openbare vergaderingen bij en maakten nauwgezet aantekeningen over wat er door wie gezegd was. Graven in politie- en andere overheidsarchieven levert dan ook vaak veel extra informatie op over vooroorlogse anarchistische groepen. Zo zijn de rapporten van de CID, de centrale inlichtingen dienst, over de jaren 1919-1940, voor zover ze reconstrueerbaar waren (want de CID had in mei 1940 haar archief vernietigd) op het net in te zien.[3] Het betreft jaarrapporten en lijsten militanten van rechts en links. Ook andere archieven kunnen veel informatie opleveren.
Uit een van de nummers van *De Arbeider* uit 1924 komt een vroeg Nederlands voorbeeld van infiltratie door een politiespion. Elshout woonde in het Kees Boeke Broederschapshuis in Bilthoven. Dit was het huis van de pacifistische pedagoog Kees Boeke, oprichter van de 'De Werkplaats' een nog steeds bestaande school in Bilthoven. Het huis was een trefpunt voor pacifisten en anarchisten, er werden manifestaties gehouden, er werd gekampeerd en er werd vergaderd. Op een lezing in 1922 merkt de plaatselijke veldwachter, die ambtshalve alle vergaderingen van anarchisten moest bijwonen, op dat Elshout zit te lachen om een uitspraak van de spreker, Jo Meyer, over Indië. (Jo Meijer was de echtgenoot van Clara Wichmann.)
Elshout wordt als politiespion aangeworven en rapporteert aan brigadier-rechercheur Noppen en hoofdinspecteur Brandt van bureau Bilthoven over de anarchistische jongeren beweging VJV (het Vrije Jeugd Verbond, waaruit onder andere De Mokergroepen voortkomen) over het SAV (het Sociaal Anarchistisch Verbond) de BRAC (Bond van Religieus Anarchisten) en over de groep Bilthoven. Hij krijgt hiervoor eerst zes en later twaalf gulden per week, ruim een half weekloon van een arbeider in die tijd. Elshout wordt in 1924 secretaris van het Japankomitee. Hij doet zijn baantje klaarblijkelijk goed, maar als hoofdinspecteur Brandt de administratie van het Japankomitee ter inzage krijgt en niet meer terug wil geven loopt Elshout tegen de lamp.
Ook in de Amsterdamse provotijd werden activisten geworven om Provo in het algemeen en Roel van Duijn in het bijzonder in de gaten te houden. Zie het verslag van Roel van Duijn in dit nummer om te weten te komen wat er voor informatie over hem was. Het is een mooi voorbeeld van de vertragingstechnieken en weigerachtigheid van de tot meer openheid gedwongen Nederlandse overheid. In het hart van Provo bleek een informant te zitten en tot lang nadat Provo opgeheven was en Roel van Duijn een (overigens niet door allen) geres-

pecteerd groen politicus was geworden, werd hij nauwgezet gevolgd. Blijkbaar zijn ook de linkse partijen onderwerp van de Nederlandse veiligheidsdiensten.
Verder haalde de inlichtingendienst niet alleen activisten over informant te worden, maar ook zette ze eigen agenten in die moesten infiltreren in politieke groeperingen als de Socialistische Jeugd en de Rode jeugd. Martin Smit schijft over de Groep IJzerman die in Amsterdam vier agenten inzette. Zijn verhaal klinkt als een spannend jongensboek met schuilnamen en al. Verhalen over infilranten zijn veelal gebaseerd op de enkele spijtoptant onder de ingezette infiltranten of op een agent die prat ging op zijn spionage en provocatiewerk, en jaren later uit de school klapt. Dat is ook de bron voor het artikel van Ron Blom.
Als je deze artikelen leest zijn er duidelijke parallellen met wat Serge beschrijft. Het lijkt alsof de Nijmeegse en Amsterdamse PID hetzelfde handboek gebruikten als de Ochrana. Natuurlijk maken veiligheidsdiensten heden ten dage ook en misschien wel vooral gebruik van andere methodes, zoals analyse van alle mogelijke dataverkeer en informatiestromen, van afluisteren en inzage in berichtenverkeer, van doorzoeken van informatie op vriendensites als Faceboek en dergelijke, van registratie van reizen van personen et cetera, maar nog steeds lijkt de informant, de infiltrant, die je ook kan inzetten als provocateur, een beproefde methode.
En zo'n informant werft de veiligheidsdienst door handig in te spelen op, wat Serge zo mooi beschrijft als, karakterzwakheden of gewoon door chantage met rechtsvervolging. (Zie het artikel van Arie Hazekamp voor voorbeelden) Als zo iemand dan een positie verworven heeft in een beweging heeft de veiligheidsdienst een mogelijkheid de groep te beinvloeden. De infiltrant kan geïnstrueerd worden om bijvoorbeeld aan te zetten tot geweld, zoals beschreven wordt in het fraaie artikel van Ron Blom over de Amsterdamse agent die infiltreert in een arbeiders- en soldatenraad. Dat hij onmiddelijk in deze groep werd opgenomen is wat naïef van de leden ervan, maar wellicht wel verklaarbaar als je je realiseert dat destijds iemands klasse bijna steeds af te lezen was aan zijn kleding. Een als sjofele soldaat verklede agent werd zo voor een arbeider gehouden.
Open organisaties lopen natuurlijk steeds het risico dat zich ook belangstellenden melden die andere interesses hebben. Zo kon Gardiner zich indringen in de VAKgroep in Woensdrecht. Dat de pacifisten daar niet bereid waren mee te werken aan gebruik van geweld was een misrekening van zijn opdrachtgevers en een interessant feit voor actievoerders. Het maakt iemand, ook al meen je hem al lang te kennen, die steeds pleit voor 'harde actie' of buitenproportioneel geweld wil gebruiken en al helemaal als hij de instrumenten daarvoor aanreikt, op zijn minst verdacht in opdracht te handelen. Uit Victor Serges brochure kun je ook concluderen dat degenen die om onduidelijke redenen de justitiële dans ontspringen na gepakt te zijn op een strafbaar feit misschien wel informanten geworden zijn. Ook hiervan noemt Arie Hazekamp een voorbeeld.

Het artikel van Thom Holterman beschrijft de ontwikkeling van het veiligheidsdenken in Frankrijk. Het lijkt een hele tak van wetenschap geworden te zijn. Het is treurig te bedenken dat angst

de drijvende kracht achter veel overheidshandelen is geworden. Angst en wantrouwen leiden tot informatiehonger, die echter nooit in staat zal zijn de angst en het wantrouwen werkelijk te verminderen. De paranoia wordt alleen maar groter omdat iedere snipper informatie uitgelegd kan worden als een bevestiging van de noodzaak van achterdocht.

Als je dit nummer leest, verbaas je je dat er überhaupt nog illegale acties door actiegroepen gevoerd kunnen worden. Het zal niet alleen repressieve tolerantie zijn dat kraakacties lukten, dat Onkruit bunkers kon openbreken, dat RARA de Makro kon helpen bij haar beslissing zich uit Zuid-Afrika terug te trekken. Een deel van het antwoord ligt in de structuur van de betrokken groepen. Veelal zijn actievoerders niet georganiseerd in formele clubs of verenigingen maar in affiniteitsgroepen, kleine groepen van mensen die elkaar al lange tijd kennen uit acties, die ideeën delen en vaak ook een manier van leven.[4] Daardoor zijn ze vrienden geworden die op elkaar kunnen rekenen. Een affiniteitsgroep mist een formele organisatiestructuur en kent vaak een wat wisselende samenstelling. Ondanks haar informele karakter is een affiniteitsgroep toch een gesloten groep.
Omdat de groep door vriendschapsbanden bij elkaar gehouden wordt zal een nieuweling, laat staan een infiltrant, niet makkelijk opgenomen worden. Als buitenstaander kun je dus niet makkelijk aansluiten bij de kern, al kun je vaak wel met acties meedoen – als je tenminste hoort dat die acties plaatsvinden. Daarvoor moet je weer mensen kennen die bij de organisatie betrokken zijn. De inlichtingendienst kan zo wel infiltranten mee laten doen met acties, maar niet makkelijk invloed krijgen in een affiniteitsgroep. Het lijkt makkelijker een agent te laten infiltreren in een formele organisatie als de Socialistische Jeugd dan in een affiniteitsgroep. Zo schijnt dat bij RARA niet gelukt te zijn. Ondanks arrestaties van vermoedelijke leden lukte het destijds niet deze mensen te laten veroordelen.
Voor een open organisatie, zoals een basisgroep, die opereert binnen de mazen van de wet, is een infiltrant een minder groot probleem dan voor een actiegroep die op de grens van de wet opereert, bezettingen uitvoert of huizen kraakt. Voor beide is het wel belangrijk alert te blijven: wat is dat voor iemand die zichzelf aanmeldt. Het is niet verstandig paranoïde te worden, dat bederft een hoop plezier in het leven. Laat die paranoia maar over aan de staat, maar het is altijd wijs om de kat uit de boom te kijken en niet te goed van vertrouwen te zijn. Vaak zegt het gevoel dat een bepaald persoon bij je oproept al veel over in hoeverre je met die persoon in zee kunt gaan. En verder – trek je terug op je eigen affiniteitsgroep als het gaat om echt belangrijke zaken.
Jaap van der Laan

NOTEN

(1) Victor Serge, *Wat elke revolutionair moet weten over repressie*; heruitgave door De Dolle Hond, Amsterdam 2000
(2) Vera Vigner, *Nacht Over Rusland.* In 3 dln.; heruitgave door Kelderuitgeverij, Utrecht z.j.
(3) http://www.historici.nl/bots/Onderzoek/Projecten/RapportenCentraleInlichtingendienst1919-1940
(4) Louis Mervier Vega, *Affiniteitsgroepen*; Spreeuw, libertaire uitgeverij, Utrecht z.j.

SPIONAGE IN DE POLDER

Arie Hazekamp

In de laatste dertig jaar is er veel bekend geworden over de wijze waarop politie en inlichtingendiensten infiltreren in de Nederlandse anarchistische beweging en buitenparlementaire groepen. Infiltratie blijft een instrument van inlichtingendiensten om informatie te vergaren maar ook voor beïnvloeding van voor de bestaande orde onwelgevallige politieke activiteiten. Regelmatig blijkt daaruit dat informanten of infiltranten niet alleen worden geworven met behulp van geld maar ook door middel van chantage en bedreiging. Ook worden deze personen bij tijd en wijle aangezet tot het uitlokken van gewelddadige acties, waarbij zo nodig wapentuig wordt verstrekt. Dit is des te ernstiger aangezien elke controle op het inlichtingenwerk ontbreekt.

Tegenwoordig werkt de Algemene Inlichten- en Veiligheidsdienst (AIVD, voorheen Binnenlandse Veiligheidsdienst, BVD) formeel binnen het wettelijk kader van de Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten uit 2002. De inzet van natuurlijke personen om informatie te vergaren, is in deze wet gelegaliseerd. Het onderscheid tussen informanten en infiltranten is in de praktijk moeilijk hanteerbaar. In veel gevallen ontpopt de informant zich als infiltrant omdat deze door de inlichtingendienst bewust wordt aangezet om actief te worden in bepaalde groepen en welke rol daar gespeeld dient te worden.

De AIVD heeft geen opsporingsbevoegdheid omdat niemand het optreden van een geheime dienst als de Duitse Gestapo tijdens de Tweede Wereldoorlog in ons land wenselijk achtte. Alle vijfentwintig politieregio's kennen daarentegen een Regionale Inlichtingendienst (RID), de opvolger van de Politieke Inlichtingendienst (PID). Daarbij waren rond 2000 zo'n 120 fulltime RID'ers bij betrokken. De RID is een soort 'lokale AIVD' en fungeert als de 'ogen en oren' van de AIVD. Lokale politieke manifestaties, acties en actiegroepen worden met name door de RID in de gaten gehouden. In de praktijk zullen de meeste activisten die in aanraking komen met inlichtingendiensten, vooral met de RID te maken krijgen. Benaderingspogingen worden meestal ondernomen door RID'ers.

RID'ers zijn politieagenten, die naast hun politiewerk (en de daarbij behorende opsporingsbevoegdheid) ook inlichtingenwerk verrichten (waarbij ze dan geen opsporingsbevoegdheid hebben) naar 'gewelddadig politiek activisme'. Vaak is het erg onduidelijk of een RID'er op een bepaald moment politiewerk doet ten behoeve van de openbare orde of inlichtingenwerk voor de BVD verricht. Onduidelijk is dan ook onder wiens verantwoordinging dit werk valt (respectievelijk de burgemeester of de minister van Binnenlandse Zaken) en wat er met de vergaarde gegevens gebeurt.

ONKRUIT

Lange tijd was er nauwelijks iets bekend over infiltratiepraktijken van de Nederlandse inlichtingendiensten. In 1978 verscheen het boek van *Vrij Nederland* redacteur Rudie van Meurs over de BVD. De ondertitel 'samenzweren tegen ambtenaren, studenten, journalisten, dominees, en andere democraten' duidt voldoende het problematische karakter van deze (en elke) geheime dienst aan. "De BVD die zegt de terreur te bestrijden of althans te voorkomen, oefent zelf terreur uit. Dat is de zwarte draad die door het bestaan van 'de dienst' heenloopt," meende Van Meurs.[1]

Enkele jaren later braken antimilitaristen van Onkruit diverse malen in bij militaire objecten waarbij ze ook vele documenten buit maakten. Dit gold voor de actie op 21 mei 1981 toen Onkruit op klaarlichte dag het kantoor binnendrong van het Provinciaal Militair Commando in Amsterdam. Het PMC was de schakel tussen militaire eenheden en regionale overheden. De Onkruiters gooiden alle papieren op straat, maar publiceerden veel onthullende informatie in de zogeheten PMC-papers. Daaruit bleek dat de militaire inlichtingendiensten een flink deel van progressief Nederland als staatsgevaarlijk beschouwde.

In april 1983 ontvreemde Onkruit tal van documenten uit twee commandobunkers in Noordwijk en Katwijk. In de publicatie *Bunker in, bunkerbuit: de plannen die de oorlog mogelijk maken* bleek dat de inlichtingendiensten vrijwel de gehele vredesbeweging in de gaten hield. Dit in tegenstelling tot wat de toenmalige regering beweerde. Als gevolg van het kruisrakettendebat floreerde de vredesbeweging (hollanditis), wat culmineerde in twee massale demonstraties tegen deze wapens.

Een jaar later, in 1984 kwam de BVD in opspraak wegens de ontmaskering van een infiltrant in de vredesbeweging. De Canadees John Paul Gardiner (alias Wood) was in opdracht van de dienst geïnfiltreerd in het Vredes Aktie Kamp (VAK) bij de vliegbasis Woensdrecht. De bewoners van het tentenkamp aldaar wilden de plaatsing van een nieuwe generatie atoomraketten (Amerikaanse kruisraketten) verhinderen. Gardiner, die door de tweede man van de CIA op de Amerikaanse ambassade in Den Haag bij de BVD was geïntroduceerd, probeerde de vredesactivisten tot bomaanslagen aan te zetten, waarschijnlijk om daarmee de hele vredesbeweging in diskrediet te brengen.

Op een Belgische luchtmachtbasis bij Namen wist hij drie kisten met in totaal 193 granaten te stelen (de bewaking was in de nacht van de diefstal opvallend afwezig). Hij leverde 180 granaten in bij zijn contactpersoon van de BVD, maar nam er dertien mee naar zijn caravan op het VAK. Gardiner benaderde verschillende actievoerders met het voorstel om de granaten 'aan elkaar te knopen' en er een F16 straaljager mee op te blazen. De actievoerders lieten zich echter niet provoceren. Door zijn vreemde gedrag werd hij uiteindelijk als infiltrant ontmaskerd.

Nadat de affaire aan het licht kwam en de Tweede Kamer opheldering eiste over het optreden van de Canadese agent-provocateur liet de BVD weten dat Gardiner 'uitdrukkelijk niet op instructie van de dienst' had geopereerd, maar op eigen houtje met de granaten was gaan leuren. De zaak liep vervolgens met een sisser af, zoals te doen gebruikelijk wanneer de geheime dienst in het geding is.

NIJMEGEN

Vanaf het midden van de jaren tachtig raakten tientallen pogingen tot infiltratie in ons land bekend en werden enkele infiltranten ontmaskerd. De stad Nijmegen speelde een bijzondere rol in

deze onthullingen, vanwege de vele bekend geworden infiltratiepogingen die er plaats vonden. Behalve een zeer actieve beweging in de Waalstad zal dit ook te maken hebben gehad met het gegeven dat de PID en de latere RID relatief de grootste in ons land waren.
De eerste infiltratiezaak die bekend raakte in Nijmegen, betrof overigens Arnold, een naïeve jongen met zware persoonlijke en financiële problemen als gevolg van strafkortingen en ontslag, die in 1981 door de plaatselijke PID naar het Anti Militaristisch Buro (AMB) werd gedirigeerd. Hij vond er de mensen echter zo aardig dat hij de brui gaf aan zijn verradersrol.[2]
Ten tijde van de ontruiming van het kraakpand de Mariënburcht, eigendom van Shell, in 1987 waren er vijf informanten voor de lokale inlichtingendienst werkzaam, zo bleek naderhand uit de processtukken. Desondanks was de politie niet voorbereid op de uitgelokte ontruiming die gewelddadiger verliep dan de bedoeling was. Na de ontruiming werden er verschillende arrestaties verricht. Op grond van het beruchte artikel 140 (verboden vereniging) werd een achttal betrokkenen tot tien maanden celstraf veroordeeld. Onder hen bevond zich Louis Sévèke, de activist die in 2005 werd vermoord door de voormalige medeactivist Marcel T.
Na de ontruiming van het Nijmeegse kraakpand werden eind jaren tachtig enige tientallen mensen vergeefs benaderd om actief te worden voor de PID ter plaatse. Velen maakten hun benadering bekend en hun verhalen werden gepubliceerd in het lokale actieblad *Flam*, waar Sévèke bij betrokken was. Sindsdien hield hij zich in toenemende mate bezig met politie- en inlichtingendiensten.
In januari 1989 was Sévèke zelf betrokken bij de ontmaskering van de toen twintig-jarige Dave Nobel die actief was in de Nijmeegse kraakbeweging, met name rond het in 1988 ontruimde pand de Arkstee. Daar maakte hij in opdracht van de PID foto's van alles en iedereen in het café de Goot. Hij werd in 1987 voor het eerst benaderd toen hij vast zat voor drugshandel, maar was toen al geruime tijd actief. Uiteindelijk werd hij gechanteerd doordat de PID met strafvervolging dreigde op grond van een aantal acties waarbij Dave betrokken was. Het optreden van de PID ging zelfs zover dat chef Herman Oolbekking optrad als hulpofficier van justitie die de papieren voor vervolging bij zich had en die zou inzetten als Dave niet zou toehappen.
Dave behoorde tot een jonge groep krakers die aan de zelfkant van de samenleving stond, van kraakpand naar kraakpand zwierf, altijd zonder geld zat en overmatig drank en drugs (speed) gebruikte. Behalve bij de ontruiming van de Arkstee was Dave Nobel ondermeer actief bij een lokale proletarisch winkelenactie, de kraakactie aan de Nijmeegse Van Peltlaan, het werklozencentrum Unitas, de wandelgroep Is Het Hier Oorlog? en het deelnemen aan workshops bij radio Rataplan, maar ook bij het slangen snijden bij Shell pompstations om de betrokkenheid van deze multinational bij de Zuid Afrikaanse Apartheid aan de kaak te stellen.
Dit alles in opdracht en met medeweten van zijn BVD-begeleiders (zogeheten 'runners'). Voor de strafbare feiten die bij sommige van die acties plaatsvonden werd nooit iemand aangehouden, hoewel bij de BVD bekend was wie eraan deelgenomen hadden. Voor het verraden van zijn vrienden en vriendinnen

ontving hij tweehonderd gulden per maand. Na zijn ontmaskering ontving hij van zijn contactpersonen bij de PID een gouden handdruk van vijfhonderd gulden.

HAN DEKKER

Op 11 mei 1990 kwam in het radioprogramma Het Gebouw van de VPRO aan het licht dat de Nijmeegse informant Han Dekker geruime tijd opereerde binnen groepen als de antimilitaristische wandelclub Is Het Hier Oorlog?, het Netwerk Uitkeringsgerechtigden en het VAK-Mobiel (Vredes Aktie Kamp). Met de laatste groep deed hij mee met het aanbrengen van vernielingen in een kazerne te Lunetten in de nacht van 3 op 4 maart 1990, waarvoor hij schouderklopjes kreeg van de Nijmeegse BVD/PID. Zijn actiematerialen, namelijk verf en kwast, werden vergoed. Voorafgaande aan de actie werd er terdege rekening mee gehouden dat Dekker strafbare feiten zou begaan. Hem was vijftig gulden per dag in het vooruitzicht gesteld voor het geval hij in hechtenis zou worden genomen. Dekker werd gepakt en toen het tot een rechtszaak kwam, ontkenden de betrokken PID'ers bij de rijksrecherche en de rechter-commissaris deze actie van Dekker goedgekeurd te hebben.
Het leidde tot geheim overleg tussen de drie fractievoorzitters van de drie grootste partijen in de Tweede Kamer en de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, Dales, verantwoordelijk voor de BVD. Ook minister Dales schoof destijds de verantwoordelijkheid op het bordje van Han Dekker zelf.
Uit het genoemde radioprogramma bleek dat Dekker werkte in opdracht van de PID-Nijmegen. Hij werd naar eigen zeggen thuis door de BVD benaderd op 19 april 1989, nadat men zijn auto had gezien bij de blokkadeactie tegen Shell in Amsterdam. Hij was daar aanwezig geweest om z'n hobby, fotografie, te beoefenen. Simonse (VPRO) beweerde dat Dekker na een vechtpartij benaderd was om te infiltreren.
De eerste opdracht van de BVD was om zich binnen kringen van de organisatie Netwerk Uitkeringsgerechtigden (NU) te begeven. Hij bezocht drie openbare bijeenkomsten van NU, zonder daar veel wijzer van te worden. Aan zijn oproep de ruiten van de Sociale Dienst in te gooien, werd geen gehoor gegeven. Vervolgens kreeg hij de opdracht zich te gaan bemoeien met het VAK-Mobiel .
Eerst werd hij naar Is Het Hier Oorlog? (IHHO?) gestuurd waar hij zich aandiende als fotograaf om de alternatieve vierdaagse wandeltocht in beeld te brengen. Ook na de vierdaagse bleef hij de vergaderingen van IHHO? bezoeken om op de hoogte te blijven van andere antimilitaristische activiteiten die besproken werden. Alles wat hij te horen kreeg of op de foto vastlegde, gaf hij door aan de BVD. Dit gebeurde net over de Duitse grens in ontmoetingen met William of Gerard, z'n contactpersonen. Hij kreeg voor dit karweitje een vergoeding van 225 gulden per maand, naar eigen zeggen.
Na verloop van tijd vertoonde hij zich ook bij het VAK-Mobiel. Op aanraden van de BVD bood hij toenmalige actiebladen als *NN* en *Lekker Fris* foto's aan van deze gebeurtenissen. Zijn manier van doen en het vragen van geld voor deze foto's voorkwam zijn medewerking aan *Lekker Fris*.[3]
Tijdens het actiekamp in Scheveningen probeerde hij mensen aan te zetten een Shell-station aan te pakken. Dezelfde avond viel over de scanner te horen dat de politie dit bewuste station in de

gaten moest houden omdat er een actie werd verwacht. Hij zette mensen tegen elkaar op en zaaide onrust.

In principe moest Dekker voor zijn deelname aan acties altijd eerst toestemming vragen aan zijn contactpersonen van de BVD. Dit gebeurde voor een actie om op een militair vliegveld in Noord-Brabant toestellen van de luchtmacht te beplakken. Zijn contactpersonen bleken hiertegen geen bezwaren te hebben.

Toen hij naar de actiekampen van VAK-Mobiel ging, was het duidelijk dat hij vanuit zo'n tentenkamp niet kon bellen. Zijn opdracht was mee te doen. Het was duidelijk dat bij VAK-Mobiel hekken geknipt, militaire objecten beplakt en banden van voertuigen geprikt zouden worden.

Dekker deed zijn infiltrantwerk voor de 'kick' en het geld, al ontkende hij het laatste.

Zoals te verwachten viel, leverden de Kamervragen omtrent Dekker in VAK-Mobiel en de rol van de BVD niets op. Minister Dales van Binnenlandse Zaken vond dat er niets aan de hand was.[4]

Vlak daarna werd in Amsterdam Lex Hester ontmaskerd. Deze was ondermeer werkzaam in de alternatieve boekhandels Het Fort van Sjakoo (Amsterdam) en Slagerzicht (Groningen). In tien jaar tijd bood hij tenminste zes keer explosief materiaal aan verschillende mensen, waaronder medewerkers van het Fort en mensen van Onkruit. Hierbij werden ook mogelijke doelen door hem aangegeven. Tijdens de periode 1989 tot 1990 had Hester zijn 'eigen' hoekje in het Fort, namelijk gewapende strijd. Daarnaast bracht hij veel buitenlandse tijdschriften in, voornamelijk afkomstig uit het autonome/anti-imperialistische spectrum. Hester werd al in 1978 geworven nadat hij wegens diverse criminele activiteiten was veroordeeld.[5]

DE TRAGIEK VAN EEN GEHEIME DIENST

Nadat Louis Sévèke zijn gevangenisstraf had uitgezeten, trakteerde hij en anderen de Nijmeegse politie en inlichtingendienst op een koekje van eigen deeg. Maandenlang observeerden en onderzochten zij de Nijmeegse PID. Dit resulteerde eind 1990 in het anoniem verschenen boekje *De Tragiek van een Geheime Dienst*. Daarin werd de complete PID-Nijmegen ontmaskerd, inclusief drie informanten. Namen, adressen, telefoonnummers, voertuigen, parkeerplekken en foto's van alle acht Nijmeegse geheime agenten lagen op straat.

De Nijmeegse politie was met de opzienbarende publicatie van het boekje 'niet echt gelukkig', maar moest dagenlang vergaderen over te ondernemen stappen. Een dergelijke stunt was immers nooit eerder vertoond. Gronden voor strafrechtelijke vervolging werden niet gevonden. De enige mogelijke zet leek het civiel rechterlijk aanklagen van de verspreiders in een kort geding met als eis het stopzetten van de distributie op somma van een boete van vijfduizend gulden per dag om verdere schending van de privacy van de individuele agenten te voorkomen.

Ook de BVD in Den Haag bleek gepikeerd. Toenmalige baas Docters van Leeuwen deed samen met Joop de Boer aangifte van wederrechtelijke vrijheidsberoving, oftewel ontvoering. Deze door toedoen van het onderzoek voor het boek ontmaskerde infiltrant was onder valse voorwendselen naar een vergadering gelokt om een goed gesprek met hem te kunnen voeren. Kennelijk voelde de BVD zich dusdanig voor schut gezet, dat zij zich na het bekend worden van de ontmaskering van Joop de Boer verlaagde tot het verspreiden van valse insinuaties als zou de infiltrant onder hete lampen en bedreigd met geweld zwaar onder druk gezet zijn. Minister Dales nam in dit verband zelfs het woord 'marteling' in de mond. Uit het gepubliceerde verslag in *De Tragiek* blijkt dat Joop de Boer uitvoerig en in alle rust gepraat heeft over zijn verraderlijke rol.

Een andere infiltrant ('een student') die in *De Tragiek* werd opgemerkt, bleek bij het actieblad *Lekker Fris* te hebben gesolliciteerd als redactielid. Aangezien hij geenszins duidelijk kon maken waarom hij dit wenste, ging deze infiltratiepoging de mist in.

De publicatie van *De Tragiek* had verstrekkende gevolgen voor de PID-Nijmegen. De organisatie werd zodanig gereorganiseerd dat vijf geheime agenten het veld moesten ruimen. Chef Herman Oolbekkink bleef.

De ontmaskering in oktober 1990 van de 57-jarige BVD-agent Joop de Boer uit Tiel was rechtstreeks het gevolg van *De Tragiek*. De man werd naar eigen zeggen vanaf het najaar van 1981 negen jaar gerund door de PID-Nijmegen. De contacten tussen Joop Tiel zoals hij bekend stond en de BVD vonden wekelijks plaats in een safehouse, boven de AMRO-bank in Bemmel.

Joop de Boer was vooral actief in de antikernenergiebeweging en de antimilitaristische beweging. Zo verraadde hij ondermeer de actie waardoor 'onthekker' Kees Koning negen maanden celstraf opliep. Joop handelde naar eigen zeggen uit 'politieke overtuiging'. Actievoeren zag hij als een vorm van verloedering die in de richting van een totalitaire staat voerde.

Door de ontmaskering van Joop de Boer laaide voor de zoveelste keer de discussie over interesse van de BVD voor geweldloze groepen op. Ondanks het feit dat Joop de Boer jarenlang systematisch alle informatie doorgaf over dergelijke groepen bleef de verantwoordelijke minister Dales ook nu weer volhouden dat de BVD niet geïnteresseerd zou zijn in de vredesbeweging. Ze deed vragen vanuit de Tweede Kamer hierover af als 'gezeur over futiliteiten' en liep zelfs weg als er te veel kritiek kwam.

OBIV

Het voornemen van de BVD in 1990 om na beëindiging van de Koude Oorlog tweederde van haar archief te vernietigen, vormde de aanleiding voor de oprichting van de Vereniging Voorkom Vernietiging (VVV). De BVD gaf toen te kennen over enige honderdduizenden persoonsdossiers te beschikken. De VVV trachtte inzage te krijgen in dossiers van inlichtingendiensten. Ruim vierhonderd leden, individuen en organisaties, deden hiertoe vervolgens een verzoek.

In Nijmegen stond begin 1992 Louis Sévèke aan de wieg van een soortgelijke lokale vereniging. Dit ter ondersteuning van mensen die vermoedden object te zijn geweest van de PID-Nijmegen, het Steunpunt Inzage PID-Nijmegen (SIP). De vereniging telde al snel zeventig leden, waaronder een twintigtal plaatselijke organisaties. Naast het bepleiten van inzagerecht in de PID-dossiers wilde het SIP de discussie over het bestaan van geheime dossiers in Nijmegen en het functioneren van inlichtingendiensten aanzwengelen.

Op vragen aan de betrokken minister en de burgemeester over de precieze taakafbakening en archiefvorming bij BVD en PID/RID kwamen geen bevredigende antwoorden. Verscheidene verzoe-

ken van leden om inzage in dossiers werden afgewezen. Inwilliging zou de veiligheid van de staat schaden, of de RID stelde botweg geen persoonsdossiers bij te houden dan wel dat verstrekking van gegevens de privacy van RID'ers of bronnen van de Dienst zou schaden. Deze afwijzingen waren voor het SIP aanleiding beroepsprocedures te starten bij verschillende rechters.
Onder aanvoering van Louis Sévèke, die inmiddels was gestart met een rechtenstudie, volhardde de vereniging jarenlang in een juridische guerrillastrijd die uiteindelijk succesvol zou eindigen.
Talloze leden kregen uiteindelijk inzage in hun dossiers voor zover het 'actuele kennisniveau' van de geheime diensten niet in het geding kwam. Dit was bijvoorbeeld het geval indien groepen niet meer bestonden. Zelf kreek ik op deze wijze inzage in stukken van het Landelijk Anarchistisch Overleg (1986-1990). Een verslag van een maandelijkse bijeenkomst uit 1987 bleek vele malen uitvoeriger dan de eigenlijke notulen. Het was zelfs dermate gedetailleerd dat het waarschijnlijk met opnameapparatuur werd vastgesteld. Ook de ledenlijst van de anarchistische studiegroep A-Politeia van de Nijmeegse studentenvakbond AKKU bleek in het bezit te zijn van de PID-Nijmegen.
Louis Sévèke zou zich blijvend bezighouden met politie- en inlichtingendiensten. Begin jaren negentig richtte hij met anderen het Onderzoeksbureau Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (OBIV) op. Het OBIV zou talloze infiltratiepogingen in het Nijmeegse activistenmilieu in kaart brengen. In 1993 raakte opnieuw een opmerkelijke Nijmeegse BVD/PID-infiltratie bekend. Ruim twee en een half jaar volgde een vrouw activiteiten van het Ierland Komitee Nederland voor de geheime diensten. Dit speelde in de periode najaar 1989 tot december 1991. Ze stopte met haar infiltratie nadat duidelijk werd dat het uiteindelijke doel infiltratie binnen de IRA zou zijn. Dat kon ze niet over haar hart verkrijgen, omdat ze sympathie voor de mensen in Noord-Ierland had gekregen.
'Concreet wat ze van me wilden is dat ik bij het Ierland Komitee ging. Vervolgens moest ik naar Ierland zelf. Daar moest ik bepaalde mensen leren kennen. En dan was het het leukste als ik een relatie zou krijgen met een Ier.'[6] Op kosten van de BVD is de vrouw een maal naar Londen geweest en drie maal enkele weken naar Noord Ierland. Zij had opdracht gekregen contact te zoeken met familieleden van (in Nederland opgepakte/vastzittende) IRA-leden. Na de derde reis stopte ze. Nadat de vrouw te kennen had gegeven te willen stoppen, trachtte men herhaalde malen haar toch weer aan het werk te krijgen. Het was de dienst bekend dat de jonge vrouw verschillende malen in therapie was geweest vanwege haar problemen en geestelijke instabiliteit. Desondanks liet men haar vallen als een baksteen.
Diverse infiltratiepogingen in het Nijmeegse activistenmilieu werden door OBIV gemeld. In juni 1993 werd een student benaderd om te infiltreren in het militante studentenverzet van die tijd. In december 1993 benaderde de BVD de 23-jarige student Eric Werkhoven. Het was de bedoeling dat hij zijn gezicht eens wat vaker zou gaan laten zien bij infowinkel Assata. Het rondhangen bij Assata zou volgens de BVD'er bedoeld zijn als oriëntatie. Eric zou zelf wat wijzer worden en een bekend gezicht worden. Het was een opstapje naar meer. Uiteindelijk zou hij bij de infowinkel actief worden. Men was namelijk geïnteresseerd in de contacten tussen infowinkels in Nederland en daarbuiten. Vanuit zo'n positie zou Eric de BVD uiteindelijk moeten gaan informeren over contacten met mensen die actief waren in groepen als RARA.
De uitgebreide publicaties over BVD-activiteiten in Nijmegen hadden de bereidheid om met de dienst in zee te gaan in die stad danig doen afnemen. Toen de BVD'er Maarsbergen in 1993 een Nijmeegse benaderde en deze weigerde mee te werken, werd de geheime dienstmedewerker kwaad: half Nijmegen zou zo reageren, maar ten onrechte. De vrouw diende Maarsbergen meer tijd te gunnen om zijn goede bedoelingen uit te leggen![7]

OPERATIE HOMERUS

In 1998 bracht OBIV het boek *Operatie Homerus* uit. Daarin wordt een uitgebreide reconstructie gegeven van de handel en wandel van BVD-agent Cees van Lieshout. Deze infiltreerde vanaf 1978 vanuit een criminele achtergrond in diverse buitenparlementaire actiegroepen. Homerus was de schuilnaam die de Nijmeegse PID-agenten Theo Mulder en Herman Oolbekkink hadden bedacht.
Van Lieshout zou tot 1981 actief zijn in de Nijmeegse kraakbeweging en het Rood Verzetsfront. Hij behoorde daar tot de hardliners. Van Lieshout werd al snel de centrale figuur van de Nijmeegse afdeling van het Rood Verzetsfront waar hij zich ontpopte zich als een fervent voorstander van radicale acties. Meerdere malen drong hij aan wapens aan te schaffen, ook zei hij zelf aan wapens te kunnen komen. Hij was in ieder geval in het bezit van een pistool. Ook stelde hij binnen het RVF voor in de drugshandel te gaan om de organisatie te financieren. Via zijn vroegere criminele contacten zou dat wel te regelen zijn.
Meerdere keren zette hij mensen aan tot levensgevaarlijke acties. Bijvoorbeeld in het geval van een aanslag op een tentoonstelling in Nijmegen van de International Police Association in 1979. Hij stelde zijn mede-RVF'ers voor een bom in de tent te plaatsen. Een 21-jarige jongen voerde de actie uit, maar werd uiteraard 'toevallig' op heterdaad betrapt. De man was ook actief in de Nijmeegse actiebeweging. Van Lieshout liep er te stoken omdat de koers niet radicaal genoeg was. Ook daar toonde hij zich fervent voorstander van geweld. Bij de ontruiming van een vrouwenkraakpand stelde hij voor boobytraps voor de Mobiele Eenheid te installeren. Het plan werd door de medeactievoerders afgewezen, maar er verscheen bij de ontruiming wel een politiemacht van honderdvijftig man 'omdat er signalen waren van gewelddadig verzet'. Een enorme vechtpartij was het gevolg. Bij een actie tegen militair speelgoed drong de informant aan het speelgoed binnen de Nijmeegse V&D in brand te steken, in plaats van buiten zoals het plan was. Verder hield de man zich vooral bezig met het filmen van acties. Pikant detail is dat de film over de beruchte ontruiming van de kraakpanden in de Nijmeegse Piersonstraat grotendeels van zijn hand is.
Alle actievoerders die met de informant te maken hebben gehad, kenschetsen hem echter als een militant figuur, radicaal en gefixeerd op geweld. Ook was hij iemand die mensen kon manipuleren. In 1981 was het wantrouwen tegen hem zo groot geworden, dat hij zijn werkzaamheden binnen de linkse beweging stopzette.

In het boek *De Tragiek van een Geheime Dienst* staat ook Van Lieshout op een foto als informant, maar de schrijvers wisten toen niet wie hij was. Toch besloot de bang geworden infiltrant zijn BVD-werk op te geven en het land uit te vluchten.

MILIEUDEFENSIE

De opzienbarendste infiltratiepoging betrof wel die van Milieudefensie in 1996. De campagne van de milieubeweging tegen de voortdurende uitbreidingsplannen van Schiphol was in volle gang. Op 23 januari 1996 werden kraaienpoten op een taxibaan van Schiphol gevonden met de kennelijke bedoeling om de banden van vertrekkende en binnenkomende vliegtuigen door te prikken. De BVD hield radicale milieuactivisten verantwoordelijk voor het strooien van deze kraaienpoten en infiltreerde daarom de Vereniging Milieudefensie om de dader(s) te ontmaskeren, zo bracht *Vrij Nederland* aan het licht.[8]

Opmerkelijk daarbij was de inzet van iemand van de dienst zelf, uitzonderlijk aangezien men meestal burgers benadert om dit werk te verrichten. Het betrof een dertigjarige medewerker van de afdeling Speciale Operaties, die zich onder de schuilnaam Marc Roelant Witteveen in de zomer van 1996 als 'vrijwilliger' bij Milieudefensie had aangemeld om deel te nemen aan de campagne tegen de groei van de luchthaven. Marc bleek behalve enthousiast ook over talent te beschikken bij het leggen van contacten. Al snel begon de sympathieke infiltrant indruk en vrienden te maken bij Milieudefensie.

Marc Witteveen begon goed voorbereid aan zijn opdracht. Hij was voorzien van een nieuwe identiteit met een Nederlands-Amerikaanse achtergrond waaronder een studie politicologie aan de State University van San Diego in Californië die hij niet had afgemaakt. Hij zou bij een bedrijf in Amsterdam werkzaam zijn in de ICT. Officieel stond hij ingeschreven in het bevolkingsregister van de gemeente Diemen, maar hij woonde in een appartement in Amsterdam-Oost, dat hij via een bemiddelingsbureau als onderhuurder had betrokken. Hij maakte gebruik van een telefoonnummer dat niet geregistreerd stond bij KPN, ook niet onder de geheime nummers.

Actieblad *Ravage* stuurde hij in mei 1997 een ingezonden brief. 'Het moet maar eens afgelopen zijn met het matte reageren op het geregeerd en gemanipuleerd worden vanuit Den Haag, Brussel en de Wall Streets van de huidige economische wereldorde', schreef de BVD-functionaris. 'Let's put our actions where our mouth is! Genoeg!'[9] Hij prees het Earth Liberation Front (ELF) dat zich in deze periode manifesteerde met aanslagen en sabotageacties. Later dat jaar deed hij verslag van zijn bezoek aan een zomerkamp voor milieuactivisten in Schotland, georganiseerd door de Britse milieuorganisatie Earth First. 'Het programma was enorm gevarieerd: tunnels graven, klimmen, touwbruggen bouwen, abseilen, zelfverdediging, actietechnieken, relatie met de media, genetica, Europese antinucleaire blokkades. Een pluim voor de organisatie.'

Voortbouwend aan zijn geloofwaardigheid als radicale milieuactivist schreef hij: 'Zelfs het vernielen of saboteren van materieel, bouwconstructies etc. is niet een algemeen en door iedereen geaccepteerde vorm van actievoeren binnen Earth First!'[10] Hierna hield merkwaardig genoeg het spoor van de agent-provocateur in de dop op. Die zou naar Amerika zijn teruggekeerd. Zijn missie liep op niets uit, de daders van de sabotageactie op Schiphol zijn nooit ontmaskerd.

De interesse van de BVD voor de radicale milieubeweging betrof ook Groenfront! Die voerde op dat moment actie tegen de Betuwelijn door panden te kraken die moesten wijken voor de prestigieuze spoorlijn. Op zaterdag 20 november 1996 werd een jonge vrouw uit een van deze kraakpanden benaderd door 'Peter', een medewerker van de Regionale Inlichtingendienst (RID) waarin de plaatselijke Politieke Inlichtingendiensten inmiddels waren opgegaan, van het politiekorps Limburg Noord. De benadering vond plaats met het oog op het verkrijgen van informatie over acties van de milieuorganisatie Groenfront! De RID'er had belangstelling voor wie van Groenfront! deel uitmaken en wie er in de gekraakte panden op het traject van de Betuwelijn zaten. Bovendien wilde hij informatie over te verwachten acties rond (de ontruiming van) die panden. De vrouw heeft geweigerd op de benadering in te gaan.[11]

Meer succes had de BVD met Joris M. Het OBIV onthulde dat deze jongen zo'n vier maanden voor de BVD/RID werkzaam was, maar stopte omdat hij zich ongemakkelijk in zijn dubbelrol voelde. Hij drukte nog wel een ledenlijst van een Nijmeegse voedselcoöperatie achterover en gaf die aan zijn broodheren. Joris werd benaderd en gerund door de RID-Gelderland-Zuid.[12]

DIERENRECHTEN

Na de eeuwwisseling bleek de BVD geïnteresseerd te zijn in het dierenactivisme. Dierenrechten acties vonden in toenemende mate plaats vanaf 1998, waaronder die van het Dieren Bevrijdingsfront (DBF), zoals nertsenbevrijding en brandstichtingen bij vleesverwerkende bedrijven. Het DBF blijkt de dierenbevrijding te zien 'als onderdeel van de totaalstrijd tegen het kapitalisme, een van de meest onderdrukkende en vernietigende systemen die er kunnen bestaan.' Het DBF kiest ervoor om de producenten aan te vallen die direct verantwoordelijk zijn 'voor de marteling- en de moordpraktijken die plaatsvinden in hun industrieën.' Zij doen er, naar eigen zeggen, alles aan om mens en dier bij de acties te ontzien.

De OBIV onthulde in april 2001 dat de BVD in Nijmegen een achttienjarige jongen via zijn vader benaderde om te infiltreren in kringen van radicale dierenrechten activisten. De jongen nam uit nieuwsgierigheid deel aan de eerste gesprekken met de geheime dienst. Daarin werd duidelijk dat hij benaderd was vanwege zijn uitgave van een cassettebandje ter ondersteuning van de anarchistische groep Alle Dieren Vrij. De BVD vroeg hem eerst 'de overheid' te informeren hoe in bepaalde kringen over dierenrechten acties werd gedacht om uiteindelijk toch voor de draad te komen met het verzoek te infiltreren in de radicale dierenrechtenbeweging.

Merkwaardig genoeg vond een tweede vervolgafspraak nimmer doorgang omdat betrokkene niet over een mobiele telefoon beschikte en de BVD hem die niet wenste te verstrekken![13]

In 2009 werd in Nijmegen zelfs een minderjarige scholiere thuis benaderd door de RID. Het zeventienjarige meisje dat midden in haar schoolonderzoeken zat, was actief in de heroplevende kraakbeweging in Nijmegen. De agentes die haar benaderden, vertelden dat ze onderzoek deden naar de kraakbeweging. Om te weten hoeveel en wat voor soort

politie naar een kraakpand moest worden gestuurd, vroegen ze haar hoe het zat met agressie in de kraakbeweging. Marieke: 'Eerst dacht ik dat ze agressie tegen krakers bedoelden, maar het bleek juist andersom te zijn'. De agentes vertelden dat het gevaarlijk was wanneer bekend zou worden dat zij met de politie zou praten.[14]

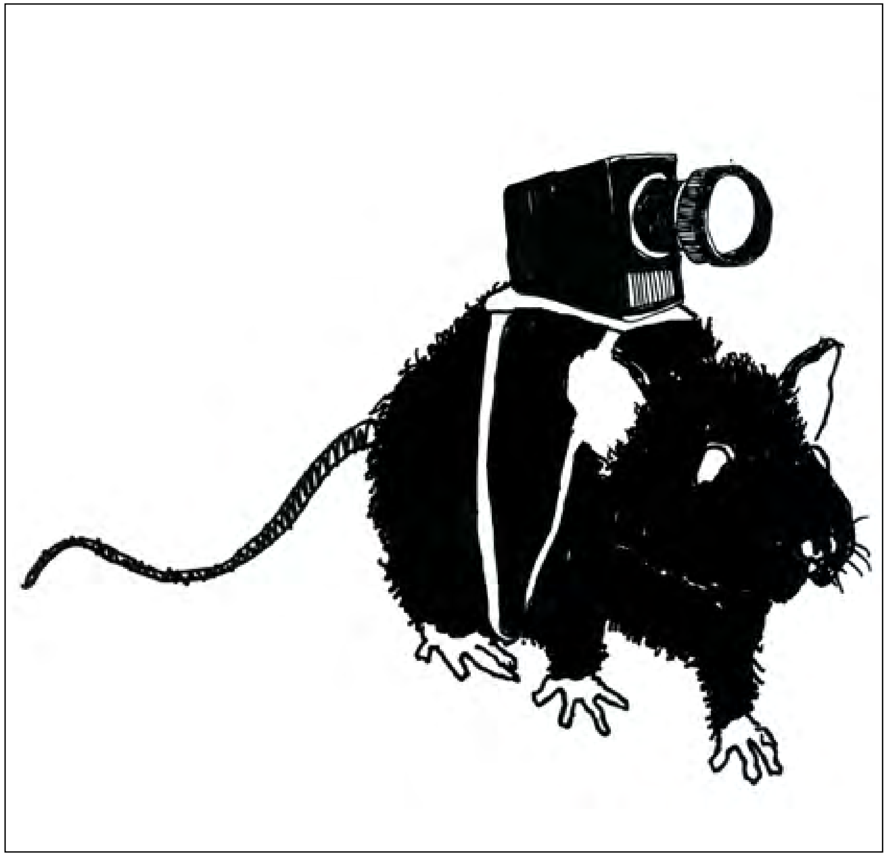
BURO JANSEN EN JANSSEN

Infiltranten worden vaak geworven naar aanleiding van spraakmakende acties of het plotseling optreden van zekere groepen die de inlichtingendiensten verrassen. Het geeft aan dat ze geen of een onvoldoende informatiepositie hebben, of deze positie wensen te versterken. Voorbeelden zijn er te over (en deels zijn ze hier gedocumenteerd): de kraakscene in Nijmegen na de gewelddadigheden bij de ontruiming van de Mariënburgt (Nijmegen, 1987), het rooien van genetisch gemanipuleerde aardappelplanten door de Ziedende Bintjes (Wageningen, 1989), de aanslagen van RARA (1993-1994), de ontruiming van de Kalenderpanden (Amsterdam, 2000), milieuactiegroep GroenFront! (Utrecht, 1996 en 2001), de dierenrechtenbeweging (vanaf 2001), de andersglobalisten (2002) en naar aanleiding van het kraakverbod (Amsterdam, 2009).[15]

Voor de betrokken activisten is de impact veelal niet gering. Zoals Louis Sévèke stelde: 'Infiltratie door geheime diensten beïnvloedt de sfeer veel meer dan je lief is, echt! Daar sta ik nog steeds van te kijken. In Nijmegen is daar heel veel over te doen geweest. Alleen al door het feit dat hier veel gevallen bekend zijn geworden van mensen die als agent voor de geheime diensten functioneerden. Zo'n boekje als *De Tragiek van een Geheime Dienst* beoogde juist openheid van zaken te geven, een gevoel van overwinning, van "zij infiltreren wel, maar je kunt zelf ook wat terugdoen". Het frappante is dat het bijna een averechts effect heeft. Het maakt mensen juist eerder bang of paranoia. Dat valt mij iedere keer weer op als bekend wordt dat iemand benaderd is. Als je het gewoon tussen de bedrijven door over zulke dingen hebt, dan is het van "oh ja, we worden in de gaten gehouden en geinfiltreerd en hahaha". Maar zodra het daadwerkelijk gebeurt, schrikt iedereen zich een hoedje. Terwijl ik gewoon zo iets heb van: dit gebeurt, dit willen we eigenlijk niet, maar we weten dat de diensten het doen. Voor een deel bevestigt zo'n infiltratie je geuzenbestaan, maar het heeft echt veel invloed. Telkens weer.'[16]

In 1990 concludeerde Onderzoeksburo Jansen en Janssen al dat de BVD het liefst de hele alternatieve beweging in kaart zou willen brengen. In de brochure *Regenjassendemokratie* werd op basis van 59 infiltratiepogingen een schets gemaakt van het interessegebied van de dienst en dat bleek reusachtig groot. Deze conclusie heeft aan actualiteit niets ingeboet, gezien de informatie die nadien over infiltratiepogingen bekend is geworden. Het gaat de inlichtingendienst niet uitsluitend om bommengooiers of politiek gewelddadige activisten, laat staan lieden die mogelijk in staat zijn tot activiteiten die een ernstige bedreiging vormen voor het voortbestaan van de 'democratische rechtsorde'. Integendeel, iedereen die wel eens een actie voert of op de een of andere manier mensen kent die dat doen, is mogelijk object van onderzoek.[17]

Bovendien blijkt de dienst geïnteresseerd te zijn in allerlei mogelijke 'zachte' informatie, over vriendschappen, rela-

ties, (drank)gewoontes, de binnenkant van een (kraak)café, kortom informatie die zich uitstrekt tot de persoonlijke levenssfeer van mensen. De AIVD bespioneert zelfs de meest geaccepteerde politieke acties als demonstraties en noteert wie daarbij aanwezig was. Die informatie wordt opgeslagen totdat het moment rijp is er gebruik van te maken. Omdat de AIVD geen opsporingsbevoegdheid heeft, hoeven de gehanteerde opsporingsmethoden nooit onderworpen te worden aan rechterlijke toetsing. Controle ontbreekt ten ene male! Ook de politiek verantwoordelijken, als opeenvolgende ministers van Binnenlandse Zaken beperken zich steevast tot het goedpraten en bagatelliseren van het optreden van de AIVD wanneer de dienst weer eens in opspraak is geraakt.

De werkwijze van de inlichtingendiensten is daarnaast (moreel) verwerpelijk omdat ze regelmatig infiltranten aanzet tot gewelddadige acties waarbij zij zelf het voortouw nemen door bijvoorbeeld explosief materiaal ter beschikking te stellen. Daarmee roept de AIVD precies hetgeen op wat ze dient te bestrijden!

De werkwijze van de AIVD is tevens verwerpelijk omdat zij kwetsbare mensen voor haar karretje spant. Mensen die chantabel zijn, een instabiel karakter hebben of psychisch labiel zijn, worden onder druk gezet voor de geheime dienst te werken. Men maakt misbruik van mensen die in aanraking met de politie zijn geweest en boetes moeten betalen en/of straffen moeten uitzitten. Ook het benaderen van ouders van potentiële informanten om hun kind, vaak een jongere, tot medewerking te bewegen, is weinig kies. En als deze kwetsbare informanten er voor kiezen te stoppen met hun dubieuze werk waarin zij mensen moeten verlinken, voor wie zij veelal vriendschappelijke gevoelens zijn gaan koesteren, dan horen ze nimmer meer iets van de dienst.

Zoals de Britse liberale Europarlementariër Sarah Ludford naar aanleiding van het uitbreiden van terrorismewetgeving richting een bredere groep 'radicalen' al zei: 'Een democratische maatschappij zou niet werken zonder andersdenkenden. We hebben het fascisme en communisme niet ontmanteld om wantrouwig te zijn over mensen met een andere visie dan het establishment.'[18]

LITERATUUR

Rudie van Meurs, *De BVD, Samenzweren tegen ambtenaren, studenten, journalisten, dominees, en andere democraten*, Amsterdam 1978

Buro Jansen en Janssen, *Regenjassendemocratie,* Amsterdam 1990

Buro Jansen en Janssen, *De snuffelstaat. Nederland en de BVD*, Amsterdam 2002

Louis Sévèke e.a., *De Tragiek van een Geheime Dienst*, Nijmegen 1990

OBIV, *Operatie Homerus. Spioneren voor de BVD*, Breda 1998

NOTEN

(1) Rudie van Meurs, *De BVD, samenzweren tegen ambtenaren, studenten, journalisten, dominees, en andere democraten*, Amsterdam 1978, pag. 69 – (2) *De Schoffel*, januari 1992 – (3) 'Tilly krijgt maar geen relatie', in: *Lekker Fris*, juni 1990 – (4) 'Han Dekker was informant', in: *NN* 57, 17 mei 1990, zie: http://www.ravagedigitaal.org/1990/57/8.htm – (5) Informant/provocateur Ontmaskerd, in: *NN* 73, 10 januari 1991, zie: http://www.ravagedigitaal.org/1991/73/Informant__73.htm – (6) Zie *NN* 144, 16 september 1993, zie: http://www.ravagedigitaal.org/1993/144/Bvd_wroet_144.htm – (7) OBIV, 'De dierenrechten-praatgroep van de BVD', in *Ravage* 6, 2001, zie ook: http://www.ravagedigitaal.org/2001_2002/0106a1.htm – (8) Zie: Jos Slats en Marian Husken, 'BVD infiltreerde bij Milieudefensie', in: *Vrij Nederland,* 21 november 1998 –(9) *Ravage* 233, 18 april 1997, online versie via: http://www.ravagedigitaal.org/1997/233/Wat_krijgen_233.htm – (10) Marc Witteveen, 'Schotland, the last crusade?', in: *Ravage* 244, 5 september 1997 – (11) Louis Sévèke en Eric Timmermans, 'Speuren naar milieuactivisten', in *Ravage* 2, 4 februari 2000 –(12) *Ravage* 1 november 1996 – (13) OBIV, 'De dierenrechten-praatgroep van de BVD', in *Ravage* 6, 2001, zie ook: http://www.ravagedigitaal.org/2001_2002/0106a1.htm – (14) Paul Benschop, 'Middelbare scholiere benaderd als informante', in: *Nijmeegse Stadskrant*, mei 2009 – (15) Zie voor deze voorbeelden de website van Buro Jansen en Janssen: http://www.burojansen.nl/artikelen_subcategorie.php?id=33 – (16)Arthur Bruls, Louis Sévèke over zijn geschiedenis, de kraakbeweging en de subcultuur, zie: http://www.grenzeloos.org/2006/01/27/postuum-louis-svke-over-zijn-geschiedenis-de-kraakbeweging-en-de-subcultuur/ – (17) Buro Jansen en Janssen, *Regenjassendemocratie*, Amsterdam 1990 – (18) *EU Observer*, 'EU instrument for spying on "radicals" causes outrage', zie: http://euobserver.com/851/30273

BEROEP: INFILTRANT

Infiltratie door de Amsterdamse politie in de jaren zestig en zeventig

Martin Smit

Een groepje Amsterdamse politieagenten deed vanaf 1966 een poging tot infiltratie in linkse politieke groeperingen in de hoofdstad. Actiegroepen en bewegingen als Provo, de Socialistische Jeugd, de Rode Jeugd en later de Kabouters van Oranje Vrijstaat, waren in de ogen van de gevestigde orde, de oorzaak van toenemende politieke en sociale onrust.

Gezagsdragers en autoriteiten in Amsterdam zagen midden jaren zestig van de vorige eeuw met lede ogen aan hoe het mediagenieke Provo telkens de aandacht wist te trekken met ludieke acties en het gezag wist te provoceren. Happenings en relletjes, maar ook opstootjes met in het Vondelpark en rond het Centraal Station rondhangende jongeren, dreven de politie soms tot paniekerig, overdreven ingrijpen, waarbij vaak rake klappen vielen. De sfeer in de hoofdstad was bij vlagen grimmig te noemen, zeker tijdens en na het Bouwvakkersoproer (13 en 14 juni 1966) waarbij het gebouw van *De Telegraaf* op de Nieuwezijds Voorburgwal door woedende bouwvakkers werd belegerd. *De Telegraaf* had gemeld dat bouwvakker Jan Weggelaar tijdens een demonstratie van bouwvakarbeiders door een hartaanval was overleden. De demonstrerende bouwvakarbeiders meenden dat hij door politiegeweld om het leven was gekomen. Tijdens de belegering werden auto's van *De Telegraaf* in brand gestoken en werd geprobeerd met emmers zand de persen van de krant te bereiken om deze onklaar te kunnen maken, maar dat mislukte.

De politie greep bij deze stevige rel te laat en halfslachtig in, vond het gemeentebestuur later.

De onrust rond Provo culmineerde in 1966 in de rookbom die tijdens de huwelijksoptocht van Beatrix en Claus in de Raadhuisstraat werd geworpen: voor behoudend Nederland een ultieme provocatie tegen het gezag.

UNDERCOVER

De Amsterdamse politie, waar veelal nog vooroorlogse opvattingen heersten – en die bovendien georganiseerd was volgens een ouderwets, streng hiërarchisch, weinig flexibel systeem – zag, (onterecht) in Provo de kwaadaardige aanstichter achter het Bouwvakkersoproer, maar beschouwde ook de opstandige en rondhangende jeugd in de stad, als een bedreiging voor het gezag. Een vernietigend rapport over de situatie en werkwijze bij de Amsterdamse politie, leidde tot rigoreuze reorganisaties. De Amsterdamse hoofdcommissaris Van der Molen werd ontslagen en ook burgemeester Van Hall, onder wiens verantwoordelijkheid zich de gebrekkige manier van opereren had afgespeeld, moest uiteindelijk het veld ruimen.

Binnen die reorganisatie van de Amsterdamse politie onstond een even opmerkelijk als – voor die tijd – gedurfd plan: een aantal agenten zou *undercover*

moeten infiltreren in actiegroepen en bewegingen als de Rode Jeugd en de Socialistische Jeugd. Doel was informatie te vergaren over actieve personen en te proberen op voorhand informatie te verzamelen over op handen zijnde acties en activiteiten. Op die manier zou het wellicht mogelijk zijn als politie en justitie alerter te reageren bij demonstraties en eventuele rellen.

Een groep van twaalf agenten werd voor de infiltratiepoging vrijgemaakt en kwam onder leiding van de jonge ambitieuze inspecteur Peter IJzerman. Hoewel zij hun taak uiterst serieus namen, bleek de praktijk voor leidinggevenden en uitvoerenden in deze operatie niet altijd even makkelijk. Oorzaak daarvan was dat de groep van hoofdinspecteur Heijink – de bedenker van het infiltratieplan – geen duidelijke taakomschrijving kreeg. 'Handel naar omstandigheden' was de voornaamste richtlijn die zij kregen en daar moesten de mannen het mee doen. Hun aanpak was daardoor nogal amateuristisch en dit leidde soms tot hilarische, *slapstick*achtige situaties. Zo werden bij de eerste de beste demonstratie waarin de infiltranten meeliepen, acht van hen al herkend als politieagenten. Enkelen hadden die ochtend in uniform nog ergens het verkeer staan regelen.

De groep infiltranten werd daarop verkleind tot vier agenten, die met de codenamen Lente, Zomer, Herfst en Winter, onder leiding van IJzerman redelijk succesvol wisten door te dringen in de Socialistische Jeugd en de Rode Jeugd. De infiltranten kregen een dekmantel van een gefingeerd beroep zodat het niet opvallend zou zijn wanneer zij op allerlei momenten bij acties of demonstraties opdoken. Eén van de infiltranten had zogenaamd een autorijschool. Zo kon hij zich vrijuit door de stad begeven en leek zijn aanwezigheid bij demonstraties juist toevallig en niet bewust gepland.

De infiltranten kregen inzicht in op handen zijnde acties en ontwikkelingen in linkse groeperingen en verzamelden informatie over personen die actief waren in deze bewegingen. Ze wisten door te dringen tot de kern van de Socialistische jeugd – een jongerenorganisatie oorspronkelijk verbonden aan de PvdA, maar die zich had afgesplitst – en de Rode Jeugd, een radicale van de CPN afgescheiden jongerenclub, die zich voegde naar de lijn van communistisch China. Willem Oskam ('Rooie Willem'), was met zijn imposante postuur letterlijk en figuurlijk, het markante boegbeeld van de Rode Jeugd. Hij organiseerde, schreef pamfletten en deelde ze uit. Tijdens het Bouwvakkersoproer in 1966 reed Oskam toevallig in het busje van zijn baas langs de demonstratie bij het *Telegraaf*-gebouw. Zonder aarzeling parkeerde hij het busje langs de kant en mengde zich onder de demonstranten. Met anderen wist hij met de emmers zand door te dringen tot in de lift van het *Telegraaf*-gebouw. Bij zijn baas hoefde hij zich na die dag niet meer te melden.

De vier infiltranten van de inmiddels tot de 'Groep IJzerman' betitelde eenheid, deden volop mee aan de activiteiten van de Socialistische Jeugd en de Rode Jeugd. Ze woonden vergaderingen bij, organiseerden scholingsavonden, namen deel aan demonstraties, kraakten pandjes, klusten in de vergaderruimte of stonden daar achter de bar. Sommige leden van de Socialistische Jeugd en Rode Jeugd voelden enig wantrouwen naar deze als medestanders vermomde agenten, maar de infiltranten zijn nooit

daadwerkelijk ontmaskerd.

Deze infiltratie van Amsterdamse agenten in de linkse beweging was tot voor kort grotendeels onbekend. Bij de pogingen van oud-actievoerder en politicus Roel van Duijn diens BVD-dossiers boven tafel te krijgen, is weliswaar enig inzicht ontstaan in de infiltratiepogingen van de Amsterdamse politie, maar veel was er niet over bekend. In het recent verschenen boek *De Groep IJzerman* van Guus Meershoek van de Universiteit Twente, wordt de infiltratie uitgebreid uit de doeken gedaan en wordt een tot nu toe vrijwel onbekend stuk Amsterdamse politieke en politiegeschiedenis onthuld.

Meershoek plaatst de activiteiten van de groep infiltranten in een breder historisch en ook Amsterdams perspectief. Hij baseert zijn onderzoek voornamelijk op politie- en gemeentestukken, op gesprekken met voormalige infiltranten en met enkele gewezen actievoerders. Voor dit boek sprak hij met de voormalige agenten Lente, Zomer, Herfst en Winter. Hun verhalen bepalen voor een groot deel het verhaal in het boek over de daadwerkelijke infiltratie, omdat rapporten over deze tijd niet meer bestaan of onvindbaar zijn. Hun werkelijke identiteit onthult hij helaas niet.

De wijze waarop het groepje agenten, nogal verloren met hun mistige instructies, uiteindelijk het spoor bijster raakte in de linkse beweging, wordt door Meershoek vermakelijk beschreven. De Groep IJzerman verzandde in haar te vage opdracht, maar ook omdat zij van hogerhand nauwelijks werd gesteund. Een enkeling kreeg bovendien sympathie voor de groeperingen die hij moest observeren, voor een ander drongen zich dankzij het onvermijdelijke dubbelleven wat hij moest leiden, privéproblemen op. Bij de bezetting van het Maagdenhuis in 1969 waren alle vier agenten nog betrokken, maar daarna zette de on-

dergang van de groep in. Leider IJzerman werd overgeplaatst, ene brigadier Jansen nam zijn rol over. Jansen rapporteerde niet alleen aan zijn superieuren, maar ook direct aan *De Telegraaf*. Zo kon de krant primeurs melden en kon zij linkse groepjes en bewegingen traditiegetrouw in een ongunstig daglicht blijven stellen. Jansen hield er later een baan bij de krant aan over.

TELOORGANG

Toen na 1970 de Socialistische Jeugd verbrokkelde en daarna de Kabouterbeweging (Oranje Vrijstaat) opkwam, met Roel van Duijn als voorman, leek het einde voor de Groep IJzerman nabij. Het was voor de infiltranten niet meer mogelijk de vele linkse groepjes en afsplitsingen in het oog te houden. De infiltratiepogingen bloedden dood en agenten Lente, Zomer, Herfst en Winter kregen een andere functie.
In het boek over de Groep IJzerman trekt de auteur geen lijnen naar latere infiltratiepogingen door de politie of BVD. Het historische beeld dat Meershoek schetst, zou nog completer zijn geweest, wanneer hij meer voormalige actievoerders aan het woord zou hebben gelaten en wanneer hij in een epiloog verteld zou hebben hoe het de hoofdrolspelers in dit Amsterdamse verhaal verder is vergaan. Wat is er geworden van de agenten Lente, Zomer, Herfst en Winter? En groepsleider IJzerman? Hoe kijkt deze nu terug op die periode? Het boek geeft daar geen antwoord op.
Het is met name jammer dat Guus Meershoek de toenmalige voorman van de Rode Jeugd, Willem Oskam, niet meer heeft kunnen interviewen, om ook het verhaal vanuit het gezichtspunt van de geobserveerden te kunnen beschrijven. Oskam overleed in 2004. Velen herinneren hem nog als de nadrukkelijk aanwezige verkoper bij Van Gennep Modern Antikwariaat op de Nieuwezijds Voorburgwal in de jaren tachtig en negentig. Meershoek schetst Rooie Willem als verfente China- en Mao-aanhanger – Oskam bezocht op uitnodiging van China meerdere malen de volksrepubliek – maar geheel correct is dat niet. Oskam was geen klakkeloze volgeling van Mao Ze Dong, maar zat ideologisch op de lijn van Lin Piao, enige tijd de tweede man in China, die een andere communistische koers voorstond dan Mao.
Ondanks een kleine onjuistheid (zo kan agent Lente in de zomer van 1968 onmogelijk tijdschriften en kranten bij Athenaeum Nieuwscentrum doorgespit hebben – op zoek naar informatie over linkse groeperingen – want de winkel opende pas in september 1969 haar deuren), biedt *De Groep IJzerman* een historisch waardevolle inkijk in de toenmalige praktijken van de Amsterdamse politie.
Ondanks haar roemloze teloorgang zullen de ervaringen van de Groep IJzerman, mede de basis hebben gelegd voor infiltratiepogingen in de jaren zeventig en tachtig in de kraakbeweging, de antikernwapenbeweging en antikernenergiegroepen.

BRONNEN/LITERATUUR

Besproken boek: Guus Meershoek, *De Groep IJzerman*, uitgeverij Boom, Amsterdam 2011; – Publicaties over de Rode Jeugd: Frans Dekkers, Daan Dijksman, *'n Hollandse stadsguerilla*, Amsterdam 1988; Maarten van Riel, *Zaterdagmiddagrevolutie*, Amsterdam 2010; Antoine Verbij, *Tien rode jaren*, Amsterdam 2005; – Mondelinge mededelingen Willem Oskam aan Martin Smit, 1989/1990.

MINISTER DONNER DEKT ONDOORZICHTIGHEID VAN DE AIVD

Roel van Duijn

Ruim twee jaar geleden heb ik de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) gevraagd om de spionnendocumenten aangaande mijn persoon.
Het antwoord verbijsterde mij. Ik ontving een doos vol documenten die door de voorgangers van de AIVD, de Binnenlandse veiligheidsdienst (BVD) gemaakt waren. Het bleek dat ik vanaf mijn negentiende jaar gevolgd was. Infiltranten hadden gedetailleerde berichten over mijn persoon en vergaderingen op schrift gesteld. 'Dit is alles wat wij na grondig onderzoek hebben kunnen vinden,' berichtte de AIVD.
Maar uit de inhoud van al die 354 documenten kon ik afleiden dat er nog veel meer documenten over mij en de door mij aangevoerde bewegingen in het AIVD-archief moesten zitten. Ik maakte bezwaar. Want men had alleen in mijn persoonlijk dossier PD106043 gezocht en niet in de omvangrijke dossiers betreffende Ban-de-Bom, Provo, Kabouters, Groene partijen. Het gevolg was dat men mij een tweede dossier heeft gezonden. 'Dit is alles wat een grondig, aanvullend onderzoek heeft opgeleverd.'

Al deze papieren wierpen een nieuw licht op mijn levensloop, zodat dat ik besloot een boek over het verschil tussen de BVD-documenten en mijn werkelijke leven te gaan schrijven. Mémoires. Bestudering van het nieuwe dossier leidde opnieuw tot de conclusie dat er nog veel meer documenten in het AIVD-archief moesten zijn.
'Nee,' antwoordden de juristen van de AIVD mij, 'wij hebben u nu alles gestuurd wat wij na grondig onderzoek hebben kunnen vinden.'
Ik ging naar de rechter en eiste tal van documenten op. Ik beriep me erop dat ik onmogelijk nog een actueel object van onderzoek kon zijn, omdat ik al acht jaar geleden een lintje van de koningin had ontvangen wegens mijn zeer langdurige inzet voor de democratie. Hoe kon men mij dan ook nu nog als een gevaar voor de democratie beschouwen?
'Nee,' verweerde de AIVD zich onnavolgbaar voor de rechter, 'wij kunnen niet verklaren dat deze man geen actueel probleem meer is. Want anders dan de opgeheven CPN zijn Provo en de Kabouterbeweging nooit officiëel opgericht en dus zijn zij ook nooit opgeheven. Deze meneer maakt deel uit van een samenwerkingsverband van nog levende personen.' De door mij genoemde, achtergehouden documenten – van een halve eeuw geleden - werden door de woordvoerster van de AIVD bestempeld als documenten die om reden van bronbescherming niet konden worden overhandigd. Een andere 'reden' was dat de overhandiging van de vergeelde documenten, inzicht zou bieden in de nog actuele werkwijze van de AIVD.
Wie schetst mijn verbazing, toen ik na de rechtszitting vriendelijk werd opgebeld door een onderzoeksbureau, met de mededeling dat zij een al een half jaar eerder een Provodossier van de AIVD hadden ontvangen?
Ik wist niet wat ik zag! Open en bloot

lagen daar allerlei documenten die ik had opgeeist en waarvan de woordvoerster van de AIVD met een stalen gezicht beweerd had dat die mij onmogelijk gegeven konden worden! 'In het belang van de veiligheid van de staat.' Bovendien nog allerlei documenten die met mij te maken hadden, waarvan ik het bestaan niet wist.

Woedend was ik. Met dit derde dossier had ik nu het bewijs dat de AIVD mij nog maar het topje van de ijsberg gezonden had. Was het nu dan niet duidelijk dat de AIVD mij nog maar een fractie van alle spionnendocumenten gezonden had?

Dus wendde ik me tot de Commissie van Toezicht voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (CTIVD). Met het verzoek al 'mijn' AIVD-documenten te inventariseren. En daarover een zelfstandig advies te geven.

Maar nu verrees er een nieuwe muur, in de persoon van minister Donner. Nog voordat de rechtbank uitspraak had gedaan ontving ik een brief van Donner, waarin hij beweerde dat mijn verzoek niet door de CTIVD in behandeling kon worden genomen, en dat het voor mij raadzamer was in hoger beroep te gaan. De deur van de enige controle-instantie, werd zo door de minister op slot gedaan. Met een voorschot op de uitspraak van de rechtbank wenkte hij mij alvast maar verder het juridische doolhof in. Dus weer een jaar moeizaam procederen, in plaats van een openstaand loket te mogen gebruiken.

Heel merkwaardig is ook dat Donner een kopie bijsloot van het Provodossier dat naar het onderzoeksbureau was gezonden. Als sigaar uit eigen doos, want mij was dat al dankzij het onderzoeksbureau bekend. De minister stuurde mij datgene waarvan de AIVD zojuist aan de rechter verzekerd had dat het mij onmogelijk gegeven kon worden!

Waarom had de AIVD dit Provodossier een half jaar geleden wel naar het onderzoeksbureau gestuurd, maar niet naar mij? Hiervoor had Donner een lumineuze smoes. Het onderzoeksbureau had om stukken aangaande Provo 'in algemene zin' gevraagd, terwijl ik gevraagd had om stukken 'aangaande mij of aan mij gerelateerde bewegingen'. Overduidelijk gaat het om precies dezelfde documenten, maar met deze woordentruc had Donner mooi tijd voor zinloze geheimhouding gerekt.

De rechtbank sprak uit dat mijn klachten gegrond waren. Stukken die via politie en justitie ooit aan de geheime dienst zijn toegestuurd, mogen aanvragers niet met een beroep op 'bronbescherming' worden geweigerd.

De AIVD moest over de brug komen. Na lang wachten ontving ik een mager dossier, met als refrein dat dit alles was dat na grondig onderzoek mij wettelijk kon worden toegestuurd. Mijn vierde dossier. Lezing ervan leerde me dat er zich in het archief van de AIVD nog honderden andere documenten over mij moeten bevinden. Niet verwonderlijk als er gedurende dertig jaar een bataljon spionnen aan het werk is die allemaal 'informatie' moeten afleveren. Informatie vol onzin. Na twee jaar procederen heb ik nog altijd lang niet alle opgevraagde, oeroude documenten.

Wel heb ik tenslotte nog een vijfde dossier ontvangen, nadat ik een nieuwe procedure was begonnen waarin ik informatie 'in algemene zin' had opgevraagd over Ban-de-Bom en de Kabouterbeweging. Weer stond er een postbode met een doos voor de deur, van de AIVD. Maar de nieuwe, 550 pagina's stelden me teleur. De helft had ik inderdaad al. Maar wel kon ik opnieuw uit vele stukken afleiden, dat er over mij bij de AIVD nog veel meer moet zijn achtergebleven. En dat zal ik straks, voor de Raad van State, niet onvermeld laten.

Waarom houdt de AIVD zoveel gedateerde documenten voor de geschiedschrijving verborgen? Waarom is er voor burgers geen controle op het archiefbeheer van de AIVD?

Op voorstel van Marianne Thieme (Partij voor de Dieren) heeft de commissie voor Binnenlandse Zaken onlangs over deze vragen vergaderd. Is er nu meer parlementaire controle op het archiefbeheer van de AIVD? De linkse Kamerleden stelden veel kritische vragen over de gierige manier waarop de AIVD met 'mijn' BVD-papieren omgaat. Het antwoord van minister Donner, de man die mij verwezen heeft naar de rechter, was de volgende sluwe zet: 'Helaas is de zaak van het BVD-archief van de heer Van Duijn onder de rechter, zodat ik er, dat begrijpt u, voorlopig niet veel over zeggen kan.'

Schokkend is ook dat de spionnen zich voordeden als – zoals gebruikelijk – medestanders. Toch ben ik er persoonlijk wel flink van geschrokken, toen een bekende stem mij onlangs belde om me te vertellen dat hij een van de infiltranten was geweest. Een man die zich ooit Kabouter had genoemd en ook bij mij thuis wel kwam. Ach, hij is een uit velen geweest en waarschijnlijk nog de sympathiekste, omdat hij althans later nog de moed opgebracht heeft om zich bekend te maken. In het boek van Guus Meershoek wordt hij agent Lente genoemd. De herinneringen komen dan boven. Bijvoorbeeld dat hij een van degenen was die steeds om 'harde actie' vroeg. Dat hoorde bij zijn opdracht.

Maar er zijn aanzienlijk meer dan vier jaargetijden nodig om alle infiltranten die er geweest zijn naar te kunnen vernoemen. Het moeten er in zo'n lange periode tientallen geweest zijn. Lente kijkt, zegt hij, terug op een aangename en leerzame tijd. Dat kan ik me voorstellen. Hij heeft intensief kennis gemaakt met een maatschappijbeschouwing waar hij thuis of op de politieschool alleen maar tegen gewaarschuwd was. En is het niet heel wat aangenamer om tussen ludieke Kabouters te verkeren dan dat je enge boeven moet vangen of terroristen moet opsporen, met alle risico's vandien?

Begin volgend jaar verschijnen mijn mémoires en daarin komen de meest opwindende van de BVD-documenten open en bloot.

Voorlopig strijd ik verder om via juridische procedures de onderste steen boven te krijgen! Want ik vind het ernstig genoeg, dat deze geldverspillende rechtse hobby mij een systematische privacybreuk en ook reputatieschade heeft bezorgd. De vele, vaak onheilspellende berichten van de BVD over mij zijn immers regelmatig aan allerlei ministers, burgemeesters en politiecommissarissen toegestuurd.

Nu zijn de rollen omgekeerd. Niet de anarchist, maar de geheime dienst is verdacht!

(Roel van Duijn is voormalig redacteur van het anarchistisch tijdschrift *De Vrije* (Rotterdam, 1965) en ex-politicus.)

ILLUSTRATIES

De illustraties op het omslag en op de pagina's 17 en 22 zijn van Bart Praat, de overige zijn ontleend aan het Franse anarchoblad *Le Monde libertaire*.

1918: GEHEIM AGENT WOONING ACTIEF IN SOLDATEN- EN ARBEIDERSRAAD

Ron Blom

Een zeer spectaculaire en ook vroege infiltratieoperatie betreft undercover *agent Wooning die aan het einde van de Eerste Wereldoorlog in Amsterdam deel nam aan de geheime vergaderingen van de plaatselijke Soldaten- en Arbeidersraad (SAR). Deze anarchistische SAR modelleerde zich naar het Russische revolutionaire voorbeeld. De laatste woelige oorlogsjaren werden gekenmerkt door voedseloproeren, stakingen en zelfs muiterijen. Dit uiterst geheim opererende gezelschap was niet afkerig van het gebruik van geweld. De SAR pleegde wapendiefstallen bij de Artillerie-inrichting Hembrug, bekwaamde zich in het zelfstandig fabriceren van bommen en agiteerde bij arbeidsonrust. De decennia later beschikbaar gekomen rapporten bedoeld voor Wooning's superieuren, lezen samen met zijn later aan het papier toevertrouwde memoires als een spannend jongensboek.*

In *Het Vaderland* van 10 september 1955 deed de Haagse oud-inspecteur Wilhelmus Cornelis Johannes Wooning uit de doeken hoe hij betrokken raakte bij de activiteiten van de Amsterdamse SAR. Tijdens de Eerste Wereldoorlog fungeerde hij als militairrechercheur en onbezoldigd rijksveldwachter. Wooning was in 1916 gelegerd bij het Algemeen Hoofdkwartier te Amsterdam, om in 1918 aangesteld te worden tot rijksveldwachter-rechercheur.

Naar aanleiding van de geruchten over wapendiefstallen, soldatenraden en bomaanslagen verzocht de procureur-generaal (PG) hem om een onderzoek in te stellen en in contact te komen met de Amsterdamse SAR:

'Toen ik mij op alle eventuele voorkomende gebeurtenissen had voorbereid, drentelde ik op een miezerige Zaterdagavond in de herfst van 1917 [moet zijn voorjaar 1918] als een zéér slordig geklede infanterist naar de Nieuwmarkt en het Haarlemmerplein. Daar luisterde ik quasi belangstellend naar de vele propagandisten van diverse godsdienstige en politieke richtingen, die soms op komische, en dikwijls op geraffineerde wijze hun zienswijze aan de omstanders trachtten op te dringen. Vooral op het slecht verlichte Haarlemmerplein, een middelpunt van grote volkswijken, trof mij een sfeer van onrust en geheimzinnigheid onder de debatterende arbeiders. Er waren er die zich zo beurtelings schaarden bij de toehoorders van sommige sprekers om zich vervolgens weer bij een klein afgescheiden groepje te voegen. Na enig onderling 'gesmoes' mengden zij zich dan weer onder de omstanders. Ik bemerkte, dat zij, ieder afzonderlijk, enkele medeluisteraars aanklampten en met deze een gesprek trachtten te beginnen. Ik liet mijn onverschillige houding enigszins varen en toonde openlijke belangstelling voor de sprekers. Intussen popelde ik van verlangen om ook eens door een van die geheimzinnig doende mannekens tot een gesprek te worden uitverkoren. Ternauwernood was deze wens opgekomen of ik merkte dat een man van de bewuste groep naast mij stond.

Het was een klein mager ventje, ongeveer 35 jaar oud, met grote woest rollende ogen en een haardos als een ragebol. Ik dacht toen: "Opgepast, meteen gaat het gebeuren," en ja, de onbekende begon een gesprek, dat interessante gevolgen zou hebben. Hij stootte mij aan, maakte een hoofdbeweging naar de spreker, die op een sinaasappelkist stond te oreren en zei in Hoog Haarlemmerdijks: "Fijne debater hé, kameraad soldaat...ik geloof wel, dat je het met hem eens bent, is 't niet?" Voorzichtig enthousiast antwoordde ik: "Nou zeg, hij verkoopt 't best hoor, maar ik ben eigenlijk nog een groentje in de politiek en snap er niet zo heel veel van...." "Kom, kom, waar ben je dan gelegerd, buiten de stad?" "Nee ik zit hier in de Oranje Nassaukazerne." "Maar dan hoor je toch bij òns, kameraad! Kom morgenochtend om 10 uur in het Verenigingslokaal van De Jong aan de O.Z. Achterburgwal, wij houden daar groepsvergadering. Ik zal je bij de ingang opwachten en naar het vergaderlokaal brengen, ik zal je dan voordragen als lid. Jij hoort beslist bij ons, de contributie is 10 cent per week, afgesproken?" Weg was hij en ik heb niet eens gezien in welke richting hij verdwenen was. Op die bijeenkomst was een zestiental fanatieke anarchistische boot- en dokwerkers-met-knuisten als mokers aanwezig. Ik simuleerde politieke onwetendheid, wat geen bezwaar was, want ik werd direct opgenomen in de arbeiders- en soldatenraad en de anarchistische groep "Jordaan".'

ANARCHISTISCH NETWERK

Naast de Sociaal Anarchistische Propagandaclub De Jordaan waren nog meer organisaties in de hoofdstad betrokken bij de SAR. Zo was er de propagandaclub Het Oosten en ook het in december 1917 opgerichte Amsterdamse 'Werkloozen Agitatie Comité' (WAC). In *De Werklooze Arbeider* van 20 april 1918 stond het nieuws dat het WAC op 18 april op een vergadering in 'Waterloo' besloten had zich aan te laten sluiten bij de arbeiders en soldatenraden hier te lande. Tenslotte moet worden genoemd de Sociaal Anarchistische Actie (SAA).

Onderdeel van het infiltratieplan was om wapens te leveren. Zo zou de argwaan bij de SAR-leiders weggenomen kunnen worden. In juni 1918 zou de Amsterdamse politie-inspecteur K.H. Broekhoff persoonlijk enkele gevraagde tijdgranaten krijgen. De gevaarlijke lading moest dan wel vervangen worden door een onschuldige stof. De granaten zouden echter nog wel een functionerend tijdmechanisme hebben, waarmee de bommen nog steeds zeer gevaarlijk konden worden gemaakt.

Toen Wooning zich op last van Broekhoff meldde bij de Artillerie-inrichting Hembrug kreeg hij te horen dat ze voor de zekerheid het inwendige van de granaten zodanig veranderd hadden, dat ook als ze gevuld werden met kruit of zelfs met trotyl ze niet gevaarlijk zouden zijn voor diegene naar wie de granaat geworpen zou worden. De deskundigen verzekerden dat de gebruikte vulling, pijpaarde, zo bedrieglijk veel op trotyl leek, dat zelfs een vakman moeite had om het verschil te bemerken. Zouden de SAR-leden de granaat met kruit vullen, dan ontploft de granaat bij het wegwerpen onmiddellijk. Doordat het slaghoedje veranderd was, zou ook de vulling met trotyl niet voldoen.

Wooning stelde aan Broekhoff voor om Charles Georges in de gaten te houden. Dat zou moeten gebeuren door jonge rechercheurs in het uniform van de land-

weerinfanterie. In die buurt liepen 's avonds veel soldaten te slenteren. Op die manier zou het wellicht ook mogelijk zijn om een pseudosoldaat in de vereniging te laten opnemen. In een brief van 10 juni deelde de chef van de Generale Staf, sectie III (voorloper van de Centrale Inlichtingendienst) Hendrik Anton Cornelis Fabius aan Broekhoff mede, dat het garnizoenskledingmagazijn Amsterdam drie militaire uniformen zou leveren. Broekhoff antwoordde: 'Ik dank U voor de toezegging der uniformen. In de betreffende zaak is de leiding overgegaan van de officier van justitie op de procureur-generaal. Met laatstgenoemde heer had ik op 8 dezer een bespreking; wat de granaten en de uniformen betreft, wordt door hem de gehele verantwoordelijkheid gedragen. Ook generaal Voorduyn verleent zijn medewerking, en wel tot onderbrenging van één der pseudosoldaten - de militaire rechercheur Wooning - bij een troepenonderdeel te Amsterdam. De opzet is dus nu zo langzamerhand in orde en wacht ik af, tot ik uw uniformen krijg. Het spel kan dan beginnen.'

Op 17 juni was Wooning onder een schuilnaam al lid geworden van de SAR. Broekhoff schreef Fabius: 'Het blijkt een gevaarlijke samenspanning te zijn met zeer terroristische plannen. De verzameling wapens, waarover zij beschikken, is blijkbaar vrij groot. Vooral onder de bezetting van het fort Waver-Amstel telt de organisatie vele leden. Ik geloof niet dat het goed is, dat uwerzijds op enige wijze wordt ingegrepen. Wij moeten trachten zo mogelijk de gehele organisatie in handen te krijgen en haar dan met de wortels uitroeien.'

EEN BLIK IN DE KEUKEN

Door middel van het verslag van Wooning van een op 22 september 1918 bijgewoonde SAR-vergadering krijgen we een aardige indruk van deze bijeenkomst: 'Aanwezig waren ongeveer vijftig mannen waaronder één soldaat in uniform, die echter vóór de eigenlijke aanvang der vergadering reeds heenging. Van de aanwezigen herkende ik: Van den [sic] Paverd, Georges, [de glazenwasser Roelof] Knaap, Verkerk, [de dienstweigeraar] Rinke van der Horst, Hofman, de secretaris, Lodder, Van Veerden, Zijlstra, Van Wanrooy, De Vrij, de zwarte man en Gerald of Geraldi. (…)'

'Van Veerden, die aan Werkspoor werkzaam is, vertelde mij dat Daniëls [Gerardus Antonius, lid van de Federatie van Revolutionair-Socialisten/Sociaal-Anarchisten in Nederland en tevens secretaris van de metaalbewerkersvereniging Nieuw Leven] niet op de vergadering aanwezig kon zijn, omdat hij moest werken bij de vuilverbranding. De zwarte man hoorde ik Frans [Franciscus Kaptein?] noemen en vertelde Van Veerden of Geraldi mij, dat deze werkzaam was bij het Droogdok. Boersma [waarschijnlijk Taeke Broersma] zou volgens Geraldi grondwerker zijn. Lodder fungeerde als voorzitter en er zaten aan de bestuurstafel nog Zijlstra en Georges. Lodder opende de vergadering door te zeggen, dat Daniëls door werkzaamheden verhinderd was de inleiding te houden; dat ze bij Van Diepen [oftewel de buitenlandse revolutionaire agitator Joseph Schweber] waren geweest om die te vragen de inleiding te houden, maar dat deze niet kon komen, omdat hij ziek was. Lodder verzocht nu, of iemand der aanwezigen ook de inleiding wilde houden. Toen er geen antwoord kwam, vroeg hij het aan Georges, die zich bereid verklaarde, toen bleek, dat geen ander zich beschikbaar stelde. Georges zei, dat wij bij elkaar waren gekomen, en de plannen van de SAR uiteen te zetten; dat de SAR op de verkeerde weg was, en dat het met haar juist zo ging, als met andere revolutionaire verenigingen, die na twintig jaar werken nog even ver waren. Zijns inziens moesten het eerst uit de weg worden geruimd de leiders van de grote vakorganisaties, want deze waren de steunpilaren van de kapitalistische en imperialistische maatschappij. Deze lieten de vakorganisaties doen, wat zij zelf wilden, terwijl zij zelf weer deden wat de kapitalisten wilden. Dat moest veranderen. Georges zei voorts, dat de SAR wel vele leden telde, maar dat er maar een 1400 waren, waarop, wat daden betreft, kon worden gerekend en dat was te weinig, om de regering te kunnen omverwerpen, teneinde te kunnen komen tot een betere samenleving.'

Vanuit de vergadering stak een storm van protest op tegen het voorstel van Charles Georges. De teleurgestelde De Vrij verklaarde, 'dat hij en anderen, toen zij zich bij de SAR aansloten hadden gedacht, dat dat nu eens een organisatie was, waarvan daden zouden uitgaan. (…) Het plan van Georges om de leiders der vakorganisaties uit de weg te ruimen, achtte hij verkeerd, doordat men dan alle vakorganisaties tegen zou krijgen en dat was de bedoeling niet. Men moest juist deze vakorganisaties te vriend houden. De Vrij stelde onder instemming van de vergadering voor om de 'hoge heren in Den Haag' uit de weg te ruimen. Hierna sprak een zekere Homma of Hommard [Jan Homma]: 'Zoals ik er nu voor sta, kan mij mijn leven niets meer verdommen. De SAR is nu eenmaal de organisatie, waarmede wij met geweld de regering en de maatschappij omver willen werpen. Met de 1400 leden, waarvan Georges spreekt, zijn wij zeker in staat ons doel te bereiken. Als ieder van ons er drie voor zijn rekening neemt, dan maken wij met dat stelletje vier en een half duizend van die slampampers van kant. Wanneer wij eerst uitmaken, welke wij het eerst zullen nemen, en wij doen dat op een afgesproken tijd, dan krijgen wij zeker de gehele volksmassa achter ons, want die wacht slechts op daden, om tot de revolutie te kunnen overgaan en zodoende het gehate privaateigendom te kunnen opheffen. (…) Als de revolutie komt, moet de Raad van Arbeiders en Soldaten zorgen, dat hij klaar is en de leiding kan nemen van de zaak; want revolutie was niet alleen afbreken maar ook opbouwen.'

De genoemde getallen betreffende de sterkte van de Arsolraden liepen nogal uiteen. *De Werklooze Arbeider* sprak van circa achtduizend deserteurs die zich zouden hebben aangesloten. Van de Paverd noemde een getal van acht- tot negenhonderd Amsterdamse leden. Georges sprak van veertienhonderd leden en de Amsterdamse PG ging aanvankelijk uit van drieduizend leden. Na bekomen te zijn van de aanvankelijke schrik kwamen de autoriteiten uit op heel wat lagere aantallen. In Amsterdam zou sprake zijn van hoogstens tien militaire leden. Later stelde Broekhoff dit nog bij tot acht. Het aantal burgerleden zou aanzienlijk hoger liggen. Niet geheel duidelijk is hoe men op basis van de door Wooning geleverde rapporten tot deze conclusie kon komen. In zijn rapporten wist hij over het algemeen maar van een tien- à twintigtal van de vijftig aanwezigen de naam te noemen.

Wooning wist al snel het vertrouwen te winnen van de SAR-leden. Niet veel

later bevond Wooning zich in een obscuur kamertje van de woning van 'Koerman' (waarschijnlijk Knaap) in het Haarlemmerpoortkwartier: 'Koerman zette een granieten schoteltje midden op tafel, legde daarop een korrel ter grootte van een luciferskop en haalde uit een kast een flesje vloeistof, dat hij voorzichtig ontkurkte. Staande aan de andere zijde van de tafel, stak hij zéér voorzichtig een metalen breipen in het flesje en haalde deze er heel langzaam weer uit; er hing toen een druppel aan de naald. Koerman bracht deze naald snel boven het bordje en liet de druppel op het korreltje vallen en toen… Een fel sissende vuurstraal, welke bijna het plafond raakte, verblindde mij en deed mij, totaal beduusd, met stoel en al achterover tuimelen. Ontdaan krabbelde ik overeind en stond bedremmeld te kijken naar de stuk gesprongen granieten schotel. Koerman stond venijnig te lachen en zei op hatelijke toon: "Je bent toch nog maar een broekie, kameraad en lang geen man van de daad. Dat zal wel veranderen als je een beetje meer lef hebt gekregen. Dat zullen wij je wel bijbrengen. Als je een bruikbaar lid van onze groep wilt worden, moet je niet zo gauw schrikken. Wij hebben al verscheidene bommen gemaakt en bezitten ook enige handgranaten, die wij binnenkort wel goed zullen kunnen gebruiken. Maar het is jouw taak ons goede handgranaten en blokjes picrinezuur uit de Oranje Nassaukazerne te bezorgen."'

Blijkbaar om mij te imponeren, toonde Koerman mij 3 eivormige handgranaten [hier liet het geheugen Wooning in de steek, in zijn procesverbaal van 11 januari 1919 sprak hij van twee handgranaten]; hij beweerde deze te hebben gekregen van een gedeserteerde militair, die eveneens tot de Arsolraad [Arbeiders en Soldatenraad] behoorde. Ik maakte bezwaren en zei, dat ik vermoedelijk geen kans zou krijgen handgranaten en picrinezuur te "jatten", daar dit oorlogstuig veilig opgeborgen en moeilijk te krijgen was. Koerman zei dreigend, dat ik, nu ik eenmaal in het complot was opgenomen, niet meer terug kon krabbelen. Hij spoorde mij aan haast te maken, omdat de toestand onder de arbeiders en militairen in Amsterdam dreigend was en er naar zijn mening spoedig heibel zou komen. Met van haat fonkelende ogen en onder het uiten van godslasteringen aan de lopende band betoogde hij: "De kameraden zullen dan niet in gebreke blijven en ik reken er op dat jij meedoet!" Ik beloofde hem, indien enigszins mogelijk, mijn bijdrage te zullen leveren. Koerman pakte mij bij de schouder en zei: "Afgesproken kameraad, maar wanneer zou blijken, dat je een lafaard bent, zullen we met jou afrekenen, begrijp dat goed!"'

RODE NOVEMBERWEEK

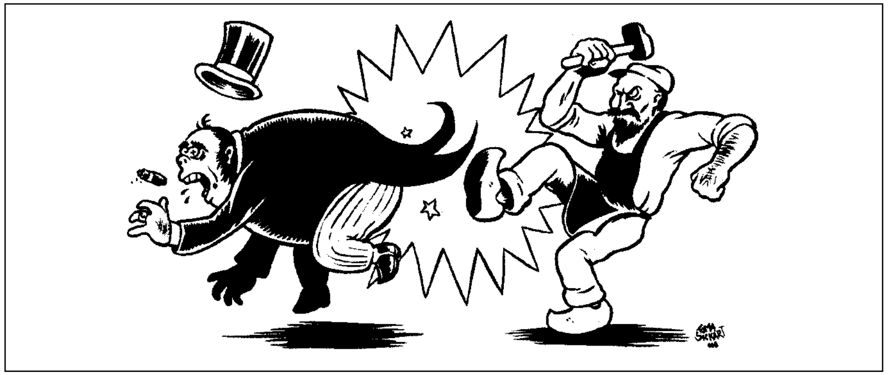
Op dinsdagavond 12 november 1918 – tijdens de rode week waarin socialistenleider P.J. Troelstra zijn revolutieoproep deed – kwam de SAR, bewust van de ophanden zijnde gebeurtenissen bijeen voor een ledenvergadering.

Een dag later vond tijdens een roerige demonstratie, waaraan enige duizenden arbeiders en militairen deelnamen, een schietpartij plaats voor de Amsterdamse cavaleriekazerne. Waarschijnlijk waren het SAR leden die poogden met een meegenomen bijl het toegangshek te forceren. Een van hen was de stukadoor Hermanus Philippus Jungen. Bab Kaarls werd in zijn been geschoten. Volgens Wooning liepen Roelof Knaap en Willem Hofman met de demonstranten mee. Hofman zou een revolver getrokken hebben om daarmee te schieten op de soldaten onder de kazernepoort. Knaap kon hem er ternauwernood van weerhouden. De zeventienjarige Jan van Putten had eveneens een revolver meegenomen. Met het wapen in de hand ontblootte hij zijn borst en riep 'schiet maar'. De wacht aarzelde niet en de jongeman stortte dood ter aarde. Toen het vuren door de soldaten aanhield, haalden zowel Hofman als Knaap een granaat uit hun zak. Hofman zou tegen Wooning gezegd hebben 'let op maat – meteen ga ik dat eitje van jou tussen die lui deponeren en dan zul je wat beleven!' Tot grote geruststelling van Wooning vonden ze 'zijn' handgranaten beter dan die, welke zij aan de Artillerie-inrichting Hembrug hadden gestolen. Eerst gooide Hofman een handgranaat naar de schietende soldaten. De granaat ontplofte echter niet. Toen stopte Knaap de handgranaat maar weer terug in zijn zak.

Door het mislukken van de revolutiepoging in november 1918 nam de motivatie om nieuwe acties voor te bereiden snel af. De leden begonnen elkaar verwijten te maken. Bestuursleden legden hun functie neer. Door de demobilisatie kwamen er bovendien geen militaire leden meer bij. Er waren financiële problemen en tot overmaat van ramp werden de bommenmakers Hofman en Knaap in april 1919 gearresteerd. De SAR was inmiddels overgaan in een anarchistische buurtgroep. De door GS III gecoördineerde activiteiten van Wooning legden de basis voor de oprichting van de Centrale Inlichtingendienst (CID, de voorloper van de Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst AIVD) die vanaf nu de linkse beweging systematisch begon te volgen en te documenteren. Zie daarvoor de website http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/Onderzoek/Projecten/RapportenCentraleInlichtingendienst1919-1940. Voor onderzoekers naar de radicaal-linkse beweging vormt deze database een ware *Grundfube*.

BRONNEN

Het Vaderland, 10 en 17-9-1955, *De Werklooze Arbeider* en *De Vrije Socialist*, 1918-1919, het archief van de PG in het Noord Hollands Archief, het archief Ministerie van Justitie in het Nationaal Archief en het proefschrift van Ron Blom en Theunis Stelling *Niet voor God en niet voor het Vaderland. Linkse soldaten, matrozen en hun organisaties tijdens de mobilisatie van '14-'18*, Soesterberg 2004.

BINNENLANDSE VIJAND: MOTOR VAN DE VEILIGHEIDSINDUSTRIE

Thom Holterman

Een bevolking is koest te houden met fysiek geweld. Uiteindelijk kweekt dat zoveel tegendruk, dat de boel barst. Jacob Catz zette dit om in een gedicht dat opent met: 'Als de most, te nauw bedwongen…' en dat eindigt met: 'Want een rijk van enkel dwang, duurt gemeenlijk niet te lang'. De machthebber die met deze werking rekening houdt, gaat bedenken of er geen andere manieren zijn om een bevolking er onder te houden dan met louter fysiek geweld.

Wij weten dat die manieren er zijn en we worden er dagelijks mee geconfronteerd. In Frankrijk is daar niet alleen een hele beveiligingsindustrie voor ontwikkeld, maar er is ook een pseudowetenschap ontstaan die ik contrasubversieve criminologie noem. Ik zou dat niet hebben kunnen doen zonder al het werk dat door de Franse socioloog en onderzoeker aan de universiteit Parijs-VIII, Mathieu Rigouste verricht is.

Deze legt dit alles bloot in twee boeken. Het eerste is getiteld De binnenlandse vijand, De koloniale en militaire herkomst van de veiligheidsorde in het hedendaagse Frankrijk. *Het tweede luidt* De handelaren in angst. *Ik beschrijf hieronder het door hem uitgezette traject. Dat loopt van aandacht voor het onderdrukkingssysteem uit de Frans-Algerijnse oorlog naar het toepasselijk maken van dat systeem voor hedendaags gebruik in de Franse samenleving. Daar zit veel in dat ook voor Nederland herkenbaar is.*

Tijdens de Franse oorlogen in Indochina (1946-1954) en Algerije (1954-1962) is een onderdrukkingssysteem ontwikkeld en zijn er technieken van beheersen van gekoloniseerde bevolkingen toegepast. Daarvoor is door leidende Franse legerofficieren en andere overheidsfunctionarissen de 'doctrine van de revolutionaire oorlog' uitgedacht. Na de beide oorlogen is die doctrine een rol blijven spelen bij het denken over de handhaving van de 'orde' in Frankrijk zelf. Inmiddels is men komen te spreken over 'veiligheidscultuur'. Daarmee is tevens de actuele maatschappelijke situatie in beeld gekomen.

Hetgeen Rigouste over verleden en heden schrijft, heeft hij opgedoken uit stukken die zich in het archief bevinden van het in 1936 door een Franse admiraal opgerichte Collège des Hautes Etudes de Défense Nationale (in 1947 van Collège omgedoopt in Institut). Lange tijd zijn de archieven van deze instelling voor buitenstaanders ontoegankelijk geweest, maar sinds enkele jaren zijn ze opengesteld. Rigouste heeft er twee jaar (2005-2006) zitten spitten. Het boek *De binnenlandse vijand* is een gedocumenteerde, gethematiseerde en becommentarieerde verslaglegging van dit spitwerk.

Het is wat de referenties aangaat dus een op de Franse socio-politieke situatie gerichte studie. Maar de matrix waarop die studie zit, is ook daarbuiten herkenbaar. Wie maar enigszins de discussie bijvoorbeeld over de samenhang tussen 'veiligheid' en 'migratiestromen' in Nederland heeft gevolgd, ziet zo de parallellen tussen beide landen. En heeft de Nederlandse staat niet een zelfde verderfelijke politiek in zijn koloniën gevoerd? Net bevrijd van het Duitse juk, gaat men in Indonesië op uiterst gewelddadige wijze tekeer om die 'zwartjes' er onder te krijgen, zoals op 9 december 1947 in het Indonesische Rawagede. Na 64 jaar is de Nederlandse staat alsnog aansprakelijk gesteld voor de oorlogsmisdaden in dat dorp bedreven (uitspraak rechtbank Den Haag; *de Volkskrant*, 15 september 2011).

De vraagstelling van waaruit Rigouste heeft gewerkt is de volgende. Kan het bestuderen van de koloniale oorlog (met name de Algerijnse oorlog) ons helpen bij het begrijpen van de ontwikkelingen richting de 'nieuwe veiligheidsorde', zoals die in de jaren 2000 zichtbaar wordt? Om op die vraag een antwoord te geven analyseert Rigouste hetgeen bedacht is door het militaire instituut omtrent: (a) de *bedreiging*, (b) de ontwikkelde zienswijzen met het oog op *toezicht en onderdrukking* en (c) de evolutie van de instituties, die zich met binnenlandse controleactiviteiten bezighouden.

Daarom concentreert Rigouste zich op: (1) de evolutie van diverse figuren van de *binnenlandse vijand* binnen de politieke en militaire instanties, alsmede op (2) de constructie van de *migratie* als 'bedreiging vormende factor' en op (3) de moeite die militaire instanties doen om de politieke waarde van hun concepten omtrent *oorlog* en *veiligheid* gevestigd te krijgen.

De staat voert in het bezette gebied een contraguerrilla, een 'contre-subversion' (in het Amerikaanse jargon 'counter-insurgency'). 'Subversion' is zoiets als 'omverwerping', 'ondermijning'. Duidelijk is dat de bezettende staat het activisme van partizanen, van vrijheidsstrijders tracht te 'neutraliseren'. Ook huidige machthebbers beschouwen het land als 'bezet gebied', zou je kunnen zeggen. Zo iemand als de Nederlandse minister van Veiligheid, I. Opstelten, lijkt mij er het type voor (hij was in het verleden ook al met 'veiligheid' bezig, in de hoedanigheid van directeur-generaal Openbare Orde en Veiligheid op het ministerie van Binnenlandse Zaken, periode 1987-1992). De uitwerking van dit al heeft een hele veiligheidsindustrie opgeleverd.

ANGST

Een ding is zeker: als er geen 'binnenlandse vijand' rond loopt dan is er ook geen veiligheidsindustrie nodig. Om de veiligheidsindustrie op gang te houden moet er een dosis *angst* onder de bevolking heersen. Daar wordt de 'binnenlandse vijand' voor ingezet. Bovendien is er een systeem van *onderdrukking* nodig dat zo werkt, dat er het idee van *veiligheid* mee wordt verschaft, waarmee de angst wordt getemperd en waarbij het lijkt dat de regering haar best doet…

In het koloniale tijdperk kreeg men met de 'inlander-partizaan' als binnenlandse vijand van doen. Van hem ging dreiging uit omdat hij de bestaande orde wil ontregelen, zelfs omverwerpen.

Later wordt die vijand geherstructureerd tot de 'postkoloniale migrant'. De 'Fransman van oorsprong', de 'echte' Fransman, komt naast de 'onechte Fransman' te staan (zie hoe gemakkelijk dit is te substitueren voor 'echte Nederlander', 'echte Fin'). Die 'onechte Fransman' is *niet-blank* en hij is *niet-christen* (van daar ook de 'islamitische Fransman'; de 'echte' is bedekt of openlijk rooms-katholiek).

Dit soort terminologie komt terug tot in toespraken. Zo spreekt De Gaulle over: '… het zijn de Blanken, de geciviliseerde volken… puisqu'ils sont les plus riches et les plus forts, leur devoir est d'aider les autres'. De blanken hebben de plicht de niet-blanken te helpen. Over superioriteit gesproken…? (Toespraak in Bourges, 7 mei 1959.)
Ook wordt 'immigratie' al heel lang ervaren als een bedreiging van de bestaande orde, door dominante groepen binnen de gemeenschap van blanken. Bij de stukken uit 1962-1963 treft Rigouste een document aan van een demograaf over de 'evolutie van de Algerijnse demografie'. Deze demograaf blijkt al in 1933 een brochure te hebben geschreven, die hij ondermeer onder rectoren van onderwijsinstellingen heeft verspreid. Die brochure is getiteld: *Het blanke ras in levensgevaar*. Hierin wordt verwezen naar de werkloosheid die onder Algerijnen en hun families heerst. Frankrijk wordt daarbij geadviseerd een beperking te stellen aan de instroom van migranten…
De migratieproblematiek wordt enige tijd later mede de drager van de 'islamitische dreiging'. In een referaat over 'Algerijnse problemen' wordt al in mei 1956 opgemerkt dat de 'islam vandaag de dag verschijnt als de sterkst ontbindende factor van de Franse eenheid' (aldus citeert Rigouste). De 'binnenlandse vijand' heeft dus verbinding met de islam. Dat kan nu tot een islamofobie worden uitgewerkt.
Een andere 'binnenlandse vijand' waart rond in de hoedanigheid van 'criminele migrant'. Dat betreffen, tot nu toe, alle 'niet-blanken'. Daarnaast zijn er ook *blanke* 'binnenlandse vijanden', te weten zij die uit zijn op fundamentele herziening van het maatschappelijk bestel, dat wil zeggen zij die 'antikapitalistisch politiek activisme' bedrijven. Dit alles is door hen die zich met 'veiligheidsstudie' bezighouden, om een bepaalde reden zo bijeen gebracht, dat het zich allemaal onder de enkelvoudige noemer van *criminaliteit* laat groeperen. Dit opent de weg om de 'dragers van wanorde' niet alleen via het gewone strafrecht maar ook met behulp van instrumenten uit het contrasubversieve arsenaal aan te pakken.

VEILIGHEIDSSTUDIES

Om het werken met de instrumenten uit het contrasubversieve arsenaal te bestuderen en om daarover theorieën te ontwikkelen en kennis te verspreiden, met name onder hen die in de 'uitvoering' zitten, is in 1989 een instituut opgericht. Het gaat om het Institut des Hautes Etudes de Sécurité Intérieure (IHESI). Het instituut is bedoeld als plaats van ontmoeting en samenwerking tussen actoren in de sfeer van defensie en veiligheidsproblematiek, zoals journalisten, industriëlen, universitair geschoolden en leden van de grote statelijke instanties, zoals chefs van ministeriële bureaus.
Met het doel die samenwerking te verdiepen is het betreffende instituut in 2004 omgezet in het Institut National des Hautes Etudes de Sécurité (INHES). Die verdieping wordt mede mogelijk gemaakt via een para-universitaire structuur, in het Département de Recherche sur les Menaces Criminelles Contemporaines (DRMCC). Een van de leidende figuren van dat Département is een rechtse ideoloog die veel schrijft over het islamisme, het terrorisme, de onveiligheid, de migratie en de problematiek van de voorsteden… Een soort Martin Bosma (PVV) als men aan Nederlandse verhoudingen denkt.
Wie zetten de toon in de hierboven genoemde instituten? Wat is hun ideologische herkomst? Hoe en waar vinden zij elkaar? Ten bate van wie zijn zij, behalve voor zichzelf, actief aan het contrasubversieve front? Rigouste geeft op die vragen antwoord in zijn tweede boek.
In Frankrijk levert de 'bende van Bauer' een voorbeeld van de intensieve samenwerking tussen de politieke klasse, de politie, het leger, de industrie en de grote media. Met name de industrie is actief op zoek naar de vergroting van de winsten op de 'veiligheidsmarkt'. Vergeet niet dat in de veiligheidsindustrie inmiddels vele miljarden euro's omgaan (aan personeel en materiaal). Daarbij vormt de 'binnenlandse vijand' de motor.
Wat het materiaal aangaat moet men denken aan alle elektronica (videocontrole, afluisterapparatuur, biometrie), de helikopters met speciale foto- en observatieapparatuur), de 'drone', het kleine onbemande vliegtuig om het 'terrein' te verkennen. Veiligheid is *handel*. Als er geen vijanden bestonden, moeten ze worden uitgevonden… De 'bende' is goed in het opduiken van 'vijanden'. Zij verzorgt de inrichting van de vele vormen van samenwerking van de 'handelaren van de angst'.
De namen die men veelvuldig ziet opduiken, naast die van Alain Bauer, zijn die van Xavier Raufer en François Haut. Zij kennen verschillende levenslopen. Eén ding hebben die gemeen: het anticommunisme. Een aantal van de leden is afkomstig uit extreemrechtse en soms onverholen fascistische hoek. Maar Alain Bauer komt uit de hoek van de Franse sociaaldemocratische partij, de PS (Parti Socialiste, te vergelijken met de PvdA).
In de fase van het wegvallen van de communistische dreiging, hebben ze allen de islam als bedreigende factor aanvaard. Aan de dreiging van de islamisering van Europa wordt de 'toevloed' van migranten gekoppeld. Die toevloed wordt als gevaarlijk aangewezen: het zal leiden tot *destabilisatie* van de samenleving, zo wordt door hen gewaarschuwd.
Interessant is te zien met welke ideologische organisaties de verschillende levenslopen zijn verbonden. Het begint met de organisatie die zich beroept op de erkenning van *blank* en *christelijk* nationalisme. Het gaat hier om Occident (Westen), opgericht in 1964. Het brengt jongeren, de 'knokkers', bijeen en zij die nostalgie voelen voor Frans Algerije. De leden zijn bereidt de eer van het leger te verdedigen en zij willen knokken tegen communistische bewegingen. Xavier Raufer (1946) is bij de oprichting van Occident aanwezig en begint er zijn journalistieke carrière. In die hoedanigheid interviewt hij voor het huisblad van Occident bijvoorbeeld een oud-nazi officier… In 1969 wordt deze club opgeheven.
Oud-Occidentisten richten vervolgens een nieuw club op: Ordre nouveau. Dit is de directe vertaling van de Italiaanse Ordine nuovo, een beweging van neofascistische activisten. Xavier Raufer neemt deel aan de oprichting ervan en men komt hem tegen bij de kern van het blad *L'Elite européenne*. Met dat blad wordt een devies zonder enige nuance verspreid: de fascisten hebben er hun eigen blad mee!
In 1974 hergroeperen kaderleden en denkers van rechts en extreem rechts zich in de Club de l'Horloge. De algemene politieke teneur ervan wordt uitgemaakt door een 'integraal liberalisme'

in de economie, de erkenning van het nut van de kolonisatie en het 'nationalisme identitaire'. De pretentie is het 'Westen' te verdedigen tegen *links* en de *migratie*. Xavier Raufer en een ander kernlid van de 'bende van Bauer', François Haut, verzorgen inleidingen voor de Club de l'Horloge. Ook Haut komt uit kringen van extreemrechts rond Occident.

OPLEIDINGSINSTITUTEN

De leden van de 'bende van Bauer' zijn in de loop van de tijd betrokken bij verschillende onderwijs- en opleidingsinstituten. Het zijn bijna alle instellingen met een hoog ideologiserend gehalte. Zo is daar het Institute d'Histoire Sociale (IHS). Het is opgericht door een verzameling van Franse werkgevers uit de metaalindustrie (zoals Peugeot, Pechiney, Aerospatiale). Het wordt het propaganda-apparaat van de grote werkgevers. Verder treft men het Centre de recherche sur la violence politique aan dat inhoudelijk dicht bij het IHS van de werkgevers staat. Het Centre interesseert zich voor 'politieke criminaliteit', dat wil zeggen voor alle soorten politiek geweld, met uitsluiting natuurlijk van dat door de staat uitgeoefend. Tezamen gaat dit de basis vormen voor het Département de Recherche sur les Menaces Criminelles Contemporaires (DRMCC).

Dit Département wordt in 1997 opgericht binnen het Criminologisch Instituut van de Parijse universiteit Panthéon-Assas. In dit instituut vinden we Xavier Raufer terug. Deze is verantwoordelijk voor onderzoek en voor het organiseren van studiebijeenkomsten. Ook François Haut komen we weer tegen, nu als de directeur van dit instituut. Het opmerkelijke is dat het DRMCC wel binnen het universitaire kader opereert, maar er niet toebehoort. Het voorziet zich van een academische glans door te doen alsof het een gemeenschappelijke instelling van de universiteit is. Zo trof ik onlangs een advertentie aan in het Franse dagblad *Le Monde* (van 17 juni 2011) met in de kop van de advertentie: Université Panthéon-Assas Paris II. Daarin wordt een cursus aangeboden 'Analyse des menaces criminelles contemporaines'.

De advertentie geeft als doel van de cursus: het opleiden van 'operationele analisten' op het vlak van de hedendaagse criminele bedreigingen. Wie behoren tot de doelgroep? Genoemd worden: medewerkers van de VN en van verschillende overheden, de diplomatie, politie, douane, Europese Commissie, de leiding van de afdeling beveiliging van grote ondernemingen, journalisten, ministeriële bureaus, etc. Het is dus meer een plaats waar lobbyisten elkaar ontmoeten. Wie meer wil weten wordt in de advertentie uitgenodigd de site www.drmcc.org te raadplegen. Dat deed ik. Het leerde me het volgende: Haut en Raufer vormen de directie en het DRMCC is: 'une complicité, un travail permanent avec notre ami Alain Bauer'.

Wie is die Bauer? Hij verlaat in 1994 de socialistische partij (PS), maar blijft actief meedenken in bepaalde commissies van die partij. Dit geschiedt in het licht van de electorale winst van Le Pens Front national. In dat geval zoekt links aansluiting bij thema's van extreem rechts, waarbij *veiligheid* de blikvanger wordt.

Bauer richt in 1995 zijn eigen adviesbureau over veiligheidszaken op, AB Associates, waarin hij tientallen vrienden en bekenden tot 'consultants' opneemt. In

1997 krijgt Bauer de leiding over het ontwikkelen van denkbeelden in zake 'zekerheid' binnen de PS. Ook Lionel Jospin (PS) doet een beroep op hem. Vervolgens ontstaat er een verbinding tussen AB Associates en het IHESI, waarop een verbinding volgt met wat Rigouste de 'clan Raufer' van het DRMCC noemt. Daarop vloeit alles ineen tot de 'bende van Bauer'. Enige tijd later wordt Bauer door kringen van Sarkozy benaderd om de nationale commissie *videobewaking* te leiden…

De 'bende van Bauer' heeft goed begrepen dat in *veiligheid* handel zit. De beveiligingsmarkt is een kapitalistische markt. Die draait alleen goed als er groei in zit. Dit betekent dat steeds nieuwe aanjagers voor angst gevonden moeten worden, waartegen vervolgens een veiligheidswal moet worden opgeworpen. Langs die weg ontwikkelt zich een markt die zelfvoorzienend is in de zin dat die steeds nieuwe bedreigingen vindt, legt Rigouste uit.

Het DRMCC is daarbij op te vatten als het ideologische apparaat van die markt. Het veiligheidskapitalisme is dan ook in een stadium gekomen waarin *controle* een economische activiteit is geworden. De controleactiviteiten organiseren zich rond de verschijnselen provocatie en repressie (bijvoorbeeld: infiltranten van de politie lokken verstoringen uit, waarna 'opgetreden' kan worden).

De logica van de markt van de veiligheid is 'groei'. Wil die er in zitten, dan moeten bepaalde handelingen kunnen worden voorzien. Dit leidt tot het doen van onderzoek in de vorm van *vroegtijdige onderkenning* van onveiligheid. Die 'vroegtijdige onderkenning' maakt dan *preventief* optreden mogelijk, wat 'proactieve veiligheid' heet. Dit tezamen noem ik *contrasubversieve criminologie*.

Het schema voor dit type 'criminologie' is opgebouwd vanuit *militair* denken: het produceren van legitimatie voor preventieve oorlogsvoering. Dit schema wordt nu toepasselijk gemaakt voor binnenlands gebruik en in gezet tegen de eigen bevolking. Het ultieme doel: de instandhouding van de kapitalistische orde. We vinden een illustratie ervan in de 'affaire Tarnac'.

AFFAIRE TARNAC

Aan het eind van de zomer 2007 schaft Bauer, vertelt hij, een veertigtal exemplaren aan van de anonieme tekst *L'Insurrection qui vient* (De opstand die komt; uitgegeven door La Fabrique, Parijs, 2007) van de hand van het Onzichtbare comité. Daarin wordt door Bauer het idee onderkend van een terrorisme dat in ultralinks verscholen ligt te rijpen. Bauer geeft, met een notitie van zijn hand, exemplaren door aan de directeur generaal van de nationale politie. De tekst wordt vervolgens door de politie zonder bewijs toegeschreven aan Julien Coupat, een van de mensen die slachtoffer zal worden van de 'affaire Tarnac'.

Tarnac is een ingeslapen dorp in de Corrèze, waar een aantal creatieve en hoogopgeleide jongeren, onder wie Julien Coupat, is neergestreken om zich aan het neurotische Parijs te onttrekken en om zich met agrarische activiteiten bezig te houden. Ook heropenen zij het kruidenierswinkeltje van het dorp, waarmee iedereen in Tarnac zeer is ingenomen.

Bauer en Raufer lichten hun netwerken in om de antiterrorismeprotocollen te activeren en de bijpassende preventieve en repressieve maatregelen te nemen (effectief is men inderdaad overgegaan tot afluisteren en camerabespieding,

maandenlang – wat juridisch niets heeft opgeleverd, zo blijkt later uit politiedossiers). Binnen die netwerken spreekt men al van 'nieuw uiterst links' en van 'mouvance anarcho-autonome', een terminologie die op ministerieel niveau wordt overgenomen. Een nieuwe 'binnenlandse vijand' is opgespoord, een nieuwe angstfactor is aangeboord.
Om echt tot actie over te gaan is er wel een *terroristische daad* nodig, zoals daar is sabotage aan het spoor. Nu wil het geval dat Xavier Raufer in maart 2007 een studie over de 'veiligheid van het spoorwegnet' heeft laten verschijnen. Een element van 'vroegtijdige onderkenning' is daarmee gegeven. De wat uitzonderlijke leefgemeenschap in Tarnac leent zich vervolgens mooi als zondebok. Zij wordt verdacht van sabotagedaden aan het spoor. Op 11 november 2008 wordt de groep van ruim tien personen, onder wie Julien Coupat die als 'leider' wordt aangewezen, onder grote, georkestreerde media-aandacht vroeg in de morgen van bed gelicht.
De zogeheten daders hebben vele maanden in voorarrest gezeten. Uiteindelijk is een ieder onder juridische beperkingen voorlopig op vrije voeten gesteld. Het blijkt een 'lege' zaak, al is die nog steeds niet afgesloten. Bewijs is niet voorhanden. Wat in dit verband door de politie is aangedragen blijkt aan alle kanten gemanipuleerd of pertinent onjuist te zijn.

STAATSTERRORISME

Deze vorm van staatsterrorisme valt natuurlijk buiten het dreigingbegrip van de 'bende van Bauer'. Daar zit dan ook het 'contrasubversieve' element. Tevens meent men dat de hele operatie toch niet voor niets is geweest: de geest van de verdediging van 'het systeem' en het thema 'veiligheid' staan weer op scherp… De 'nieuwe' criminologie heeft zich gemanifesteerd, zou ik zeggen, te weten de contrasubversieve.
Het uitzetten van vreemdelingen als 'techniek van bescherming' is er ook een uiting van. Daarbij kan tevens gewezen worden op het inrichten van 'vrijheidsbeperkende locaties', 'uitzettingscentra' en het bouwen van 'grensgevangenissen'.
Het vijandsbeeld dat op de voorgegeven wijze is ontstaan, maakt dat de angst zich vooral richt op de neveneffecten van het bestaande kapitalistische maatschappijbestel. De armoede die het produceert is een van die neveneffecten. Die wordt in de schoenen geschoven van anderen, de migranten bijvoorbeeld, en niet van diegenen die het bestel in standhouden en met alle middelen wensen te verdedigingen. Dit is precies het punt waarop de (neo)liberale economische ideologie en de contrasubversieve technologie zich mengen tot een aangepaste 'wetenschap': de contrasubversieve criminologie van Bauer.

Het levert een handleiding op voor 'oorlogvoering' in vredestijd en te midden van de bevolking van een land, een 'binnenlandse oorlog' dus. Dat die 'binnenlandse oorlog' ook daadwerkelijk is verklaard door de president van de Franse staat blijkt uit zijn rede over de 'onlusten' in Grenoble (juli 2010). En ook de terminilogie van Sarkozy wijst erop.
Hij spreekt over 'racaille' (tuig; hé, waar hebben we dat meer gehoord?) en de wijken 'nettoyer au Kärcher' (van tuig schoonspuiten zoals graffiti van muren wordt verwijderd). In zijn rede heeft Sarkozy het expliciet over 'de oorlog die ik besloten heb te voeren tegen de schurken', die hij gaat 'uitroeien' ('éradiquer

les caïds'). Daarbij neemt hij in een adem mee 'een eind te maken aan het wild kamperen van Roma's' en hij zal in bepaalde gevallen de Franse nationaliteit afnemen van 'personen die van oorsprong buitenlanders' zijn. Tevens zal hij 'met een onbuigzame gestrengheid de strijd tegen illegale migratie' aangaan. Hij heeft het niet over een 'nieuwe' orde, dat is de 'oude' orde. Die is nooit weggeweest!
De zinsbouw en het taalgebruik van de president van Frankrijk in deze verbindt de *contre-insurrection* van gisteren met het mediatico-veiligheidssysteem van heden. En wie hoort hier niet ook de Nederlandse minister van Veiligheid en Justitie spreken?

Rigouste, Mathieu, *L'Ennemi intérieur. La généalogie coloniale et militaire de l'ordre sécuritaire dans la France contemporaine,* La Découverte, Paris, 2011 (dit is de pocketuitgave van de editie die in 2009 in eerste druk verscheen).
Rigouste, Mathieu, *Les marchands de peur. La bande à Bauer et l'idéologie sécuritaire*, Éditions Libertalia, Paris, 2011.

DUBBELE BOTERHAM MET KAAS 2

The North Star Grassman and the Ravens hoefde ik maar uit te klappen en ik keek haar aan – ze leek sprekend op Sandy Denny zoals op die foto. Een aanblik die mij ontroerde. Ik heb haar slechts een keer in het echt gezien, en dan wel onder omstandigheden waarbij ik haar steels teder gekust heb. Het was een vrolijk feest en zij had al wat op toen zij aankwam. Zij typeerde het opperhoofd van de afdeling Amsterdam van de Federatie van Vrije Socialisten trefzeker en met de dodelijke blik van een vrouw. Ik kon er slechts met een bevrijd gevoel om lachen. Mijn loyaliteit lag allang niet meer bij 'de federatie'. Dit kan achteraf merkwaardig klinken – de Amsterdamse afdeling was een zeer doenerig gezelschap, misschien wel terecht te typeren als een uitzendbureau voor en van activisten. Maar een *affinity group* kon je die afdeling maar moeilijk noemen. Dat er toch zoveel actie van uitging mag een wondertje heten.
Degene die ik als 'opperhoofd' aanduid had zich gewaagd waar de historicus Ger Harmsen ons als studenten zo uitdrukkelijk voor gewaarschuwd had: Zelf Hegel Lezen. Zonder filosofische bagage van belang kon het Hoofd bij iedere gelegenheid een kruiwagen met blijkbaar enig verband met Hegel houdende termen leegschudden. Soms was dit bijna grappig, meestal niet. Dat er geen eruditie van belang achter deze woordenvloed stak moest je zelf merken. Je kon dan maar beter niet meer bij de club zijn. Het breekpunt kwam op een ogenblik waarop ik mij toch al afvroeg of ik er nog zin in had bepaalde Kameraden tegen te komen in dit verband.

Het punt kwam toch nog onverwacht maar zeer zeker. Eerst werd de Sandy-lookalike als Agente aangemerkt. Zij was geen anarchiste, had nooit aansluiting bij de Federatie gezocht, had zich in De Beweging binnengewerkt. Ik dacht aan de pamfletten waarvan ik haar en de door haar opgerichte actiegroep kende. Eigenlijk kende ik daarvan alleen nog twee andere vrouwen die mij zeker ook redelijk dierbaar waren en die ik vertrouwde. Maar ik zei niets, juist omdat het dan meteen een delicaat onderwerp was. Een delicaatheid die toch wel kwam: 'ze laat zich n***en door X. en daarom vindt ze zichzelf arbeider.' 'Zo praat je niet over een vrouw en zeker niet over een vrouw die ik zelf gekust heb.' Nee, ik heb het niet gezegd, ik heb nooit – tot op dit punt – de kilte en de weerzin die ik voelde bij deze zin, achteloos uitgesproken aan de stencilmachine, als reden opgegeven waarom ik genoeg had van het Georganiseerd Anarchisme. Het was het doorslaggevende ogenblik, het was niet De Grote Reden. Voor ongeloof in organisatie van anarchisten als anarchisten was ik in tweeëneenhalf jaar klaargestoomd.
Het haringgratenmoment, u kent het verhaal van Reve – zoniet, dan jammer. Ik heb het anarchisme als gedachtengoed en streven nooit opzijgezet, wel De Organisatie. Als De Organisatie laster jegens door mij geachte medemensen met zich meebrengt, dan maar geen organisatie.
André de Raaij

OCCUPY, EEN NIEUWE INTERNATIONALE BASISBEWEGING
Ineens is er, na de Arabische lente en na de opstanden in Spanje en Griekenland, een wereldwijde beweging ontstaan. Begonnen als Occupy Wallstreet in New York, en vanaf 15 oktober over talloze plaatsen in de hele wereld verspreid. Dat is een geheel nieuw verschijnsel! Het is een echte basisbeweging, en in die zin zit ze vol anarchistisch elan. Bestaande linkse groeperingen lijken er wat aarzelend tegenover te staan, waarschijnlijk door het wat al te brede gezichtsveld van een deel van de bezetters: de beweging heeft geen leiders, dat is prima maar ook nog weinig uitgesproken richting, waardoor bijvoorbeeld complotdenkers hun kans grijpen. Maar zowel in Amsterdam (colleges, georganiseerd door www.4Dnet.nl) als in Utrecht (boekbesprekingen met studenten) heb ik interessante bijeenkomsten meegemaakt. Ik ben benieuwd! Info: www.occupyutrecht.nl, www.occupyutrecht.nl en zo vele andere steden. (RW)

STERKE VERHALEN 9

Terugkeer van de 'schone' oorlog

Alleen de namen al, die deze op verre afstand bestuurde onbemande vliegtuigjes meekrijgen – MQ-1 *Predator*, MQ-8B *Fire Scout,* MQ-9 *Reaper* – cynischer kun je ze welhaast niet bedenken. Nog even en de afzenders van deze *Unmanned Air Vehicles* (UAV's), kortweg drones genoemd, bevestigen er emblemen op met de afbeelding van een doodskop met gekruiste botten, zoals eens de mannen van de *SS-Totenkopfdivision* op hun uniformen. Die begonnen als bewakers in de concentratiekampen. Zij zullen aanvankelijk hun doodskopemblemen beschouwd hebben als ornamenten om te imponeren, hoewel een normaal mens de vertoning als een absurdisme moet hebben opgevat, met die primaire associatie van de piratenvlag uit onbezorgde spelletjes van onschuldige jongeren. Spoedig werd echter duidelijk, dat die hernieuwde logo's allesbehalve als *Spielerei* bedoeld waren. Het ging om beoogde morbiditeit waarvan de onverbloemde boodschap luidde: *'wij zijn op doden uit!'*
Ook de bedenker van het woord *drone* moet geweten hebben waar het met dit hoogst dodelijke speelgoed wel op uit moest draaien. Longman's *Dictionary of contemporary English* (Ed. 2001) vermeldt onder drone behalve 'a continuous low dull sound' onder andere: 'someone who has a good life but does not work to earn it: *idle drones living at the expense of society*'. Dat komt ongetwijfeld meer in de buurt van de werkelijkheid, want de kosten van dit geavanceerde wapentuig zijn aanzienlijk, terwijl het geluid van drones op hun veilige vluchthoogte een monotoon gebrom mag zijn, maar op de grond doorgaans toch echt nagenoeg onhoorbaar is.

Selectieve verontwaardiging

Het was een *Reaper* (Man met de Zeis, oftewel De Dood) waarmee op 30 september 2011 de raket werd gelanceerd die Anwar al-Awlaki executeerde. Niet dat dit de eerste vermeende terrorist was die op deze wijze werd omgebracht. Sinds Osama Bin Ladens aanslagen van 9/11 zijn volgens columnist Ko Colijn (*Vrij Nederland* van 8 oktober 2011) alleen al in Pakistan rond de 2000 'militante figuren weggeschoten door drones vanachter een computerscherm in Amerika'. De reden dat echter nu bij de *targeted killing* (tk, militaire codetaal) van Anwar al-Awlaki internationaal ophef ontstond over deze gewelddadige uitschakeling van een verondersteld leider van de Jemenitische tak van Al-Qaeda was, dat het een verdachte betrof die in de VS geboren was. Hij was in Jemen in januari 2011 bij verstek veroordeeld tot tien jaar cel wegens het aanzetten tot moord op buitenlanders. Hij hield zich schuil in het zuiden van Jemen, waar de Amerikanen hem blijkbaar wisten op te sporen, waarna hij in zijn auto door een vanaf een drone gelanceerde raket werd gedood, evenals zijn medepassagier, ook een Amerikaan van geboorte. Dit soort standrechtelijke executies zijn de laatste jaren vooral bekend geworden van de Israëli's. Van hen is de wereld sinds jaar en dag oorlogsmisdaden gewend, waarbij het net als bij Amerikaanse drone-aanvallen op grondgebied van Pakistan niet gaat om een klassieke oorlog van natie tegen natie, maar om varianten van een burgeroorlog – de Palestijnen zijn grotendeels Israëlisch staatsburger, ook al kent dat land de facto meerdere soorten burgerschap – hetzij een oorlog tegen 'het terrorisme', of dat nu als Hamas, Al Qaeda of 'de Taliban' aangeduid wordt. Maar dat nu ook de 'verlichte' VS-president Obama, die als een van zijn eerste beleidsvoornemens de sluiting van Guantánamo bekend maakte en vervolgens de terugtrekking van de Amerikaanse troepen uit Irak, drones op zijn eigen burgers afstuurt, brengt opschudding te weeg. Selectieve verontwaardiging dus, als gerefereerd wordt aan artikel 4 van de Amerikaanse grondwet, waarin de VS-burger recht op lichamelijke integriteit wordt gegarandeerd en bescherming tegen huiszoeking, arrestatie en inbeslagname zonder redelijk vermoeden van schuld. Sterker nog in het be-

roep op artikel 5 van diezelfde constitutie waarbij de Amerikaanse overheid zijn burgers noch hun leven, noch hun vrijheid en evenmin hun eigendommen mag ontnemen zonder eerlijk proces. Het eerder genoemde Jemenitische proces, waarbij het met name ging om het bedreigen van Amerikaanse burgers door medeplichtigheid aan aanslagen en het rekruteren van zelfmoordterroristen, kan zelfs in Amerikaanse ogen niet zomaar doorgaan voor een eerlijk proces, al zou er wel een redelijk vermoeden van schuld aan ontleend kunnen worden.

Tk-doctrine

Interessanter is misschien de volkenrechtelijke kant bij het inzetten van mobiele lanceerplatforms, overal waar zich in de ogen van de opdrachtgevers verdachten van vijandelijke activiteit bevinden. Politiek commentator Folkert Jensma kenmerkte de opkomende praktijken als een nieuwe doctrine, waarbij 'een raketsalvo volstaat, zolang er maar een legitieme oorlogshandeling voor kan worden bedacht' (*NRC-Handelsblad* 15 oktober 2011). Met andere woorden: kan het slachtoffer als een riskante vijand worden aangemerkt, dan is zijn executie per definitie legitiem.
Als dat inderdaad de rechtvaardiging zal blijken te zijn van de Obama's en de Netanyahu's, die de drones in deze wereld dirigeren, worden de in de twintigste eeuw zo moeizaam bereikte volkenrechtverdragen een wassen neus. Dan kun je meteen de Amerikaans-Britse invasie van Irak met terugwerkende kracht legitiem verklaren. Ook al was de casus belli op instigatie van president Bush en vicepresident Cheney door de CIA geconstrueerd, ook al bleken de beweerde biologische en chemische massavernietigingswapens er niet te zijn, Sadam Hussein vormde hoe dan ook een risico voor de VS, lees voor de olietoevoer naar dit energieverslindende wereldrijk. Een vergelijkbare redenering kan dan worden opgezet voor Mahmoud Ahmadinejad als kwade genius achter Irans veronderstelde ontwikkeling van nucleaire wapens. Wie van de twee gaat het initiatief nemen voor diens terechtstelling zonder openbaar proces, Obama of Netanyahu? Met als publieke rechtvaardiging: hij was een gevaarlijke schoft die openlijk claimde Israël van de kaart te willen vegen, terwijl hij op het punt stond de beschikking over atoomkoppen te krijgen. Zo hebben wij het Midden Oosten van de ondergang gered! Waarna de pleuris daar pas echt uitbreekt, maar dat terzijde.
Ko Colijn ontleent aan het blad *Army Times* dat er dit jaar al bijna 1900 geheime droneaanvallen zijn uitgevoerd en dat op de afdeling *Counter Terrorism* van de CIA dagelijks vierhonderd man doende zijn om doelen te selecteren in gebieden waar zij hun kandidaten voor een 'tk' vermoeden. Als de tijd van verantwoording gekomen is voor de opdrachtgevers zal ons de drone worden verkocht als proportioneel moreel gerechtvaardigd wapen. Een wapen dat de inzet en het leven van velen in een klassieke oorlog kan vermijden door de dood van enkelen, die doelgericht worden uitgeschakeld. De sluipmoord als recept voor een schone oorlog. De geschiedenis toont aardig wat generaals en andere krijgsheren die hun volk de snelle en schone oorlog beloofden. Desondanks is de kans nu groot, dat het geloof in dit concept deze keer zal beklijven. Dat zal niet zonder discussie gaan en niet zonder electoraal risico. Ziedaar het angstvallige zwijgen van Obama. Zijn grote uitdaging, naast het beslechten van de economische crisis, zal het democratisch bereiken van een legitimering van de tk-doctrine zijn. Dat het in Bakoenins naam een sterk verhaal moge blijken.
Boudewijn Chorus

BOEKENMARKT
De ieder jaar weer druk bezochte alternatieve boekenmarkt in Gent wordt gehouden op zaterdag 10 maart 2012 in De Centrale, Kraankinderstraat 2, 9000 Gent (België). Info: www.aboekenbeurs.be

HARD RAIN 16

Trust yourself, and look not for answers
where no answers can be found.
(*Bob Dylan, Empire burlesque – 1985*)

In *NRC Weekend* van 26&27-11-2011 publiceert de Engelse politiek filosoof John Gray een mooi artikel over de politieke en economische crisis, getiteld 'De utopisten zijn de gevestigde politici'. Hij schrijft onder meer dat er van de Occupy-beweging gezegd wordt dat de ideeën ervan tegenstrijdig of onrijp zijn, maar dat die internationale protestbeweging tegen de bankiers en bestuurders – anders dan de politieke elites – tenminste de werkelijkheid onder ogen ziet. Niet de activistische kampeerders bij Wall Street, op het Beursplein en op talloze andere plekken in de wereld bedreigen de wereldeconomie, aldus Gray. Het gevaar komt van de ontkenning dat er een systeemcrisis is. In hun pogingen een systeem overeind te houden waarvan de werking chronisch hapert, maken de elites een rampzalige ineenstorting des te waarschijnlijker. En in een artikel in *de Volkskrant* van 26-11-2011 zegt de socioloog Manuel Castells dat het tijdperk van goedkoop krediet, van gemakkelijk geld, voorbij is. Ook ter rechterzijde klinkt kritiek op de dogma's die de elites de afgelopen dertig jaar propageerden. De steun voor de vrije markt is immers gebaseerd op twee argumenten. De eerste is dat ze efficiëntere uitkomsten biedt dan alternatieven en de tweede dat ze de hele samenleving meer welvaart biedt. Wat is daarvan geworden?
En *AS*-redacteur André de Raaij schrijft in dit verband het volgende. 'De gevestigde nieuwsmedia waarschuwen voortdurend voor de zich aandienende economische crisis, hyperinflatie, instortende valuta, "verdampende banktegoeden". De staatsschuld – is het lopende verhaal – is onaanvaardbaar opgelopen en de beste wijze om dit euvel te bestrijden is op termijn de pensioengerechtigde leeftijd verhogen, het ontslagrecht flexibel maken, grootschalig privatiseren en de lonen bevriezen. Het recept wordt toegepast op Griekenland, Ierland, Italië, Portugal – we kunnen een idee hebben wie volgt, maar waar het einde is, veinzen we niet te weten.
Veinzen, schrijf ik, want nooit tevoren heeft het socialisme/anarchisme zozeer "op de agenda gestaan" voor de gehele mensheid als nu. Het streven is – en dit moet anarchisten bij uitstek aanspreken – niet voorbehouden aan de zich noemende socialisten of anarchisten, integendeel. Grote groepen mensen sluiten zich bij elkaar aan in voortdurende demonstratie tegen het kapitalisme, denken en pratend over alternatieven. De "buitengewone golf" van mobilisatie, demonstratie, bezetting van openbare ruimte en in toenemende mate ook van gebouwen rolt over de wereld – begonnen in Italië, de Middellandse Zee rondgeweest (praten over "Arabische lente" plaatst dit deel van de wereld typisch-imperialistisch buiten mondiale context) en is aanbeland in de Verenigde Staten - "de buik van het beest".
De nieuwe antikapitalistische beweging – de andersglobalistische van ruim tien jaar geleden lijkt nu een valse start – schept ruimte op de linkerflank die in allerlei opzichten verloren leek te zijn. De retoriek klinkt niet naar klasseanalyse ("wij zijn de 99 procent") maar wie kan het mensen kwalijk nemen? Waarom opgelegde verarming en bezuiniging temidden van zoveel rijkdom? Waarom de mensen aan de onderkant afknijpen terwijl de middelmatigen aan de bovenkant opzichtige hoeveelheden geld binnenslepen? Waarom oorlog tegen en grondstoffenroof ten koste van de mensen "in het Zuiden"? De vragen die niet (meer) gesteld mochten worden en waarop het antwoord bij voorbaat toch al "Markt!" luidde dienen zich aan. Is de mogelijkheid de wereld te interpreteren niet hardhandig gestolen in het ideologische geweld van de afgelopen decennia, waarbij de instorting van het staatskapitalisme dat zich socialisme noemde meehielp? Wie de wereld niet kan interpreteren kan hem nog steeds veranderen, de gedachte komt na de daad.
Het blijkt inmiddels dat de parlementaire de-

mocratie een luxe is die "wij" ons niet meer kunnen permitteren. De "noodzakelijke hervormingen" die zovelen zullen raken moeten er doorgeramd kunnen worden zonder de illusie van verkiezingen en vertegenwoordiging. Griekenland en Italië zijn in dit opzicht voorlopers maar het zal niet bij deze landen blijven. Meer dan in de legendarische dagen die wij als "1968" samenvatten zijn het tijden van kansen en gevaren. Door een betere wereld te vragen op straat schept men deze al? Kan deze beweging doorzetten of wordt zij in geweld gesmoord?' Aldus De Raaij.

Een opmerkelijk bericht las ik in het *Historisch Nieuwsblad* van oktober 2011 over de Amerikaanse Cherokee indianen. Onlangs besloot het hooggerechtshof van Cherokee Nation dat de 2800 Freedman – zoals de zwarte Cherokee heten – uit de stamlijst geschrapt kunnen worden. Dat is geen racisme, zeggen de Cherokee indianen, want als zelfstandige natie maken we zelf uit wie daartoe behoort. De Freedman stammen af van zwarten die ooit als slaven op plantages van de Cherokee werkten. In 1866 kregen alle oudslaven eigen stamrechten. De Freedman gaan in hoger beroep in Washington. In datzelfde nummer een treffende opmerking van historicus Maarten van Rossem: '(Na 11 september 2001 bleken) niet Osama's terroristen maar onze eigen bankdirecteuren onze gevaarlijkste vijanden. Bin Laden is dood maar de bankdirecteuren zetten hun wangedrag ongestraft voort.'

De bijdragen van Weia Reinboud en Rymke Wiersma aan het Liefdenummer (*de AS* 164) zijn nu in bewerkte vorm herdrukt in een sympathieke brochure, getiteld *Een vrije gemeenschap. Zeven verhalen en drie dialogen over intieme relaties* (Amsterdam? 2011; 26 pag.; 3,- euro). Met uitzondering van het artikel van Dick Gevers dat over de Franse individueelanarchist en propagandist van de vrije liefde Emile Armand gaat, zijn alle bijdragen vooral persoonlijke ontboezemingen over (en ervaringen met) intieme relaties met meer dan een exclusieve partner. Niet onverwacht blijkt jaloezie vaak een stoorzender bij dat soort relaties. Overigens stellen alle schrijvers en schrijfsters dat (al dan niet seksuele) relaties met meerdere partners alleen aanvaardbaar zijn als ze gebaseerd zijn op gelijkwaardigheid en vrijwilligheid. Info: eenvrijegemeenschap@riseup.net. De brochure is verkrijgbaar bij de Amsterdamse boekhandel het Fort van Sjakoo.

Veel informatie is te vinden in het jaarverslag van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam (socialhistory.org). Zo lees ik dat in 2010 het bijna 8 meter lange archief van de Britse anarchist Colin Ward (1924-2010) - zie *de AS* 169/170 – is verworven en dat het 35 meter lange archief van de historicus Ger Harmsen (1922-2005) nu geheel geordend is. Vanwege het 75-jarig bestaan van het IISG werd een tentoonstelling ingericht over de anticommunistische oppositie in het vroegere Oostblok. Een (klein) deel van het daar geëxposeerde fotomateriaal is in dit jaarverslag 2010 opgenomen.

HR ontving aflevering 219 (augustus 2011) van *Die Aktion*, het libertaire Duitse kwartaalblad voor politiek, literatuur en kunst, dat een voortzetting is van het gelijknamige befaamde blad van Franz Pfemfert (www.edition-nautilus.de). In de jaren 20 was het de inspiratiebron van de (overigens zojuist heruitgegeven) anarchistische jongerenbladen *Alarm* en *Opstand* van Anton Constandse. In deze aflevering valt het bijna 40 pagina's tellende artikel van Gerhard Stange op. Beargumenteerd schetst hij de contouren van een libertaire en solidaire samenleving, met vooral veel aandacht voor *Bildung und Kultur*. Verder in dit nummer onder meer een vernietigend portret door de Amerikaanse Israelcriticus Norman Finkelstein van Richard Goldstone (bekend van de VN-commissie die de Israëlische invasie van Gaza in 2009 onderzocht), en een uitgebreid verslag van het tribunaal in Cambodja. Daar staan de belangrijkste nog levende leiders van de Rode Khmer, die verantwoordelijk waren voor de *killing fields* in de jaren 70, nu terecht. Zo staat vast dat onder dat zich socialistisch noemend terreurbewind van Pol Pot onder anderen 62.000 (van de 64.000) boeddhistische monniken, 100.000 (van de 250.000) islamitische Cham, 100.000 (van de 200.000) Vietnamezen en 12.000 (van de 20.000) Thai in die periode het leven lieten. In totaal stierven onder Pol Pot en de zijnen 1,7 miljoen mensen.

Graswurzelrevolution (www.grazwurzel.net), waarschijnlijk het meest gelezen Duitse anarchoblad, is met zijn veertigste jaargang net iets ouder dan *de AS*. Met zijn illustraties en veelal korte artikelen, reportages en interviews is dat maandblad toegankelijker dan *Die Aktion*. En het biedt vooral door zijn beknopte berichten (en advertenties!) een goed beeld van wat libertairen in Duitsland bezighoudt. In het novembernummer 2011 is er in verscheidene artikelen aandacht voor kernenergie en de vele acties daartegen in Duitsland en Oostenrijk. Zo bericht het blad dat een Duitse groene activiste, die in 2008 vastgeketend aan een betonblok het transport van nucleair materiaal had belemmerd, tien weken de cel in moet.

In Oostenrijk is het verzet gericht tegen kernreactoren net over de grens in Duitsland, Tsjechië en Slowakije. Dit brede verzet kent echter wel een probleem: allerlei ultrarechtse en ecofascistische organisaties strijden eveneens tegen (buitenlandse!) kerncentrales en het is voor linkse en groene groepen dus noodzakelijk om zorgvuldig te opereren en zich steeds te distantiëren van extreemrechts activisme. Ook bericht *GWR* over het oplaaiende anti-atoomactivisme in Groot-Brittannië.

Verder in dit nummer een groot artikel van de Amerikaanse historicus Michael Seidman (zojuist is zijn studie in Duitse vertaling – *Gegen die Arbeit* – uitgebracht door *GWR*) dat handelt over de stakingen, bedrijfsbezettingen en ander arbeidersverzet in Parijs en Barcelona in 1936-1938. Seidman stelt vast dat de geestdrift en autonomie van de arbeiders in die revolutionaire situaties niet leidde tot een hogere productie! Aandacht voor de financiële en politieke crisis is er in het oktobernummer van *GWR*. Het libertaire antwoord daarop is samen te vatten als: beëindigen van de groei-economie en (zo veel mogelijk) zelfvoorzienend produceren op basisniveau en in eigen beheer. (Overigens ook zo ongeveer het antwoord van eerder genoemde Manuel Castells die in december 2011 in Amsterdam de Globaliseringslezing houdt.) In dit nummer ook een lang artikel over Shanghai, waar het technologisch en architectonisch modernisme niet kan verhullen dat de economische groei negatieve sociale effecten heeft. Bijgesloten is een interessante boekenbijlage (in verband met de Buchmesse in Frankfort). Daardoor valt op dat er in Duitsland nog steeds veel anarchistische boeken verschijnen. Zo kwam bij Edition AV, Lich/Hessen een studie uit over het antifascistische verzet van de anarchistische Zwarte Scharen, waarover Ulrich Linse onder andere een brochure schreef die ik in *de AS* 175 signaleerde. Nu is er – deels gebaseerd op verder onderzoek van Linse – van Helge Doehring de studie *Schwarze Scharen. Anarcho-syndikalistische Arbeiterwehr 1929-1933* (isbn 978-3-86841-054-9). De historicus van het anarchisme in Duitsland Dieter Nelles is er in zijn bespreking overigens verre van lovend over, onder meer vanwege allerlei slordigheden.

In het novembernummer van *De Vrijdenker*, het blad van de vereniging De Vrije Gedachte (www.devrijegedachte.nl), bespreekt Floris van den Berg uitvoerig de studie *De ongelovige Thomas heeft een punt* (Houtekiet, Antwerpen, 2011) van de Gentse filosofen Jogan Braeckman en Maarten Boudry. Het wordt een handboek voor kritisch denken genoemd, en hoewel Van den Berg het betreurt dat de auteurs de essentie van religiekritiek – namelijk het bestaan van god(en) – vermijden en atheïsme niet expliciet behandelen als logische uitkomst van kritisch denken, is hij zeker positief over deze omvangrijke studie. Niet in de laatste plaats omdat in het boek ook postmoderne filosofen – Lacan, Baudrillard, Deleuze, Guatari – behandeld worden die 'eclatante nonsens' verkondig-

den. In het oktobernummer las ik het artikel van Frans van Dongen over fascisme en katholicisme. De auteur beschrijft hoe vóór en tijdens de Tweede Wereldoorlog onder meer Pavelic in Kroatie, (priester) Tiso in Slowakije en paus Pius XII slippendragers waren van Mussolini en Hitler.

Het zomernummer 2011 van *Skepter*, het blad van de stichting Skepsis, dat kritisch bericht over paranormale verschijnselen en pseudowetenschap (www.skepsis.nl) bevat onder meer een artikel over koude kernfusie ('tot nog toe konden de uitvinders hun beloften nooit waarmaken') en over de eeuwenoude weerstand tegen vaccinatie, veelal berustend op een of andere complottheorie. Verder is er veel aandacht voor managementgoeroes. Een van hen op wie uitvoerig wordt ingegaan is de Amerikaanse mormoon Stephen Covey (hij was ooit bisschop in de staat Utah, en verkondigde zijn godsdienstige boodschap in Ierland), die met zijn moralisme enorme successen in het bedrijfsleven heeft geboekt. In zijn vele managementboeken verwijst hij bijna nooit naar andere literatuur (het kenmerk van de ware goeroe, zegt de schrijver van het artikel). Covey is een 'bedrijf' met 750 werknemers, voordat hij fuseerde met een concurrent en kerkgenoot. Voor een lezing vraagt hij minimaal 50.000 dollar. Vaak spreekt de in 1932 geboren Covey voor zalen met honderden tot duizend toehoorders. Eén van de aanhangers van Corvey is de Nederlandse rapper Ali B.
Peter Storm (peterstormschrijft.wordpress.com/) hield afgelopen voorjaar in Amsterdam een lezing over de opstanden in Tunesië, Egypte, Libië en Bahrein. Een bekorte versie daarvan is onlangs verschenen bij AGA (agamsterdam.wordpress.com), getiteld *Enkele gedachten over de opstanden in Noord-Afrika en het Midden-Oosten*. Storm vraagt zich af wat anarchisten in Nederland kunnen doen om te helpen. Niet erg veel, zegt hij, maar in ieder geval kunnen we ons inzetten tegen wapenhandel vanuit Nederland met de repressieve regimes, kunnen we morele steun verlenen aan de bevolking bijvoorbeeld in de vorm van solidariteitsverklaringen, en bijdragen aan een fatsoenlijke opvang van vluchtelingen.

In het zomernummer 2011 van *Buiten de Orde*, het kwartaalblad van de Vrije Bond (www.vrijebond.nl) schrijft Peter Storm over de pleinprotesten die 'in de geest van Tahrir' afgelopen voorjaar in Spanje (de 15 mei-beweging), in Griekenland en in Israel plaats vonden. Jelle Bruinsma doet verslag van een tweedaagse staking in juni in Griekenland ('de haat tegen de politie in Griekenland is immens'), Jose Antonio Gutierrez D. bracht een bezoek aan de volkscomités in Egypte ('ons concept van democratie is dat van volksdemocratie van onderop'), Nadine trok met een fanfare door de bezette Palestijnse gebieden en Seintje en Savilla zigzagden tussen Appelscha en Cannes ('andersglobalistische discussies en acties rondom de G8 en G2').
Ook in deze *BdO* aandacht voor activiteiten van de Tilburgse Anarcho-Sociteit (TAS), de PinksterLanddagen 2011 (JanBervoets: 'De massa's komen in opstand en deze opstand dreigt zowel door het rechtse gezag als door traditioneel links te worden bezworen. Het parlementaire stelsel biedt geen oplossing en spontaan beginnen in diverse landen andere decentrale organen te ontstaan die zich bezig houden met de directe belangenstrijd van de burgers'), de pogingen van politie- en veiligheidsdiensten in Gent om informanten te werven die anarchisten bespieden, en over Naomi Kleins boek *De shockdoctrine* ('onmisbaar om de huidige ontwikkelingen in de politieke economie te begrijpen'). Rymke Wiersma bespreekt de heruitgave van het revolutionaire maandblad *Opstand* en Raoul Vaneigem schrijft dat de staat niet meer bestaat ('hoe bereiken onze tegenstanders hun doelen? Vaak door ons een absurd geloof in hun almacht in te lepelen').
Hans Ramaer

UIT HET LAND VAN PROUDHON 17

'Zich ergeren – zich organiseren – terugvechten'. Zo opent een artikel in het Franse anarchistische weekblad *Le Monde libertaire* (nr. 1642). Zich ergeren, verontwaardigd zijn, is niet voldoende. Men moet zich ook organiseren om te strijden. Te strijden voor een 'echte' democratie en voor een niet-kapitalistische economie. Dit is ook wat de *indignés* (verontwaardigden) hebben begrepen en waaruit de Occupy-beweging ontstond.
Vijftien oktober was als datum uitgeroepen door die beweging om overal ter wereld te protesteren onder de leus 'United for a Global Change'. Het leidde ook in Frankrijk tot acties in dat kader. De strijd werd aangebonden tegen de dictatuur van de markt (die overigens ondermeer door anarchisten al veel eerder was gestart).
Er zal strijd geleverd moeten worden, want denk niet dat het actuele kapitalisme in doodsnood verkeert vanwege de heersende financiële crisis, aldus Philippe Pelletier in *Le Monde libertaire* (nr. 1642). Is het wel in crisis? Pelletier gaat op die vraag in. Als men onder die term verstaat dat er sprake is van een overgang van de ene fase in de andere, zonder dat de logica van het kapitalisme wordt aangetast, dan is het antwoord bevestigend.
Dat is ook zo als men wijst op de omvang van de problemen en de moeilijkheden die zich voordoen bij de bedoelde overgang. Maar het is zeker niet zo, wat je wel eens hoort verkondigen, dat die crisis de voorbode is van de ineenstorting van het kapitalisme. Pelletier wijst daarop, opdat men zich niet met valse hoop tevreden stelt. De antikapitalistische strijd blijft nodig en het is aan ieder van ons om met concrete alternatieven voor een andere samenleving te komen.

Twee maatschappelijke sectoren waarvoor alternatieven zijn bedacht, zijn de politiek en de economie. Wat de eerste sector aangaat, wordt verwezen naar een andere democratie dan we in het westelijk halfrond kennen. Wat de tweede sector betreft zal ik hier wijzen op de sociale en solidaire economie. Eerst de democratie dus. Die is door een aantal Franse sociale wetenschappers onder de loep genomen in de bundel *La démocratie participative. Histoire et généalogie* (La Découverte, Paris, 2011), samengesteld door M.H. Bacqué en Y. Sintomer.
We zijn ermee vertrouwd geraakt dat 'democratie' wordt verengd tot 'parlementarisme'. De 'participatie' van de gewone burgers blijkt dan op haar beurt weer verengd tot de mogelijkheid om periodiek 'cipiers' te kiezen. Gaat men dan spreken over participatiedemocratie, wat wordt dan bedoeld met participatie anders dan de periodieke deelname aan een verkiezingsronde?
In de genoemde bundel komen allerlei leerzame zaken daarover aan de orde. Zo moet participatie een lerend effect hebben: het bewustzijn moet bij mensen worden gewekt dat zij zelf hun zaken kunnen regelen, op het maatschappelijke vlak zowel als op het werk ('burgerparticipatie', 'arbeiderszelfbestuur'). Waar dit soort zaken van de grond wordt getild, staan anderen klaar om dat te torpederen. In de bundel worden gevallen besproken hoe in plaatselijke situaties in de Verenigde Staten (begin vorige eeuw) gefortuneerden de uitwerkingen van participatiedemocratie tegenwerkten, om hun machtspositie niet in gevaar te laten komen (wat heeft een fabrieksеigenaar aan *mondige* burgers, zeg nu zelf…).

Los van de structurele tegenwerking door het 'kapitaal', blijft het een feit dat het werken binnen vormen van 'echte' democratie geleerd moet worden door het te doen. Libertaire pedagogen zijn het daar over eens. Op velerlei wijzen hebben zij dat dan ook in onderwijsvormen uitgewerkt en in de praktijk gebracht. Daarover vindt men een beknopt boekje van de hand van de militante Franse libertaire pedagoog Hugues Lenoir, getiteld *Précis d'éducation libertaire ou Le livre du 'ni maître'* (Les Éditions du Monde libertaire, Paris, 2011).
Daarin vindt men een behandeling van voor-

lopers en theoretici van de libertaire pedagogie. Daarnaast besteedt Lenoir aandacht aan mensen die in de praktijk van verschillende libertaire school- en opvoedingsinstituten hebben gestaan en of nog staan, zoals in het hedendaagse libertaire lyceum te Parijs (Lycée autogéré de Paris; LAP).
In *Le Monde libertaire* (nr. 1643) treft men een artikel aan over een zelfde schooltype in een wijk van Buenos Aires (Argentinië), het Baccalauréat Populaire. Het betreft een libertair lyceum dat verbonden is met de Argentijnse Libertaire Federatie. In het artikel wordt uitgebreid ingegaan op de wijze van onderwijzen en de inhoud van het onderwijs. Alles samengevat in 'Ni maîre, ni patron, ni directeur'. Ook op andere plekken is ervaring met zelfbeheer en autonomie op te doen, zoals in het commune leven.
In de jaren zeventig zijn er heel wat communes opgericht. De meeste waren geen lang leven beschoren. Want ondanks veel goede bedoelingen heeft niet iedereen voldoende orde geïnternaliseerd om sociale vrijheid in de praktijk te brengen. Ook hier geldt: leren door doen. Maar je moet je wel eerst durven open stellen om ervaring in een communeverband op te doen. Die ervaring heeft Christian Dupont op schrift gesteld in zijn boek over een 'dolle zomer' in een commune. Het boek is getiteld *Osons l'utopie! Le fol été des communautés* (Les Éditions Libertaires, St-Georges d'Oléron, 2011).
Het zal duidelijk zijn dat de lesstof in het libertaire onderwijs niet geënt is op de inpassing in het keurslijf van de kapitalistische productiewijze. En de commune is ook al niet zo'n plek waar je moet zijn om te leren daar mee om te gaan. Dit alleen al niet omdat op beide plaatsen, school en commune, de bevelsstructuur voor de gebruikelijke machtsuitoefening afwezig is. Een van de elementen die hierbij een rol speelt, betreft de handelingscategorie *associatie*.

Deze handelingscategorie speelt een belangrijke rol in wat heet de 'sociale en solidaire economie'. Deze economie is in de vergetelheid geraakt net zo als haar pleitbezorger, de Franse econoom Charles Gide (1847-1932). In Frankrijk, met zijn mutualistische traditie, is dat enigszins anders. Daar heeft de praktijk van de Sociale Economie zich weten te handhaven. Opmerkelijk is dat ook een van de grootste Franse motorfietsverzekeringsmaatschappijen, de Mutuelle des Motards, is opgezet naar de inzichten van die economie.
Zij wil dat ook duidelijk laten weten, zo blijkt uit de uitgave van het ledenblad van deze Mutuelle. Daarin vindt men in het oktobernummer van 2011 een uitgebreid artikel over de Sociale en Solidaire Economie. Er zijn legio voorbeelden in de sfeer van de associaties, coöperaties en 'onderlingen' die duidelijk maken dat die andere, niet-kapitalistische, economie in Frankrijk leeft. Het blijkt dat met name de 'onderlingen' (de Mutuelles) in de afgelopen jaren zo goed op hun zaken hebben gepast, dat de huidige Franse regering vanwege de financiële crisis hen gaat verplichten extra belasting af te dragen. Dit met een verwijzing naar 'solidariteit'.
Dit laatste is natuurlijk een gotspe. Het rechtse denken heeft als uitgangspunt het beginsel van de individuele verantwoordelijkheid. Maar nu het casinokapitalisme zijn schuldenlast aan de maatschappij mag overdragen, moeten zij die part noch deel hebben aan het bestaan van die last zich 'solidair' betonen.
Bovendien, in *concurrentie* ligt toch de kracht van het kapitalistische systeem? En waar blijft de geroemde rationaliteit waarop het kapitalistische 'systeem' wordt gerund? Waar zijn al die grote economen die de voortreffelijkheid van het kapitalistische bestel hebben beleden en daarvoor met een Nobelprijs naar huis zijn gegaan (Hayek, Friedman, hun navolgers dan, want de twee zijn inmiddels overleden)? Rationaliteit? Het irrationele overheerst in dat bestel. Heb ik niet van me zelf, maar van de Noorse filosoof Jon Elster, hoogleraar aan het Collège de France (inzake 'Rationaliteit en sociale wetenschappen').

Over zijn denkbeelden schreven de Canadese onderzoekers Benoît Dubreuil en Christian Nadeau het boek *Elster. Passions, raisons et délibération* (Michalon Éditions, Paris, 2011). Elster houdt zich, ondermeer, bezig met de rationaliteit van het handelen van mensen. Daarbij is hij vooral geïnteresseerd in zaken die hen van rationaliteit afleiden.
Uitgangspunt is het idee dat de economie doordrenkt: de theorie van de rationele keuze. Ieder mens wordt geacht uit te zijn op het maximaliseren van zijn eigen belang. Dit leidt tot fiasco's. Het resultaat van het vrije handelen van rationele individuen is tweeledig: hun eigen belang is gemaximaliseerd, maar het collectieve belang is vernietigd. Daar moet worden ingegrepen: de opvatting produceert de noodzaak van het bestaan van de staat, die opkomt voor het 'collectieve' (zo wordt volgehouden, terwijl je kan zien dat ook dat een leugen is).
Elster kritiseert een en ander vanuit de kant van de rationaliteit. Want is het gedrag van de mens wel zo rationeel? Dat blijkt van niet. Zo is een hoeveelheid 'irrationalisme' te categoriseren. En dat betreft weer niet alleen individuen maar ook regeringen. Die zijn eveneens met irrationalisme behept. Zo vindt besluitvorming vaak plaats op grond van cijfers die op gissingen zijn gebaseerd. Natuurlijk worden die dan zo gemanipuleerd en gepresenteerd dat het lijkt alsof uit een *becijfering* de juiste beslissing volgt (beroep wordt gedaan op de 'rationaliteit van het getal', van de kwantificering).
Als je zo'n tekst leest groeit je ergernis. Van het gewone volk wordt gezegd dat het zich niet zelf kan besturen, want dat doet maar wat. Het gewone volk heeft een regering nodig en *captains of industry* en bankdirecties. Daar zit de rationaliteit, aan de bestuurstafels. Daar wordt rationeel beslist. Als je Elster hebt gelezen besef je: *Forget it !*

Dagelijks worden we geconfronteerd met de destructieve faalmomenten van die lui. Zo gek is het dus niet dat er woede heerst onder de bevolking: een ieder kan opmerken met wat voor onkunde, onbenul en individuele hebzucht we van doen hebben. Ook de oude Franse cartoonist Siné kon het, opnieuw, niet langer aanzien. Met een aantal collega-cartoonisten zette hij een maandblad op: *Siné-Mensuel.* Daarin veel tegengif tegen de Sarkozy-kliek, het kapitalisme, de graaicultuur.
Daarin ook een groot interview met een andere taaie rakker, de gewezen internationale situationist Raoul Vaneigem. Van hem is de uitspraak: 'We hebben te strijden tegen de tornado van het korte termijn gewin'. Waar we aldus hem op moeten inzetten is: gratis publieke diensten, zoals openbaar vervoer, gezondheidszorg, onderwijs (zie *Siné-Mensuel* nr. 2, oktober 2011).
Thom Holterman

IN MEMORIAM SASKIA POLDERVAART (1945-2011)

Op 17 november overleed Saskia Poldervaart. Ze werd 66 jaar. Saskia was zowel een bevlogen wetenschapster als een onvermoeibare activiste. Ze hield veel lezingen en discussierde volop mee in kringen van feministen en andersglobalisten – ook op de Pinkster Landdagen in Appelscha was ze met haar strijdbare en vrolijke uitstraling en haar interessante bijdragen een graaggeziene gast en deelneemster. Ze begon al vroeg: in de jaren zestig voerde ze actie tegen de oorlog in Vietnam, ze deed mee aan Dolle Mina, streed voor de democratisering van het onderwijs, voor de legalisering van abortus, en bleef tot het einde nauw betrokken bij actiegroepen en protestbewegingen. Saskia Poldervaart was na haar studie andragologie vanaf 1975 eerst werkzaam op de universiteit van Nijmegen, en vanaf 1978 was ze verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. Binnen de faculteit politicologie was ze voortrekster van vrouwenstudies (later omgedoopt tot genderstudies).

Ze was zeer kritisch en verstond de kunst om als haar iets niet zinde meteen haar mond open te doen – dit echter meestal op een innemende manier, en vaak met humor. Het ging haar er niet om een punt te scoren, maar om daadwerkelijk te helpen idealen te verwezenlijken. Honderden studenten en activisten heeft zij geïnspireerd met haar aanstekelijk enthousiasme, voor het feminisme, en vooral ook voor de Franse utopisch socialisten (zie een artikel van haar daarover in *de AS* 129). Ze schreef enkele boeken en meer dan honderd wetenschappelijke artikelen.

Al bijna drie jaar wist ze dat ze ongeneeslijk ziek was, maar na de eerste schrik besloot ze om door te leven zoals ze steeds geleefd had: actief, strijdbaar en intens genietend van de mensen om haar heen en de blauwe lucht. Dat is haar gelukt!

Ik kende haar naam al veel langer, maar ik zag en hoorde Saskia voor het eerst begin jaren negentig in Amsterdam op een avond over idealen en anarchisme. Ze sprak daar ongetwijfeld over de utopisch socialisten, waarop zij gepromoveerd was en waarover haar boek was verschenen: *Tegen conventioneel fatsoen en zekerheid, Het uitdagende feminisme van de utopisch socialisten* (Van Gennep, Amsterdam 1993). Haar snelle en enthousiaste manier van spreken, met die voor de vrouwenbeweging van de jaren zeventig en tachtig kenmerkende combinatie van strijdbaarheid, felheid en vrolijkheid, sprak me meteen aan.

Ze noemde zich geen anarchiste maar werd door veel anarchisten wel als sympatisante herkend. Toen ik haar interviewde voor *de AS* gaf ze toe: 'Eigenlijk, als ik nu om me heen kijk, ook naar de andersglobaliseringsbeweging, vind ik anarchisten de leukste groep. Ze noemen zich niet allemaal anarchist, maar ik bedoel die stroming van "het persoonlijke is politiek" en "do it yourself", die vind ik verreweg de leukste, en die hebben toch veel raakvlakken met anarchisme.' (Zie *de AS* 168/170, 'Aan collectiviteit geef ik de voorkeur en daarbinnen aan individualiteit'.)

Aan dat gesprek, nu ruim anderhalf jaar geleden, denk ik met plezier terug. Ze was toen al meer dan een jaar ziek en had volgens de prognoses van de artsen al dood moeten zijn. Ze ging nog een tijdje door. Het zal niet altijd makkelijk zijn geweest, maar klagen daar hield ze niet van. Over ziekte en doodgaan dacht ze zeldzaam nuchter, een verademing. (Wie daar iets van wil zien, bekijk het mooie filmpje dat AT5 in 2009 maakte: www.at5.nl/gespot/71832/dolle-mina-saskia-poldervaart-overleden.)

Toen we in 2004 voor *de AS* het themanummer over Atalanta voorbereidden vroegen we ook Saskia Poldervaart of ze daarvoor iets wilde schrijven. We bedoelden een kort stuk, maar ze verraste ons met een zeer uitgebreid artikel: 'Utopisme, feminisme, vrije liefde; De Atalanta-ideeën in historisch perspectief'. Dit stuk is uiteindelijk in het jaarboek terecht gekomen (*de AS* 148/149).

We zullen Saskia met haar hartverwarmende optimisme moeten missen, maar haar idealen blijven bestaan, en zullen verder worden doorgegeven.

Rymke Wiersma

BOEKBESPREKINGEN

NIEUWE WEGEN VOOR LINKS

Vorig jaar schreef ik op deze plaats dat het een goede gedachte is geweest *Kritiek. Jaarboek voor socialistische discussie en analyse* een doorstart te geven. Dat herhaal ik, want het Jaarboek 2011 is opnieuw een schot in de roos.

De uitgave richt zich deze keer op de impasse die links kenmerkt. Rechts heeft zich weten te vernieuwen en domineert het politieke debat. In Gramsci's woorden: rechts is hegemoniaal geworden en is er in geslaagd delen van het politieke midden naar zich toe te trekken.

Links in Nederland is, zoals altijd al, gefragmenteerd, heeft verschillende gezichten, van elkaar verschillende (eind)doelen, tactieken en strategieën. Moet er ideologisch vernieuwd worden? Moet links een politiek eenheidsblok vormen? Op wat voor manieren kan het contact met de massa hersteld worden? Speelt de tegenstelling links/rechts nog? Spelen moderne actievormen een rol? Hoe verhouden consensus en confrontatie zich in de dagelijkse praktijk?

In lezenswaardige bijdragen die je aan het denken zetten, wordt op deze complexe materie in dit jaarboek ingegaan.

Twee bijdragen springen er, wat mij betreft, uit. Die van August Hans den Boef en die van Merijn Oudenampsen. Beiden schetsen een totaliteit waarin een tegenmacht gestalte kan krijgen. Bij Den Boef is dat een linkse *civil society* die hij opvat als een democratische gemeenschap van burgers, vrijwillige deelnemers in een proces van politieke besluitvorming. Er moet gepolitiseerd worden, niet gepolariseerd. Naast en soms ook buiten de vertegenwoordigende instellingen. Problemen op lange en korte termijn moeten duidelijk gevat worden in termen van tegengestelde maatschappelijke belangen en posities. Hij meent dat een coherente en consequente verzameling wetten, regels en praktijken van de overheid de civil society moet ondersteunen. Maar als dat nou niet gebeurt? Als juist die wetten de democratische gevormde civil society trachten te wurgen? Als geweld wordt opgedrongen? Wat dan? Daar lezen we helaas niets over. Het woord 'revolutie' zal je vergeefs zoeken. Het blijkt uiteindelijk bij de politieke machtsvorming meer om emancipatorische actie en ontwikkeling te gaan.

Merijn Oudenampsen komt na een verhelderend historisch overzicht over verzuiling, waarbij het om consensus en conflict gaat, uit bij Gramsci en Machiavelli die beiden dit dubbele perspectief als kern in hun politieke filosofie hebben. Bij het opbouwen van een tegenmacht gaat het zowel om 'binnen' (hervormingen binnen het kapitalistische systeem, consensus) als om 'buiten' (bewegingen buiten de structuren van het kapitalisme met constructies van eigen instituties, conflict). 'Binnen' en 'buiten' zijn essentiële begrippen die altijd in verhouding staan tot de werkelijkheid: sluit je compromissen, maak je vuile handen? Tot hoe ver ga je zonder het gevoel te hebben je overtuiging geweld aan te doen? Merijn Oudenampsen: 'Het bewandelen van deze precaire balans is waar het om gaat bij het dubbele perspectief: ontsnappen aan de neutraliserende en demobiliserende effecten van de consensuspolitiek, zonder uitgesloten en gemarginaliseerd te worden.'

Net als Den Boef wil Oudenampsen 'ramen wijd open zetten', een politiek die de eigen identiteit niet reduceert tot iets statisch, maar deze ter discussie wil stellen. Een politiek ook die zich tegen elke vorm van purisme en hokjes denken moet stellen en die ongewone coalities durft aan te gaan met andere politieke actoren en identiteiten. Oudenampsen wil een politiek 'die wil ontsnappen uit het reservaat, die actief op de schotten bonkt'. Wat dat 'purisme' is en wat die 'ongewone coalities' voorstellen wordt alleen niet duidelijk. Als die puristische oprispingen en ongewone coalities tot accommodatie leiden en je politiek van je doel afleiden, als je dat weet, waarom zou dat dan zo nodig moeten doen?

Net als bij Den Boef blijven er vragen hangen: wat doe je als die duale politiek met geweld

wordt gedwarsboomd? En wat als de media die bij beide auteurs een cruciale rol in de opbouw van protest en machtsvorming spelen, de boodschap blokkeren? Als moord en doodslag van rechts een overwegende betekenis krijgen en wellicht prerevolutionaire omstandigheden zich aandienen?
Deze kritische kanttekeningen doen niets af aan de waarde van de beide bijdragen die helpen om tot vernieuwende strategieën en actievormen van links te komen, terwijl de mogelijkheid van vergezichten en utopische horizonten blijft bestaan.
Ook de andere bijdragen zijn de moeite waard. Er is aandacht voor nieuwe actievormen als *organizing* (Eric Krebbers) en *empowerment* (Hans Pruijt). Bij *organizing* komt het erop aan werknemers te stimuleren en te helpen bij de opbouw van een collectieve (tegen) macht, om daarna tot duurzame organisatie en zelfhandelen te komen. Organizing kreeg in Nederland bekendheid door de schoonmakersstaking van 2006, waarbij opmerkelijke resultaten werden behaald. *Empowerment* is een wat vaag begrip. Het kan het best omschreven worden als een machts- en beïnvloedingsrelatie met het accent op zelf-sturen van burgers. Maar er bestaat een risico. De balans kan doorslaan naar dwang en beïnvloeding door de werkgever die het concept benut voor eigen gewin. Pruijt plaatst empowerment op vier assen en weet zo een verfijning aan te brengen die je in staat stelt te zoeken naar een balans, een optimum. Daarbij komt het er vooral op neer een scenario te vermijden dat een combinatie is van sterke beheersing, geprogrammeerde mislukking, stigmatisering en individualisering.
Jasper Lukkezen laat zien dat inkomensongelijkheid gerelateerd is aan een breed scala van sociaal-maatschappelijke problemen. Dat leidt onder andere tot verschillen in luxe, toegang tot gezondheidszorg en onderwijs. Hoe lager het inkomen hoe gemiddeld crimineler, ongezonder en korter van levensduur. Arjan Vliegenthart blijft in zijn bijdrage dicht bij de SP-lijn die aanstuurt op samenwerking met de PvdA en vlast op regeringsdeelname. Wat opvalt in zijn vijfpuntenplan is dat het internationale geweldsmonopolie van de VN probleemloos wordt geaccepteerd.
Het artikel van Leendert van Hoogenhuijze en Bart van der Steen houdt een verfrissend pleidooi voor het kiezen van eigen politieke lijnen bij het opbouwen van een duurzame (tegen)macht. Vertrouwen op eigen kracht, daar gaat het om. Het vormen van een links eenheidsblok is volgens de auteurs geen adequaat antwoord op de rechtse politiek van vandaag. 'Samenwerken betekent nog niet samenwonen'.
De bijdrage van Wim van Noort zoomt vooral in op ideologische vernieuwing op terreinen als vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. Zijn argumenten zijn zeker het overdenken waard maar blijven te veel steken in ideologische kaders als samenwerking met CU en CDA, kwaliteit van arbeid en klassieke grondrechten. Links blijft bij hem een wat diffuse totaliteit. Machtsvorming, machtsvragen komen niet echt aan de orde. Het meest urgent is voor hem internationale ongelijkheid en solidariteit.
De bundel bevat ook drie interviews. In het interview met René Cuperus (door Ron Blom en Merijn Oudenampsen) is deze heel openhartig en kritisch ten opzichte van de politiek van de eigen PvdA. Het migratie- en integratiedebat bekijkt hij vooral vanuit 'de culturele as' en krijgt terecht het verwijt de sociaaleconomische aspecten, waarmee links kan scoren, te veronachtzamen. Bart van der Steen spreekt met Detlef Hartmann die zich concentreert op de machts- en beheersingsstrategieën van de heersende elite, ook over de huidige crisis en precarisering. Met dat laatste wordt het proces van doorgaande flexibilisering en deregulering bedoeld. Ron Blom sluit af met een bespreking van Hartmut Rosa's *Beschleunigung. Die Veränderung der Zeitstrukturen in der Moderne* (2005). Hartmut Rosa is socioloog en filosoof en onderzoekt de diepere drijfveren en bewegingswetten van mens en maatschappij met als specialisme tijdsociologie. Aan de orde komt onder andere 'de strijd om tijd' en het gevecht om daadwerkelijke vrije tijd. (DdW)
Kritiek 2011, tijdschrift voor socialistische discussie en analyse. Werk in uitvoering; nieuwe wegen voor links, 163 pag., 20,- euro (www.jaarboekkritiek.nl).

OVER DE SCHULDENPROBLEMATIEK EN ANDERE BROCHURES

Gewoontegetrouw worden er tijdens de jaarlijkse Pinksterlanddagen in Appelscha de nodige nieuwe publicaties aangeboden. Dit jaar was dit het geval met de Anarchistische Groep uit Amsterdam (AGA) en die uit Nijmegen (AGN). De AGA bracht naar aanleiding van de komst van de Amerikaanse anarchist en antropoloog David Graeber naar de Pinksterlanddagen 2011 een brochure uit getiteld *Schulden: De eerste 5000 jaar*. Het is een samenvatting van het eerstvolgende boek van Graeber over de schuldenproblematiek.
Hij benadrukt daarin de rol die geweld heeft gespeeld bij de vorming van de economie. De introductie van geld in de vorm van munten is te herleiden naar het uitbetalen van soldij aan huurlingen in de vorm van goud en zilver. Het delven van deze edelmetalen geschiedde vanaf 800 voor onze jaartelling. Vooral door slaven. De invoering van belastingsystemen dwong iedereen voor de markt te produceren. Het muntsysteem kwam tegelijkertijd op in Griekenland, India en China. Tegelijkertijd komen de huidige wereldreligies op, een ontwikkeling die mogelijk een reactie was op de markt. Zekere ultieme waarden moesten tegenwicht bieden tegenover het materialisme. In de middeleeuwen vloeiden religie en de handelsmarkten samen.
Graeber stelt terecht dat speculatie in valuta en financiële instrumenten en producten een zelfstandig domein zijn geworden, gescheiden van iedere directe relatie met productie en handel. Daarin schuilt de huidige crisis. Hij benadrukt dat systemen van virtueel krediet als regulatiemechanisme in alle tijden mensen hebben behoed voor slavernij. Dat ontbreekt nu. Nu worden juist de schuldeisers beschermd. Interessant aan de werkwijze van Graeber is dat hij de economische problematiek door een antropologische bril beziet.
In samenwerking met ABC Nijmegen bracht AGA eveneens de toespraak van Mark Barnsley uit die deze al in 2003 hield in Amsterdam. Diens lezing werd als audio-cd uitgegeven door ABC Leeds en verscheen in april 20011 in Engeland als brochure onder de titel *Activism is my Revenge!* Als *Activisme is mijn wraak!* verscheen het indrukwekkende relaas van Barnsley nu in het Nederlands. Kort samengevat werd hij tot 12 jaar cel veroordeeld nadat hij in het bijzijn van vrouw en kind in 1994 op een terras door dronken studenten werd aangevallen in zijn woonplaats Sheffield. Bansley was echter een bekende anarchistische activist die voortdurend door de politie in de gaten werd gehouden en ook lastig werd gevallen. Hij kwam in 2002 vrij.
Barnsley heeft zijn idealen niet verloren en doet verstandige uitspraken. 'In de gevangenis hebben we de verantwoordelijkheid ons als anarchisten te gedragen omdat we daar niet als individuen maar als deel van de beweging zitten. We klikken niet en geven geen informatie over andere gevangenen.' En over het anarchisme stelt hij: 'Niemand wil onze politieke boodschap serieus nemen als we persoonlijk niet geloofwaardig zijn.'
Tenslotte bracht AGA een vertaling uit van *Work, Community, Politics, War,* die staat afgedrukt op www.prole.info, onder de gelijkluidende titel *Werk, Gemeenschap, Politiek, Oorlog*. Het is een pleidooi voor klassenstrijd in tekst en beeld (in stripvorm). Weliswaar mooi uitgevoerd maar inhoudelijk schetst het een zwart-wit beeld dat weinig aansprekend is. Werken doe je alleen om aan geld te komen, en bazen zijn rijke bezitters die ons managen en verdienen aan ons werk. Het perspectief gloort in de vorm van militant verzet, knokken met de politie, bazen die de hersenen worden ingeslagen, brandende auto's en de 'class war' die met molotov cocktails wordt uitgevochten.
De Anarchistische Groep Nijmegen (AGN) bracht een drietal praktische brochures uit.

De eerste is getiteld *Samen. Pamflet over het vormen van affiniteitsgroepen*. De Nijmegenaren stellen dat het om een nieuw fenomeen zou gaan maar dat is uiteraard onjuist. Juist Nijmegen was in de jaren zeventig en begin jaren tachtig het toneel van tientallen basisgroepen tegen militarisme en kerngeweld. En wat te denken van de brochure van Louis Mercier Vega, getiteld *Affiniteitsgroepen* die in de jaren tachtig verscheen in Utrecht. Vast ook te vinden in het archief van het Antimilitaristisch Buro in de Waalstad.
Het neemt niet weg dat de belangstelling voor dergelijke organisatievormen toe te juichen valt. Positief is de aandacht voor vragen als 'hoe ver willen we gaan' bij acties, wat zijn ieders mogelijkheden en het pleidooi voor nabesprekingen. De druk om te presteren en de spanning zijn altijd hoog in actieve groepen en het is goed dit te onderkennen. De brochure ontvouwt zich als een soort actiehandleiding en gezien het ontstaan van allerlei nieuwe anarchistische groepen de laatste jaren, is dat een goede zaak. Het bespreekt ook de vraag hoe elkaar te steunen na heftige gebeurtenissen bij acties. Daar ontbrak het in het recente verleden wel eens aan.
In dezelfde lijn is de brochure *Consensus over besluitvorming* geschreven. Het betreft een vertaling van een gelijknamige Engelse brochure van Seeds of Change. Deze baseerde zich op de basisprocedure uit *Peace News Magazine*.
Consensusbesluitvorming is van belang voor het draagvlak van besluiten alsmede de steun ervoor. Realistisch wordt ook gesteld dat deze vorm van besluitvorming niet altijd werkt. Indien er niet sprake is van een groep, er geen goede keuzes te maken zijn, het probleem te triviaal is of de deelnemers niet meer in de juiste stemming zijn, dan moet deze methode niet worden gebruikt. Gepleit wordt voor het inzetten van facilitators en eventueel mediators. De veel gehoorde klacht dat de procedure tijdrovend is, kan voorkomen worden door niet alles plenair in de grote groep te bespreken, deeldiscussies in kleinere groepen te voeren en zo nodig een kleinere groep discussies en voorstellen te laten voorbereiden. Bij consensus draait het echter om de participatie van alle betrokkenen en het egaliseren van macht. Het draagt bij aan gemeenschappelijkheid.
De derde brochure is getiteld: *Wat te doen bij brand?* Deze bevat rechtshulptips voor activisten bij demonstraties, bij arrestaties, voor op het politiebureau et cetera. De belangrijkste tip is steevast je rust bewaren. En je houdt je mond bij verhoren! (AH)

David Graeber, Schulden, De eerste 5000 jaar; AGA, Amsterdam, 2011.
Mark Barnsley, Activisme is mijn wraak!; AGA/ABC Nijmegen, Amsterdam/Nijmegen, 2011.
Werk, Gemeenschap, Politiek, Oorlog; AGA, Amsterdam, februari 2011.
Samen, Pamflet over het vormen van affiniteitsgroepen; AGN, Nijmegen, 2011.
Consensus over besluitvorming; AGN, Nijmegen, 2011.
Wat te doen bij brand?; AGN, Nijmegen, 2011.

HET EXPLOSIEVE KARAKTER VAN HET ANARCHISME IN SPANJE

De propaganda van de daad, die op het Internationaal Anarchistisch Congres van 1881 te Londen als strategie naar voren werd geschoven, legde de basis voor het gebruik van geweld om maatschappelijke veranderingen na te streven. Die strategie veronderstelde onder meer het plegen van aanslagen tegen personen met macht en dat gebeurde dan ook (veelvuldig) rond 1900. Dat stelt tenminste de Spaanse historicus Ángel Herrerín López in zijn nieuwe boek *Anarquía, dinamita y revolución social*, waarin hij het anarchistisch geweld in Spanje onderzoekt van 1868 tot 1909.
Ángel Herrerín López, die eerder een fraaie studie schreef over de Spaanse anarchosyndicalistische vakbond CNT ten tijde van de dictatuur van Franco, richt in zijn laatste boek de schijnwerpers op diverse gebeurtenissen (aanslagen) vanaf het ontstaan van de anarchistische beweging in Spanje rond 1868 tot 1909. Dat is het moment waarop de CNT werd opgericht en het Spaanse anarchisme het anarcho-syndicalisme omarmde.
Politiek geweld is een constante geweest in de Spaanse geschiedenis van de negentiende en twintigste eeuw: burgeroorlogen, militaire opstanden, gewapende bendes, oproeren en opstanden en wrede onderdrukking vormen integraal deel hiervan. Talloze groepen hebben politiek geweld gebruikt: absolutisten, liberalen, gematigden en progressieven, republikeinen en socialisten, falangisten, communisten en nationalisten alsook de anarchisten, hoewel de libertairen slechts een 'kleine' bijdrage leverden aan het politieke geweld. Toch werd de internationale gemeenschap eind negentiende, begin twintigste eeuw opgeschrikt door anarchistische kogels, bommen en aanslagen. Koningen, keizers, regeringsleiders en leden van de hoge burgerij werden bij dergelijke aanslagen gedood. Maar ook 'eenvoudige' burgers werden het slachtoffer omdat ze toevallig in een café zaten of deelnamen aan een processie. Zodoende introduceerden de anarchisten volgens Ángel Herrerín López als eersten een vorm van politiek geweld tegen personen met de bedoeling om de publieke opinie te beïnvloeden.
Door de propaganda van de daad als strategie te huldigen, voerde de anarchistische beweging, naar de mening van de auteur, een soort geweld in dat niets te maken had met eerdere acties die voortvloeiden uit arbeidsconflicten in de strijd tegen de werkgevers of de repressie tengevolge van de illegaliteit en de onderdrukking. De anarchisten wilden de massa voor zich winnen door middel van acties die een voorbeeld waren van haar bewustzijn en mobilisatiekracht met het doel om de sociale revolutie zo snel mogelijk te voltrekken. Overigens gebruikten de anarchisten de propaganda van de daad in dubbel opzicht, zo betoogt Ángel Herrerín López. Enerzijds om vaste voet aan de grond te krijgen op het Iberische schiereiland en anderzijds sloegen ze ook munt uit de repressie van de Spaanse staat. Daarmee doelt hij op het gebruiken van de publieke verontwaardiging die het repressieve optreden van de overheid vaak uitlokte als reactie op een aanslag. Het harde repressieve optreden van de overheid tegen elke sociale mobilisatie gaf volgens de Spaanse historicus belangrijke stimulansen aan het anarchisme. Want met dat repressieve optreden creëerde de overheid anarchistische martelaren.
Een interessante vraag in dit verband is welke rol de Spaanse staat feitelijk speelde in de verschillende aanslagen die aan anarchisten worden toegeschreven. Rond de jaren 1880 was in Andalusië, het zuiden van Spanje, een groep actief die onder de naam Mano Negra (Zwarte Hand) een aantal aanslagen pleegde. Mano Negra was volgens de overheid een anarchistische groepering. Het is ieder geval een feit dat de staat bijzonder fel reageerde: vijftien landarbeiders werden zonder duidelijke bewijzen ter dood veroordeeld. Later werd de bedenking gemaakt of het niet om een provocatief staatsoptreden ging met het doel de opstandige, vaak anarchistische, landarbeiders en hun organisaties te treffen. Voor de Spaanse regering kwam het bestaan van een organisatie als Mano Negra in ieder geval erg goed uit om vervolgens de opkomende libertaire beweging in de kiem te smoren. De pas in 1881 opgerichte Federación de Trabajadores de la Región Española, die snel veel aanhang verwierf in Andalusië, ondervond ten gevolge van de overheidsreactie op Mano Negra, bijzonder veel moeilijkheden om nog in het zuiden van Spanje actief te zijn.
Een van de redenen waarom het anarchisme zo goed wortel schoot in Spanje zoekt Ángel Herrerín López in het feit dat in de omliggende landen hervormingen werden doorgevoerd die het leven van de arbeiders verbeterden, terwijl de Spaanse staat onverminderd de repressieve kaart trok om protesten het zwijgen op te leggen. Onder deze omstandigheden waren de anarchisten volgens hem in het voordeel ten opzichte van de republikeinen en de socialisten die de (legale) politieke actie voorstonden. De propaganda van de daad en de daaruit voortvloeiende re-

pressie droegen er toe bij om van de anarchisten een beeld te schetsen als moedige en onvermoeibare strijders voor de vrijheid, tegen de onderdrukking en voor sociale rechtvaardigheid, zo meent de auteur.
Daarbij verliest hij wel een aantal zaken uit het oog. De hervormingen waarover de Spaanse historicus spreekt, stelde in verschillende landen ook niet zo veel voor, zeker niet voor de Eerste Wereldoorlog. Bovendien was de onderdrukking van bijvoorbeeld de Duitse overheid van de opkomende socialistische arbeidersweging ook niet mals. Die opvatting van Ángel Herrerín López lijkt enigszins aan te leunen bij de Verelendungstheorie van Marx: als de ellende van de arbeiders maar groot genoeg is en de overheid op een repressieve manier alle hervormingen afwijst, des te radicaler zal de reactie zijn. Of nog anders gezegd wie wind (repressie) zaait zal storm (geweld) oogsten. Het is een feit dat de Spaanse overheid hardhandig de hervormingseisen van de arbeiders onderdrukte, maar er zijn genoeg voorbeelden in de geschiedenis die aantonen dat repressie niet noodzakelijk tot een radicale en vooral massale arbeidersbeweging leidt.
Bovendien kun je onmogelijk het repressieve optreden van de Spaanse staat aanwijzen als de alles zaligmakende verklaring die een antwoord biedt op de vraag waarom het anarchisme in Spanje zo succesvol was. Dat antwoord is zeer divers: en dat erkent Ángel Herrerín López ook. Elke regio van Spanje had trouwens zijn eigen anarchistisch universum. Een universum dat deel uitmaakte van de Andalusische landarbeiders met hun gewelddadige opstanden alsook van de Catalaanse arbeiders met hun spontane stakingen. Anderzijds bestonden er ook groepen die het geweld verwierpen zoals de verdedigers van de seksuele vrijheid, antimilitaristen enzovoort. Allemaal werden ze verenigd door de wens om het kapitalisme uit te bannen: en dat niet alleen in politiek en economisch opzicht, maar ook sociaal en cultureel. De libertaire atenea, arbeidersassociaties en dergelijke maakten het mogelijk dat de libertaire beweging in periodes van clandestiniteit en repressie kon overleven. De historicus ziet ook wel dat de libertairere beweging stevig in de Spaanse samenleving wortelde vanwege de innige band met de arbeidersbeweging. Toch is hij téveel gespitst op tamelijk eenduidige verklaringen om de zwarte kanten, in casu het geweld, van het anarchisme te verklaren, zonder goed te doorgronden wat de libertaire beweging in Spanje zo groot maakte.
Anderzijds stelt Ángel Herrerín López terecht dat het begrip terrorisme, wat vandaag de dag zo snel in de mond wordt genomen en als een van de ergste misdaden wordt beschouwd, niet kan worden gebruikt voor de periode van de aanslagen rond de eeuwwisseling rond 1900. Het woord terrorisme werd indertijd gewoonlijk niet gebruikt. De repressieve maatregelen die in 1894 en 1896 werden ingevoerd in Spanje werden dan ook geen antiterroristische wetten genoemd maar antianarchistische. Zelfs de meest conservatieve pers gebruikte in die tijd de term terrorisme niet, maar sprak over het anarchisme zoals wij vandaag over terrorisme spreken. Dat werd nog eens onderstreept tijdens de Internationale Anti-anarchistische Conferentie in 1898 te Rome waaraan 21 Europese landen deelnamen, waarbij het anarchisme van de daad omschreven werd als een destructieve kracht die met alle geweld de sociale organisatie van de samenleving wilde vernietigen.
Helaas gaat Ángel Herrerín López slechts in beperkte mate in op de internationale context van de aanslagen. Hij merkt wel op dat politieke aanslagen in verschillende landen voorkwamen en dat Spanje daarop geen uitzondering vormde, maar de auteur gaat niet dieper in op de historische achtergrond. De bloedige onderdrukking van de Parijse Commune in 1871 en de wrede taferelen van officiële moord op weerloze socialisten hadden een diepe indruk gemaakt op de revolutionairen aan het einde van de negentiende eeuw. Nimmer scheen geweld zo geoorloofd als bij het verweer tegen standen en klassen

op zo'n tirannieke wijze hadden gewoed, zo voert Anton Constandse aan in zijn boek *Anarchisme van de daad*.[1] Weliswaar erkent de Spaanse historicus de noodzaak om een onderscheid te maken tussen aanslagen en daden tijdens stakingen, opstanden en massa-actie en individuele protestdaden anderzijds, maar toch laat hij het een en het ander nogal eens in elkaar overlopen, zonder duidelijke scheidslijnen te trekken.
Het was voor anarchistische theoretici rond 1900 volgens Constandse uitermate moeilijk hun houding te bepalen tegenover politieke moordaanslagen. De moordaanslag als zodanig vonden de meeste anarchisten verwerpelijk, maar tegelijk probeerden ze wel de omstandigheden te verklaren. Een Spaanse woordvoeder van het anarchisme, Carlos Malato, verwoordde het aldus na een aanslag in 1897 op dictator Antonio Cánovas: 'Ik ben geen voorstander van deze daad, ik betreur elke vorm van bloedvergieten en wil de anarchisten niet met gewone moordenaars vereenzelvigd zien. Maar de dader is geen moordenaar, hij is een tirannendoder. De dader heeft het land bevrijd van een onmens door wiens toedoen op het einde van de negentiende eeuw nog in gevangenis van Montjuich in Barcelona vijftiende en zestiende eeuwse folteringen werden toegepast.'[2]
Het boek van Ángel Herrerín López vertoont nog enkele andere tekortkomingen in zijn onderzoek naar het hoe en waarom van het geweld. Weliswaar merkt de historicus op dat arbeidsconflicten in Spanje regelmatig uitmondden in harde confrontaties, maar wijst hij niet op de volkse tradities van opstandigheid, wat Chris Ealham op zo'n fraaie manier doet in zijn boek *La lucha por Barcelona*. Ealham (zie *de AS* 173/174) laat juist zien dat de cultuur van de directe actie van de anarcho-syndicalisten wortelde in de volkse protesttradities. Sinds de negentiende eeuw werden de conflicten in de Catalaanse hoofdstad gekenmerkt door straatgevechten tegen de politie en het opwerpen van barricades in de nauwe straten van de stad. Met andere woorden: de directe actie die volgens Ángel Herrerín López een rechtstreekse uitloper was van de keuze van de anarchisten voor de propaganda van de daad, was geen libertaire uitvinding, maar sloot aan bij een reeds bestaande opstandige traditie.
Een andere (opstandige) traditie wordt door Ángel Herrerín López ook onvoldoende onder de loep genomen: met name die van de vaak gewelddadige antiklerikale opstanden in Spanje. Antiklerikalisme was een belangrijke stroming in het Spaanse politieke, sociale en culturele leven van begin negentiende eeuw tot de Spaanse burgeroorlog in 1936. Ook in andere landen bestonden antiklerikale bewegingen, maar de confrontaties waren in Spanje heftiger dan elders. Telkens als de politieke spanningen in Spanje hoog opliepen rolde een gewelddadige antiklerikale beweging over het land omdat de katholieke kerk zich kantte tegen elke sociale hervormingen die macht van de geestelijkheid, grootgrondbezitters en of industriëlen kon aantasten. Antiklerikale bewegingen ontstonden weliswaar niet van zelf, maar sloten wel naadloos aan bij de antiklerikale gevoelens die al van oudsher onder de bevolking aanwezig was.
Ondanks de tekortkomingen hoort het boek niet thuis in de lange rij die de bedoeling heeft om het anarchisme aan welke misdaad dan ook te koppelen met de intentie om een negatief beeld van het anarchisme te schetsen. Hij plaatst het anarchistisch geweld volkomen terecht in de context van de overheidsrepressie en het misbruik van de heersende klasse. Bovendien spiegelt hij het concept van de propaganda van de daad breder dan de klassieke identificatie hiervan met het persoonlijke geweld. Helaas heeft hij enkele kansen laten liggen om dieper te graven en dat doet zijn boek geweld aan. (WV)

Ángel Herrerín López, Anarquía, dinamita y revolución social. Violencia y repression en la España de entre siglos (1868-1909); Madrid 2011

NOTEN

(1) Anton Constandse (1899-1985) was een

Nederlandse schrijver, journalist, anarchist, atheïst en vrijdenker, die bekend stond om zijn scherpe pen en zijn groot inzicht de internationale politieke verhoudingen. Hij was een gewaardeerd commentator in talloze tijdschriften, kranten alsook op de radio. *Anarchisme van de daad*, oorspronkelijk Den Haag 1969, is regelmatig herdrukt. – (2) Carlos Malato (1857-1938) was een anarchist van Italiaanse origine, een schrijver en publicist. Antonio Cánovas del Castillo (1828 -1897), regeringsleider die bij uitstek het symbool was van de uiterst conservatieve restauratiebeweging aan het eind van de negentiende eeuw in Spanje als reactie op de opkomende liberale beweging. Hij werd in 1897 vermoord door de Italiaanse anarchist Michele Angiolillo.

ASCONA: UTOPISCH PARADIJS?

Dankzij het initiatief van de gefortuneerde jonge Belg Henri Oedenkoven en zijn vriendin Ida Hofman ontstond in het begin van de vorige eeuw een alternatief kuuroord op de berg Monte Verita nabij het Zwitserse Ascona, gelegen aan het Lago Maggiore. Oedenkoven had enige tijd in een kuuroord doorgebracht en was enthousiast geworden over de behandelingsmethodes. Met enige geestverwanten wist hij zijn plannen voor een *Naturheilanstalt* al gauw letterlijk in de praktijk te brengen door op de aangekochte berg faciliteiten daarvoor te realiseren. Figuren van allerlei pluimage voelden zich tot de plek aangetrokken: antroposofen, theosofen, schrijvers en kunstenaars, anarchisten, utopisten en andere wereldverbeteraars. Er werd geëxperimenteerd met vegetarisme, naturisme, vrije liefde, dans en vrije expressie. Als inspiratiebron dienden onder andere de kolonies, of vrije gemeenschappen, Walden van Frederik van Eeden in Bussum en de Internationale Broedergemeenschap van Jacob van Rees in Blaricum, hoewel de praktijk daar nog een degelijk Hollands calvinistisch sausje bleek te hebben.

De utopische droom van Oedenkoven duurde een jaar of twintig. De berg ging in andere handen over en het karakter van de plek veranderde. Tijdens de Eerste Wereldoorlog trok de de kolonie veel politieke vluchtelingen, dienstweigeraars, kunstenaars en schrijvers aan. In de jaren twintig probeerden nieuwe eigenaren rijkere klanten aan te trekken, die weliswaar op zoek waren naar een soort vrijheidsbeleving maar ook bereid waren daarvoor het nodige te betalen.

Het boek *Ascona, bezield paradijs*, is wellicht de ultieme geschienis van deze kolonie in Ascona. Auteur Enno van der Eerden onderscheidt vier periodes in de geschiedenis van het dorp. Na het utopische begin en de periode na de Eerste Wereldoorlog volgt een tijd waarin Ascona vooral een uitwijkplek is voor exil-kunstenaars en schrijvers die het Duitse fascisme ontvluchten, zoals Thomas Mann en Erich Maria Remarque. Na 1945 blijkt Ascona echter te vervallen tot een toeristische plek voor de *nouveau riche* en is er nauwelijks iets van de oorspronkelijke bebouwing en van de originele principes van vrijheidsbeleving terug te vinden. 'Dat geeft de geschiedenis van Ascona een tragisch randje,' zo schrijft Van der Eerden. In een ongekunstelde, soms ontroerende epiloog, tevens een soort reisreportage en ontdekkingsreis, geeft hij daarvan een mooi verslag.

Ondanks dat in de loop der jaren karakter en sfeer van Ascona en Monte Verita zich wijzigden, bleef de plek een opmerkelijke aantrekkingskracht uitoefenen op kunstenaars, schrijvers, allerlei intellectuelen, maar ook op wereldvreemde zwervers en naar nieuwe kunst- en levensbeschouwing en naar wereldvisies zoekende figuren. Ook voor Nederlandse schrijvers, enkele politieke figuren en kunstenaars was Ascona een uitvalsplek: Ferdinand Domela Nieuwenhuis bezocht het een keer, later verbleef zijn zoon, de kunstenaar César Domela er enige tijd om inspiratie op te doen. Ook Albert Helman, Arthur van Schendel, Nico Rost, illustratrice Rie Cramer en de dichter Adriaan Roland Holst verbleven korte of lange tijd in Ascona.

Van der Eerden beschrijft zonder scrupules alle gedragingen, uitspattingen en nukken van notoire verblijvers in Ascona. Iemand als Adriaan Ronald Holst heeft duidelijk niet zijn sympathie. Anders is het gesteld met de Duitse anarchist Erich Mühsam (1878-1934), voor wie Van der Eerden een meer dan historische genegenheid lijkt te hebben. Mühsam bezocht Monte Verita bijna jaarlijks en schreef er in 1905 een enthousiaste brochure over. Daarmee spoorde hij gelijkgestemden aan tot een bezoek. Mühsam figureert in het verslag van Van der Eerden voortdurend op de achtergrond, als inspirerende persoonlijkheid voor anderen en als intermediair tussen potentiële Ascona-bezoekers. Van der Eerden is een bewonderaar van Mühsam, zo vertelde hij in een radiointerview. Hij roemt diens onafhankelijkheid, strijdbaarheid, zijn poëzie en idealisme. Dat Mühsam in 1934 op brute wijze werd vermoord in concentratiekamp Oraniënburg, had natuurlijk alles te maken met diens anarchistische levenshouding. Mogelijk gaf Mühsam aan de idealen en praktijk in Ascona een anarchistische impuls, waardoor vrijheidslievende ideeën en gedachten daar nog jarenlang werden aangehangen.

Ruim vijf jaar werkte Enno van der Eerden aan zijn omvangrijke boek over Ascona. Hij baseert zich veelal op literatuur- en archiefonderzoek, maar ook de inhoud van een rommelkast in Ascona leverde nieuwe informatie op.

In biografieën van veel Europese vooroorlogse kunstenaars en schrijvers duikt Ascona dikwijls op, maar meestal op fragmentarische wijze. Het volledige verhaal van deze voor zovelen belangrijke verblijfplaats is nooit geboekstaafd. Van der Eerdens relaas is niet chronologisch. Hij volgt nauwgezet allerlei personen bij hun bezoeken aan Ascona en gaat uitgebreid in op hun achtergronden en belevenissen. Op deze manier ontstaat een uniek beeld van de interactie die tussen diverse bewoners moet hebben plaatsgevonden: de uitwisseling over kunst, literatuur, levenshouding, liefde, mens- en wereldvisie en de uitstraling die dat heeft gehad op uitingen in kunst, literatuur en politiek. Niet eerder in de literatuur over Ascona is dat beeld zo duidelijk geschetst. (MS)

Enno van der Eerden, Ascona, bezield paradijs; Uitg. Bas Lubberhuizen, Amsterdam 2011, 376 pag.; pb., 29,50 euro

MOSLIMPIRATEN

Vanaf het einde van de zestiende eeuw tot in de achttiende eeuw lieten duizenden Europeanen zich bekeren tot de islam. Zij deden dat in de Noord Afrikaanse kuststaten van Algiers, Tunis, Tripoli en Rabat-Salie in het huidige Marokko. Een verrassend feit in deze tijd waarin moslims als zondebokken worden betiteld door de politieke handelaren in angst.

Het is het vertrekpunt voor Peter Lamborn Wilson's piratenverhaal over Noord Afrika in de zogeheten Barbarijnse kuststaten. Toentertijd werden zij allen Turken genoemd, aangezien het Ottomaanse Rijk zich behalve tot Wenen ook uitstrekte tot in het huidige Marokko. Ook de Moren die uit Spanje werden verdreven, de laatste in 1610, zochten hun heil in deze piratenstreken.

Wilson, ook bekend als Hakim Bey, concentreert zich op Sale, het nabij Rabat gelegen kuststadje waar zich een autonome piratenrepubliek vestigde in de zeventiende eeuw, die financieel niets meer aan het Rijk afdroeg. Ze lieten helaas niets op schrift achter. Van historici kregen ze geen aandacht omdat het afvalligen en ketters waren.

Vast staat dat de Westerse piraten maritieme technologie overdroegen (zeilschepen), terwijl zij bekend raakten met de islamitische navigatiemethodes. Een combinatie die voor een zeker succesvol piratenbestaan garant stond.

De aantrekkingskracht om moslim te worden, verklaart Wilson uit de democratische verhoudingen die zich bij de piraten ontwikkelde, zowel op hun schepen als in hun thuishavens en de bevrijding uit de knellende banden van het christendom. Dat was gebaseerd op onderdrukking, slavernij en privileges voor de elite. De mogelijkheid om opgenomen te worden in de islamitische samenleving (gastvrijheid) speelde ook een voorname rol. Het laatste hield in dat de piraten rijkdom konden vergaren en een aanzienlijke maatschappelijke positie konden bereiken. De piraten waren doorgaans immers arm, ongeschoold en gemarginaliseerd.

Hun bekering tot de islam beziet Wilson dan ook als een vorm van sociaal verzet.
Wie zeker een aanzienlijke positie verwierf in de piratenrepubliek van Sale was Jan Janszoon van Haarlem. Als Murad Raïs was hij de beroemdste van alle Salestijnse zeerovers. Geboren rond 1575 was hij zoals vele piraten als kaper, zeg maar legale piraat, begonnen en wel tijdens de 80-jarige oorlog. In 1618 werd hij door Barbarijnse piraten gevangen genomen. In Algiers werd hij renegaat. Al spoedig reisde hij naar Sale dat op 50 mijl van Gibraltar een uitstekende ligging had voor piraten. Het stadje wist zich beschermd door een geringe diepgang voor de kust zodat de Europese oorlogsschepen zich er niet waagden. De piratenvloot telde er toen 18 schepen
De Salestijnen verklaarden zich onafhankelijk van de monarch van Marokko die weer schatplichtig was aan het Ottomaanse Rijk. Het betekende dat de stad geen geld meer afdroeg. De piratenrepubliek werd bestuurd door veertien eigen mensen. Als president fungeerde de admiraal van de piratenvloot. Onze Murad was de eerste die in dit ambt werd verkozen. Verkiezingen vonden jaarlijks plaats. Hij trouwde met een Moorse vrouw ondanks dat hij in Nederland vrouw en kinderen had. Hij werd gigantisch rijk door zijn piratenactiviteiten en percentages die hij ving door zijn publieke functies. Het aantal piratenschepen groeide naar zo'n 40 tot 60.
De buit werd naar de begrippen van toen rechtvaardig verdeeld. De stad kreeg tien procent van de opbrengst, de rest werd verdeeld tussen de bevoorrader (degene die de strooptocht financierde) en de bemanning.
Wilson vertelt een obscuur maar hoogst interessant verhaal aan de hand van Europese bronnen van diverse betrokkenen uit die tijd. Andermaal wordt duidelijk dat piraten een vrijheidslievende cultuur en democratische verhoudingen ontwikkelden in een periode dat dit hoogst ongebruikelijk was. (AH)
Peter Lamborn Wilson, Piraten en hun Utopia, Moorse zeerovers en Europese renegaten, Uitgeverij Pennenstreek, Amsterdam 2007

SACCO EN VANZETTI: DE STRIP

Tientallen boeken, tienduizenden artikelen, diverse songs, een speelfilm, een documentaire en een musical zijn er gemaakt over de zaak Sacco en Vanzetti, de meest controversiële rechtzaak van de twintigste eeuw. Een stripverhaal over Sacco en Vanzetti bestond er nog niet. De Amerikaanse tekenaar Rick Geary, die in een reeks uitgaven van uitgeverij NBMComics allerlei historische misdaadgebeurtenissen verstript (Jack the Ripper, de moord op Lincoln, de ontvoering van de Lindbergh baby et cetera) vertelt nu het tragische verhaal van Sacco en Vanzetti in een graphic novel: *The Lives of Sacco and Vanzetti*.
De jarenlang slepende zaak waarbij de twee Italiaanse anarchisten uiteindelijk in 1927 onschuldig op de elektrische stoel ter dood werden gebracht (zie *de AS* 167), wordt door Geary uiterst nauwgezet in beeld gebracht. Alle essentiële elementen in de zaak weet hij in de toch beperkte omvang van het boek, minutieus aan de orde te stellen: van gedetailleerde situatieschetsjes van de plek van de roofoverval waarvoor Sacco en Vanzetti werden veroordeeld, tot en met alle cruciale momenten van de zaak vanaf hun arrestatie.
Uit de jarenlange procesgang licht hij de belangrijke momenten. De ingewikkelde en discutabele gang van zaken rond de ballistische tests met de revolver van Sacco geeft hij uiterst helder weer. Geary heeft ook oog voor detail want hij ziet kans vrijwel alle aspecten van de zaak te behandelen: de internationale protesten, de merkwaardige rol van advocaat Fred Moore, het schandalige optreden van rechter Thayer en aanklager Katz, de dubieuze getuigenverklaringen, maar ook de aangevoerde bewijzen voor de onschuld van beide mannen. Beide heersende opvattingen over de zaak – schuldig of onschuldig – weet Geary evenwichtig voor het voetlicht te brengen. De daadwerkelijke executie van Sacco en Vanzetti houdt hij op correcte wijze buiten beeld. Het persoonlijke leven van Sacco en Vanzetti komt in er in zijn strip helaas wat bekaaid van af.
Geary tekent in een realistische, bijna filmische stijl: de lezer volgt de zaak als met een filmcamera. Geary tekent in zwart/wit, met veel lijnen en strepen en zonder grijstinten. Situaties en hoofdfiguren vertonen een verbluffend goede gelijkenis met de werkelijkheid. Geary baseerde zich voor zijn boek op zowel literatuur van auteurs die Sacco en/of Vanzetti schuldig achtten (Francis Russell, *Tragedy in Dedham*, 1971), als ook op studies die juist uitgaan van de onschuld van beide mannen (bijvoorbeeld Moshik Temkin, *The Sacco-Vanzetti Affair: America on Trial*, 2009). De gecompliceerde affaire Sacco en Vanzetti is nog steeds onderwerp van discussie. Deze *graphic novel* is een uitstekende introductie op de zaak. (MS)
Rick Geary, The Lives of Sacco and Vanzetti, NBM Publishing Inc., New York 2011; isbn 9781561636051, geb., ca. 17,50 euro

CHRIS LEBEAU:
KUNSTENAAR EN ANARCHIST

Het Ferdinand Domela Nieuwenhuisfonds en het Heerenveense museum Willem van Haren voeren dezer dagen een (helaas kortlopende) tentoonstelling over de kunstenaar en anarchist Chirs Lebeau (1878-1945, zie voor een biografische schets over Lebeau *de AS* 158). De tentoonstelling en het daarbij uitgegeven begeleidende boekje – getiteld *Chris Lebeau, kunstenaar en anarchist* – concentreren zich op de vraag of Lebeau als een anarchistisch kunstenaar betiteld kan worden. Of zoals Rudolf de Jong stelt in zijn inleiding: 'Chris Lebeau was de bekendste anarchist onder de kunstenaars en de bekendste kunstenaar onder de anarchisten. Maar was hij ook een anarchistisch kunstenaar?'
Lebeau was een uitermate veelzijdig kunstenaar. Hij maakte onder andere glas-in-lood kunstwerken, olieverfschilderijen, houtsnedes, ontwierp postzegels, glaswerk en maakte batikkunst en muurschilderingen. Zijn productie was enorm en hij werkte met een grote verscheidenheid aan materialen. In hoeverre echter komt zijn anarchistische levenshouding en zijn politiek-sociaal engagement in zijn werk naar voren? Lebeau werkte voor gewone opdrachtgevers als de glasfabriek in Leerdam en de PTT (de bekende vooroorlogse zegel met vredesduif is van zijn hand), maar hij maakte ook logo's, spotprenten en affiches voor *De Wapens Neder*, het tijdschrift van de IAMV, evenals omslagen voor het blad. Voor *Bevrijding*, het tijdschrift van Bart de Ligt, ontwierp hij ook enkele omslagen.
Mechteld de Bois, die in 1986 de grote overzichtstentoonstelling over Lebeau samenstelde voor het Drents Museum in Assen en auteur van de toen prachtig uitgegeven catalogus daarbij (*Chris Lebeau 1878-1945*, Assen 1987), schrijft in haar bijdrage in het boekje dat zij de ontwerpen van Lebeau voor de anarchistische beweging niet altijd overtuigend over vindt komen, en dat deze vaak een soort krampachtigheid in zich hebben. De tentoonstelling in Heerenveen biedt talloze voorbeelden van zijn werk voor de anarchistische beweging, maar ook is er aandacht voor zijn overige werk, zoals zijn batikkunst, (zelf)portretten, glaswerk en postzegels.
In de bijdrage 'Je bent een fijne kerel' geeft Yme Kuiper een korte schets van de vriendschap tussen Lebeau en de jong gestorven Friese kunstenaar Jan Mankes (1889-1920). Op het werk van Mankes heeft Lebeau een duidelijke invloed gehad.
Kunsthistorica Sanny de Zoete geeft in haar bijdrage tenslotte een eerbetoon aan de damastontwerpen van Lebeau. Een aantal oorspronkelijke ontwerpen van Lebeau voor linnenfabriek Van Dissel – Vlinder, Appel, Tomaat, Straalbreking en Margotje – zijn dankzij haar inspanningen opnieuw in productie genomen. (MS)
Chris Lebeau, kunstenaar en anarchist
Tentoonstelling tot 29 januari 2012, Museum Willem van Haren, Heerenveen;
Uitgave: FDN Fonds en Museum Willem van Haren, 2011, 58 pag., 11,50 euro.

DE SLUIPSCHUTTER

Sommige politieke moorden worden nooit

opgelost: de moord op president John F. Kennedy (1963), die op de Zweedse premier Olof Palme (1986), de moorden op de voormalige Italiaanse premier Aldo Moro (1978) en op de Duitse werkgeversvoorzitter Hans Martin Schleyer door de Rote Armee Fraktion (1977). In enkele gevallen is duidelijk in welke richting de daders moeten worden gezocht. In andere zaken – zoals de moord met vergiftigde paraplu op de Bulgaarse dissident Georgi Markov in 1978 of de geheimzinnige ophanging (1982) van de Italiaanse maffiabankier Roberto Calvi onder een Londense brug – zijn de daders anonieme huurmoordenaars uit kringen van geheime diensten, maffia, ondoorzichtige zakenimperiums of onbekende opdrachtgevers.

In dit schemergebied van geheime diensten, elkaar beconcurrerende gangsterbendes en mysterieus opererende *gunmen*, speelt de nieuwste strip van de Franse tekenaar Jacques Tardi, *De sluipschutter*. Het is een spannend, intrigerend en realistisch verhaal, waarbij het geweld door Tardi snoeihard in beeld wordt gebracht.

Huurmoordenaar Martin Terrier (de achternaam is niet toevallig) werkt in opdracht van een geheimzinnige opdrachtgever. Tegen fikse betaling doodt hij politieke en zakelijke tegenstanders van deze organisatie. In Londen schiet Terrier op brute wijze een Rus neer, doodt en passant ook diens vriendin en voordat de Engelse politie maar enig onderzoek heeft kunnen doen, zit Terrier al weer in zijn appartement in Parijs. Terrier wilde dat het zijn laatste opdracht zou zijn maar onder een volgende opdracht lijkt hij niet uit te kunnen komen.

Het bloedstollende kat- en muisspel dat volgt tussen Terrier en handlangers van zijn opdrachtgever, resulteert in een overrompelende snelle opeenvolging van gebeurtenissen waarin verraad, actie en geweld de boventoon lijken te voeren. Dit gecombineerd met een stevige dosis *suspense*, maakt dit verhaal tot een volwaardige thriller.

Dat is niet verwonderlijk, want deze *graphic novel* is gebaseerd op het boek *La Position du Tireur Couché* (1982) van de Franse schrijver Jean-Patrick Manchette (1942-1995), die in de jaren zeventig en tachtig een tiental thrillers schreef. Zijn door sommige critici als existentialistisch omschreven romans, geven vanuit een linkse optiek kritiek op de Franse samenleving, waarin de overheid geen greep meer heeft op politieke en criminele gebeurtenissen die buiten haar gangbare horizon vallen. Daardoor ontstaat een soort samenleving binnen de bestaande maatschappij die zich volledig buiten het gezichtsveld van politie en justitie afspeelt. Manchette schreef zijn verhalen decennia terug, maar zijn kritiek is ook nu nog toepasbaar op situaties in de Franse samenleving, zoals die van illegale vluchtelingen of toestanden in de Parijse voorsteden.

Striptekenaar Jacques Tardi, bekend door zijn stripserie Isabelle Avondrood en zijn strips over de Eerste Wereldoorlog, politiek anarchistisch georiënteerd, moet al in een vroeg stadium iets herkenbaars in de maatschappijkritiek van Manchette hebben gezien wat hem aansprak, want in 1977 vroeg hij Manchette een scenario voor een strip te maken. Dat werd *Griffu* – het enige stripscenario van Manchette. Het is een verhaal over een eenzame, ietwat louche advocaat die verstrikt raakt in de machinaties van zijn tegenstanders en die ook in de normale samenleving geen stand kan houden.

De *loner*, de onaangepaste eenling die zijn eigen weg gaat en een gevecht aangaat met zijn bedreigers, ook al loopt hij gevaar ten onder te gaan in omstandigheden die hij niet in de hand heeft, is een terugkerend onderwerp in het werk van Manchette. In de door Tardi als *Kleine West Coast Blues* (2005) verstripte thriller *Le Petit Bleu de la Côte Ouest* van Manchette, en in dit nieuwe album *De sluipschutter*, is dit het centrale thema.

Tardi tekent het liefst verhalen die in het begin van de vorige eeuw spelen, maar met dit in de begin jaren tachtig gesitueerde verhaal, blijkt hij, zeer verrassend, ook uitstekend uit de voeten te kunnen. Tardi tekent de Parijse gebouwen, straten, pleinen en snelwegen als vanzelfsprekend. Zijn locaties kloppen altijd met de werkelijkheid. De Renaults, Peugeots en Citroëns DS die voorbij schuiven, maken het plaatje compleet. Tardi heeft zich voor dit verhaal weer uitermate goed gedocumenteerd.

De sluipschutter is niet een verhaal waarin een strijd uitgevochten wordt tussen *good guys* en *bad guys*. Eigenlijk zijn er alleen maar *bad guys*. In die zin doet het boek denken aan de *films noir* uit de jaren veertig en vijftig: zwart-wit drama's in letterlijke en figuurlijke zin, pessimistisch getinte films vol melancholieke ambiance waarin vaak een eenzame figuur – een privédetective, een kleine crimineel of een toevallige passant – betrokken wordt in een misdadig ganzenbord, waarbij het happy end ver te zoeken is. Het verhaal is wat betreft sfeer en karakter te vergelijken met films als *The Maltese Falcon* (John Huston, 1941), *Pickup on South Street* (Samuel Fuller, 1953), *Ascenseur pour l'échafaud* (Louis Malle, 1958) of *Touch of Evil* (Orson Welles, 1958). *De sluipschutter* is een door Tardi meesterlijk verstripte thriller, die zich ontrolt als een film waarin de kijker geheel wordt opgeslokt en meegesleept, net als in het donker van een bioscoopzaal. (MS)

Manchette-Tardi, De sluipschutter; Oog & Blik/ De Bezige Bij, Amsterdam 2011, 17,90 euro

EXIT KAPITALISME?

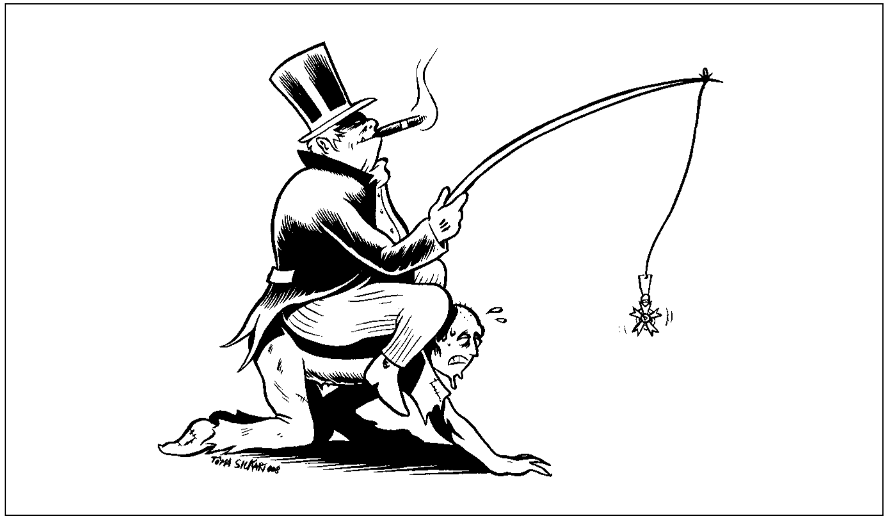
Het rommelt nogal in de economie, ook in de gewone kranten is er heel wat kritiek te lezen, niet alleen op de bonusjagers, maar ook op het hele kapitalistische, financiële systeem. Een boek met een originele invalshoek is *De val van Amerika* van Dmitry Orlov (uitspraak ongeveer Arlòf).

Orlov is een Rus die op zijn twaalfde in de VS is komen wonen en in dit boek vergelijkt hij de twee grootmachten van destijds met elkaar, de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten. De Sovjet-unie is ingestort en Orlov beweert dat je niet gek moet opkijken als zoiets in de VS ook gaat gebeuren. De hele constellatie van de economie van Amerika is een fragiel bouwwerk, er hoeft maar iets te gebeuren en de zaak gaat aan het schuiven. En dan wel richting afgrond.

Een van de grootste gevaren voor de VS is de vrijwel totale afhankelijkheid van geïmporteerde energie. Als de exporteurs geen zin meer hebben om te leveren, dan moeten vrijwel alle Amerikanen hun leven drastisch omgooien. Een andere bedreiging zit in de enorme schulden die de VS én de burgers hebben. In de Sovjet-Unie was het ineens over met het geloven in de macht van de staat (de ideologie werd sowieso weinig geloofd) en zoiets kan ook gebeuren met de schuldeisers. Als

ANARCHISME EN ECONOMIE

Op 14 november was er in CREA (Amsterdam) een avond met als thema 'de politieke economie van anarchisme: praktische of utopische weg naar de toekomst?'. Bert Altena gaf een goed beeld van wat in de loop der tijden door anarchisten over economie is bedacht. Hij vergeleek verschillende anarchisten met elkaar, zoals Proudhon en Kropotkin. Hun ideeën over privébezit, competitie, collectivisme, communisme waren nogal verschillend. Terwijl Kropotkin en andere anarchisten de mensheid vooral als een geheel zagen, zien syndicalisten, net als de volgelingen van Marx, de mensheid als verdeeld in tegenover elkaar staande klassen. Dennis de Lange hield een inleiding over de Nederlandse syndicalist Albert de Jong. Ook in de jaren 30 werd het geld in banken gestoken, in plaats van dat werklozen ondersteund werden. Ook toen was links erg verdeeld. Albert de Jong was vrij pessimistisch, maar volgens De Lange zou hij schrikken als hij een blik zou kunnen werpen in de huidige wereld. Onderzoekster Angela Wigger (universiteit van Nijmegen) tenslotte, begreep niet waarom anarchisme zo onbekend is. Ze merkte op dat Marx zelf geen marxist was geweest, en uiteindelijk (voor zover het de ideale situatie betreft) dicht bij anarchisme zat. Een van de anarchistische ideeën over economie die zij naar voren bracht was: zie het kapitalisme als fiets, die valt vanzelf om als niemand trapt. (Ook is er sinds september een (zelf)studiegroep 'anarchistische economie' gestart.) Meer info http://www.globalinfo.nl/tag/real-world-economics/ (RW)

die ineens ophouden met geloven in kredietwaardigheden dan keldert de economie pijlsnel.
Orlov vergelijkt hoe het in Rusland is gegaan met hoe het in de VS zou kunnen gaan, waarbij de mensen in de VS er volgens hem veel minder tegen opgewassen zullen zijn dan wat de mensen in Rusland hebben laten zien. Hij klinkt bepaald niet positief over de Sovjet-Unie, maar grappig genoeg zijn alle dingen die de instorting voor de Russen wat makkelijker te overleven maakte typisch socialistische zaken: veel en goedkoop openbaar vervoer, goedkope gezondheidszorg, idem onderwijs, geen bezit van huizen (dan kunnen de hypotheken ook niet instorten) en wel van moestuintjes omdat de officiële voedselvoorziening zo matig was.
Hoewel het over de VS gaat zal voor een land als Nederland een instorting van het kapitalisme niet veel anders gaan. Het boek bevat veel interessante dingen om eens je gedachten over te laten gaan. Orlov neemt nogal eens te korte bochten, maar intussen is het vlot, leesbaar en droogkomisch geschreven. Wie wel eens cynisme voelt opkomen over de kapitalist of de kapitalistische consument zal geregeld zitten te grinniken.
Het laatste deel gaat over wat individuen alvast kunnen doen om crisisbestendig te worden. Dit klinkt naar 'van onderop', maar hij benadert het wel erg individueel en vanuit een wie het het eerst doet zal het beste overleven. Ik zou daar liever iets gelezen hebben over solidaire groepsprocessen.
Solidariteit vind je wel in een nieuw boek van het platform Voor een duurzame en solidaire economie. Het is een samenvatting van een viertal conferenties over duurzaamheid in Tilburg en Antwerpen. Hoewel het geen anarchistische insteek heeft is het ook geen blauwdrukachtig verhaal. Gewoon een fijne, sociale en af en toe wat droge kijk op hoe het in de wereld (mis)loopt. Ook lezen. (WR)
Dmitry Orlov, De val van Amerika – een vergelijking met de Sovjet-Unie; uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht 2011; 240 pag.; 14,95 euro; www.janvanarkel.nl
John Huige en Lou Keune, Plan voor een duurzame en solidaire economie in Nederland; 2011, verspreiding uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht; 120 pag.; 10,- euro; www.platformdse.org

Beste lezers,

*** Dit is het laatste nummer van de 39ste jaargang, gewijd aan het thema Infiltratie. Begin april 2012 brengen we het eerste nummer van de 40ste jaargang uit, dat verschijnen zal als Negentiende Jaarboek Anarchisme. Zoals eerder gemeld zal *de AS* voortaan jaarlijks (weer) in vier afzonderlijke afleveringen verschijnen. Thema's die waarschijnlijk komend jaar of in 2013 aan bod komen zijn: staat & recht, Noam Chomsky, en Piet Kooijman.**

*** De (verhoogde) oplage van het vorige *AS*-nummer over Alexander Cohen is bijna geheel uitverkocht. Niet in de laatste plaats omdat dat nummer hier en daar in de pers besproken is en we (en gastredacteur Ronald Spoor) er complimenten voor kregen. Ook financieel staan we er nu beter voor dan we in vele jaren gedaan hebben. Dat is mede te danken aan een royale donatie van (het vroegere vrij-socialistische tijdschrift) *Recht voor Allen*. Onze hartelijke dank! Daarom ook hebben we de abonnementsprijs kunnen verlagen tot 18,50 euro per jaar.**

*** Ook ditmaal versturen we voor het abonnement 2012 geen (dure) acceptkaart voor de betaling, maar vragen we de abonnees om de kosten van het *AS*-abonnement in 2012 (18,50 euro) van de eigen bankrekening over te maken op rekening 4460315 van *de AS* in Moerkapelle. Zoals altijd rekenen we bovendien op aanvullende donaties, die nu eenmaal nodig zijn om dit blad te kunnen uitgeven. We vertrouwen op gulle solidariteit en vragen u op de overschrijving te vermelden : abo 2012 plus donatie *de AS*. We vragen u om zo spoedig mogelijk te betalen! En uiteraard sturen we graag proefnummers aan nieuwe lezers.**

*** Ook de beheerder van onze website bericht dat de belangstelling voor de *AS*-site voortdurend groeit. Het is onze bedoeling om zoveel mogelijk (oudere) nummers van ons tijdschrift geheel dan wel gedeeltelijk digitaal beschikbaar te stellen. Niettemin blijven alle 175 eerder uitgekomen afleveringen op papier verkrijgbaar tegen een aantrekkelijke prijs.**

*** Alle afleveringen van het tijdschrift en de overige (eigen) uitgaven van *de AS* kunnen voordelig besteld worden door gebruik te maken van onderstaande aanbieding(en):**
AANBIEDING 1: dit pakket omvat alle tot nu toe verschenen nummers, origineel dan wel herdruk, plus het apart verschenen Eerste Jaarboek Anarchisme alsmede de onmisbare Bibliografie van de jaargangen 1 tot en met 26 van *de AS* voor 110,- euro (inclusief verzendkosten).
AANBIEDING 2: met uitzondering van het Eerste Jaarboek Anarchisme en de Bibliografie ontvangt u alle boeken en brochures die *de AS* inmiddels naast het tijdschrift heeft uitgebracht (zie het overzicht Uitgaven hierna) voor 50,- euro (inclusief verzendkosten).
AANBIEDING 3: alle uitgaven, zoals genoemd in aanbieding 2 plus het Eerste Jaarboek en de Bibliografie, ontvangt u voor 60,- euro (inclusief verzendkosten).
Bestellen via rekeningnummer 4460315 van *de AS*, postbus 43, 2750 AA Moerkapelle, met vermelding van de gewenste aanbieding(en).

Redactie en administratie *de AS*.

LOSSE EXEMPLAREN

Zolang de voorraad strekt zijn tegen gereduceerde prijs losse exemplaren verkrijgbaar van een groot aantal eerder verschenen afleveringen van De AS. Men kan deze nummers bestellen door storting/overmaking van 2,25 euro per exemplaar (inclusief verzendkosten) op postgiro 4460315 van De AS, postbus 43, 2750 AA Moerkapelle. In verband met de verzendkosten moet voor tenminste 6,75 euro besteld worden!

Leverbaar zijn de volgende afleveringen: nr. 38 (Bedrog van het kapitaal), nr. 41 (Gezondheidszorg), nr. 42/43 (Proudhon), nr. 44/45 (Onkruit & Antimilitarisme), nr. 46 (USA), nr. 47 (Geweld), nr. 55/56 (Politieke vorming), nr. 59/60 (Anarchistische perspectieven), nr. 61 (Marx), nr. 64 (De crisis), nr. 65 (Nationalisme & bevrijdingsbewegingen), nr. 66 (Een libertaire staat?), nr. 67 (Arbeidsethos), nr. 68 (Anarchisme & utopie), nr. 69 (Nieuwe sociale bewegingen), nr. 70 (Clara Wichmann), nr. 71 (Staatskunst of straatcultuur), nr. 72 (Eigendom), nr. 73 (Technologie), nr. 74 (Spanje 1936-1986), nr. 75 (Macht), nr. 77 (De verwording van rechts), nr. 78 (Max Stirner), nr. 79 (Musica Anarchica), nr. 80 (Berlijn), nr. 81 (Onderdak), nr. 82 (Tegenethiek), nr. 84 (Oost-Europa), nr. 86 (Literatuur), nr. 87 (Domela Nieuwenhuis), nr. 88 (De staat van de ecologie), nr. 89 (Onder anarchisten), nr. 90 (De verlokking van rechts), nr. 91 (Murray Bookchin), nr. 92 (Menselijke natuur en anarchisme), nr. 93 (Stad, straat, federatie), nr. 94 (Het labyrint van de vrijheid), nr. 95 (Christen-anarchisme), nr. 96 (Buitenstaanders over anarchisme), nr. 97 (Israel), nr. 98 (Transport), nr. 99 (Sarajevo), nr. 100 (Beeldvorming), nr. 101 (Media), nr. 102 (Nederland immigratieland), nr. 103 (William Godwin), nr. 104/105 (België), nr. 106 (Economie), nr. 107 (Politiek), nr. 111 (Voorheen Sovjetunie), nr. 113 (Gustav Landauer), nr. 114 (Poëzie als ordeverstoring), nr. 115 (Latijns Amerika), nr. 117 (Domela als internationale figuur), nr. 118 (Italie), nr. 121 (Leren), nr. 124 (Dieren), nr. 125 (Disciplinering), nr. 128 (Armoede), nr. 129 (Frankrijk), nr. 132 (Afrika), nr. 133 (Techno), nr. 136 (Tolerantie), nr. 137 (Globaal), nr. 140 (Dood), nr 141 (Boeken), nr. 142 (Tiende Jaarboek Anarchisme), nr. 143 (Erich Muhsam), nr. 144 (De staat van de staat), nr. 145 (Atalanta), nr. 146 (Ivan Illich), nr. 147 (Jazz), nr. 150 (Stalin in Spanje), nr. 151 (Nederlandse anarchisten 1933-1945), nr. 155 (Manifesten), nr. 156 (Dertiende Jaarboek Anarchisme/Ontworteling van Europa), nr. 157 (Schrijvers & anarchisme), nr. 158 (Nederlandse anarchisten in de Tweede Wereldoorlog), nr. 163 (Wim de Lobel filosoof, vrijdenker, anarchist), nr. 164 (Liefde), nr. 167 (Sacco en Vanzetti), nr. 168 (Voedsel), nr. 171 (Brood & Spelen), nr. 172 (De ellende van de religie).

Sommige originele afleveringen, met name dubbelnummers, kosten 4,50 euro per stuk. Het betreft: nr. 109/110 (De bevrijding van het anarchisme), nr. 112 (Tweede Jaarboek Anarchisme), nr. 116 (Derde Jaarboek Anarchisme), nr. 119/120 (Vierde Jaarboek Anarchisme), nr. 122/123 (Vijfde Jaarboek Anarchisme), nr. 126/127 (Zesde Jaarboek Anarchisme/Anarchisme inNederland), nr. 130/131 (Zevende Jaarboek Anarchisme/Landbouw), nr. 134/135 (Achtste Jaarboek Anarchisme/Guy Debord en het situationisme), nr. 138/139 (Negende Jaarboek Anarchisme/De verloedering van het landschap), nr. 148/149 (ElfdeJaarboekAnarchisme/Opgesloten), nr. 152/153/154 (Twaalfde Jaarboek Anarchisme), nr. 159/160 (Veertiende Jaarboek Anarchisme/Cinema Anarchistica), nr. 161/162 (Vijftiende Jaarboek Anarchisme), nr. 165/166 (Zestiende Jaarboek Anarchisme), nr. 169/170 (Zeventiende Jaarboek Anarchisme/Kapitalisme: van crisis naar crisis), nr. 173/174 (Achttiende Jaarboek Anarchisme/Reis langs het Spaanse anarchisme), nr. 175 Alexander Cohen.

Alle inmiddels uitverkochte afleveringen van De AS zijn overigens herdrukt. Deze kosten zonder uitzondering 2,25 euro per exemplaar. Het gaat om de volgende afleveringen: nr. 1 (Syndicalisme), nr. 2 (Marxismekritiek), nr. 3 (Anarchisme vandaag), nr. 4 (Vrouwenbevrijding), nr. 5 (Zelfbeheer), nr. 6 (Registratie), nr. 7 (Energie), nr. 8 (Anarchisme & parlement), nr. 9/10 (Onderwijs, opvoeding, misvorming), nr. 11 (De vakbeweging in de krisis), nr. 12 (De Grote Depressie), nr. 13 (Terrorisme), nr. 14 (Godsdienst), nr. 15/16 (Fascisme), nr. 17 (Misdaad en straf, met teksten van Clara Wichmann), nr. 18 (Arthur Lehning), nr. 19 (Antimilitarisme), nr. 20 (Monarchie en Oranje), nr. 21/22 (Bakoenin), nr. 23 (Duitsland), nr. 24 (Anarchisme), nr. 25 (Organisatie), nr. 26 (Kiezen of delen), nr. 27 (Bouwen & wonen), nr. 28 (Kropotkin), nr. 29/30 (Veiligheid), nr. 31 (Milieu ~ macht), nr. 32 (Ontwikkelingshulp?), nr. 33/34 (Sexualiteit), nr. 35 (Anarchisten en de staat), nr. 36 (Europa), nr. 37 (Anarchisme en wetenschap), nr. 39/40 (Anton Constandse en het anarchisme), nr. 48 (Kunst & Anarchie), nr. 49 (Stembiljet of sociale aktie), nr. 50/51/52 (Anarchisme over de grenzen), nr. 53 (De Staat van verzorging), nr. 54 (Schijnanarchisme), nr. 57 (Tolstoj), nr. 58 (Cooperaties en collectieven), nr. 62 (Bart de Ligt), nr. 63 (Anarchie & avantgarde), nr. 76 (De sociocratie van Kees Boeke), nr. 83 (Provo), nr. 85 (Anarcha-feminisme), nr. 108 (Wim van Dooren, filosoof, humanist, anarchist). Ook voor deze herdrukte afleveringen geldt dat in verband met de verzendkosten voor tenminste 6,75 euro besteld moet worden.

UITGAVEN DE AS

De AS brengt naast het tijdschrift een serie reprints van (oudere) anarchistische pamfletten en brochures. In deze reprint-reeks van (soms curieuze) geschriften zijn verschenen:
—Anton Constandse, Anarchisme; een uit 1930 daterende, 14 p. omvattende beschouwing die bij Constandse's eigen uitgeverij de Albatros verscheen (bestelnummer: 001);
—R. Tamminga, Theorie en praktijk van het nemen; een begin deze eeuw door de schrijver in eigen beheer uitgegeven brochure van 16 p., waarin het neem- en eetrecht wordt verdedigd (bestelnr: 002);
—Henk Eikeboom, De anarchist en het huwelijk; een 24 p. tellende, in 1921 bij Libertas (de drukkerij van Rijnders' Vrije Socialist) verschenen betoog van Henk Eikeboom dat veel stof deed opwaaien. Clara Wichmann sabelde Eikebooms pleidooi voor 'Stirneriaanse lustbeleving' fijntjes neer (bestelnummer: 003);
—Anton Constandse, Heinrich Heine als dichter en denker; een uit 1928 daterende, 48 p. tellende brochure van Constandse, opgenomen in de bundel Groote Persoonlijkheden, een uitgave van Orion (1928) die sindsdien nooit herdrukt is (bestelnummer: 004);
—J. Bedeaux en K.A. Fraanje, Rhapsoden, zangen in modern gewaad; een bundel die in 1951 verscheen bij Het Rode Boek te Rotterdam. Met een inleiding van B. Damme. 64 p. (bestelnummer: 005);
—Simon Radius, Proudhon over kerk en samenleving; een in 1981 bij de Vrije Gedachte verschenen essay. 42 p. (bestelnummer: 006);
—Piet Kooijman, Heden, verleden en toekomst in zakformaat; een reprint van de in 1935 voor het eerst verschenenbrochure over de voorhoedefunctie van de gedeklasseerden ('neem en eet'), aangevuld met een herdruk van het artikel De vooruitzichten der arbeidersbeweging uit datzelfde jaar en een biografische schets van Piet Kooijman door Hans Ramaer. 48 p. (bestelnummer: 007);
—Spanje 1936-1966. Een 47 p. tellende geïllustreerde special van het anarchistisch tijdschrift De Vrije (juli 1966) met een interview met een oud-Spanjestrijder en verder bijdragen van o.a. Rudolf de Jong, Jose Peirats, Hem Day en Victor Garcia (bestelnr.: 008). Deze reprints kan men franco per post ontvangen door storting/overmaking op postgirorekening 4460315 van De AS in Moerkapelle met vermelding van bestelnummer(s). De prijs bedraagt 3,25 euro per exemplaar. Let op: de bestelnummers 001, 002 en 003 zijn uitsluitend verkrijgbaar in één pakket, waarvoor de standaardprijs van 3,25 euro geldt. In verband met de verzendkosten moet voor tenminste 6,50 euro besteld worden.

Behalve de reprint-reeks levert De AS diverse andere eigen uitgaven, zowel herdrukken als originele uitgaven. Deze boeken en brochures zijn te bestellen door storting/overmaking op postgirorekening 4460315 van De AS te Moerkapelle. De prijzen zijn inclusief verzendkosten.
—Bibliografie De AS, jaargangen 1972-1998; 105 p.; 6,90 euro.
—Paul Eltzbacher, Anarchisme; herdruk in paperback van de Nederlandse vertaling uit 1903; 293 p., 13,90 euro.
—Eerste Jaarboek Anarchisme; in 1994 verschenen als aparte uitgave; 151 p.; 5,90 euro.
—Hans Ramaer, Het onbegrepen anarchisme. Tekst van een lezing opgenomen in de bundel 'De Ideologieën' (Studium Generale, Utrecht 1994);12 p.; 1,25 euro.
—Hans Ramaer, Het individualisme van Anton Constandse. Tekst van de achtste Anton Constandselezing (1994) voor De Vrije Gedachte in brochurevorm; 22 p.; 1,90 euro.
—Anton Constandse, De zelfvernietiging van het protestantisme, een oorspronkelijk in 1926 verschenen kritische beschouwing van de godsdienst; herdruk in paperback; VIII + 120 pag.; 6,90 euro.
—Anton Constandse, De ellende der religie; herdruk brochure uit 1923; 20 p.; 1,25 euro.
—Anton Constandse, God is het kwaad; herdruk brochure uit 1924; 31 p.; 1,90 euro.
—Anton Constandse, Kan er een God zijn?; herdruk brochure uit 1927; 16 p.; 1,25 euro.
—Anton Constandse, Godsdienst is opium voor het volk; herdruk brochure uit 1929; 15 p.; 1,25 euro.
—Anton Constandse, Nederland, God en Oranje; herdruk van brochure uit 1932; 15 p.; 1,25 euro.
—Jos van Veen, De carrière der zeven Oranjes in de Nederlandsche gewesten 1544-1795; oorspronkelijk in 1929 (?) door Gerhard Rijnders (Bibliotheek voor Ontspanning en Ontwikkeling te Zandvoort) uitgegeven kritische geschiedschrijving; herdruk in paperback; 190 p.; 9,50 euro.

AANBIEDINGEN

De AS presenteert diverse afgeprijsde boeken en brochures. Van sommige titels is slechts een gering aantal exemplaren voorradig, dus gelden deze aanbiedingen zo lang de voorraad strekt. De prijzen zijn inclusief verzendkosten. Bestellen via overmaken van uw betaling(en) met vermelding van titel(s) op giro 4460315 van De AS in Moerkapelle. Het betreft:
—Thom Holterman en Henc van Maarseveen (ed.), Law in anarchism; Erasmus University, Rotterdam 1980; 177 pag.; 7,50 euro. (Een selectie van bijdragen aan het in 1979 gehouden internationale seminar anarchism & law met onder meer artikelen over Spooner, Proudhon en Kropotkin.)
—Ton Geurtsen, De fabel van het linkse ongelijk, met libertaire teksten van Rosa Luxemburg, Anton Pannekoek, Henriëtte Roland Holst en Arthur Lehning; Rode Emma, Amsterdam 1990;111 pag.; 7,50 euro.
—Arthur Lehning, Lenin en de revolutie. Marxisme en anarchisme in de Russische revolutie; Rode Emma, Amsterdam 1994; 151 pag.; 10,90 euro. Deze uitgave is een uitgebreide en geïllustreerde editie van de in 1972 bij Van Gennep verschenen Nederlandse vertaling van de oorspronkelijke Duitse artikelenserie, getiteld 'Radendemocratie of staatscommunisme'.
—Hans Ramaer, De dans om het nucleaire kalf; Ram, Rotterdam 1975 (tweede druk); 136 pag; 3,00 euro. (Een politiek-economische geschiedenis van het kernenergiebeleid in Nederland vanaf 1939.)
—Arie Hazekamp, 75 jaar Pinksterlanddagen op het terrein Tot Vrijheidsbezinning in Appelscha 1933-2008; (Appelscha 2008); 68 pag; 4,50 euro.

JAN BÖRGER-BIBLIOTHEEK F I L O S O F I E

Jan Börger: *Het hoofd van Johannes de Doper. De grote dode. Het offer en de levenskunst.* 2006, ISBN-10: 90-76033-27-7 NUR-736, EAN -13: 90-76033-27-3, 356 p. 22,50
(Herziene uitgave, voorheen: Het spookt in de Sint Jan!)
Wim de Lobel: *Spiritueel anarchisme – orde van zelfbeteugeling. Het universele principe – Arche anarchos estin.* Bundel, 1999, ISBN 90-76033-04-8, geïll. 112p. 7,00
De eeuwige generatie. De kunst van het grote sterven. 2005, ISBN 90-76033-26-9, geïll. 100 p. 7,00
Hans de Heer: *Oer-informatie. Een confrontatie van de moderne natuurkunde met de filosofie van Jan Börger.* 1998, ISBN 90-76033-03, 50 p. 4,50
Geest van Stof. De Mnemocratische Evolutie van het bewustzijnsproces. 2000, ISBN 90-76033-06-4, 93 p. 7,00
Het Ik. Splijtzwam van de Geest. 2002, ISBN 90-76033-14-5, 56 p. 4,50
(Werd voorgedragen voor de Socrates Wisselbeker 2002)
De egoïst Max Stirner, (biografie) Hans Jansen; De Vrije Gedachte/Papieren Tijger 2008; ISBN 9789067282253, geïll.; 114 p.; 17,50
Tevens leverbaar: *God noch autoriteit. Geschiedenis van de Vrijdenkersbeweging in Nederland.* B. Gasenbeek, J.C.H. Blom, J.W.M. Nabuurs, 2006, ISBN 90 8506 3582, uitg. Boom, geïll. 336 p. 24,95
Door storting op postgiro 77 0 36 van het verschuldigde bedrag wordt de bestelling zo snel mogelijk toegezonden. (Prijzen inclusief porto. Minimaal voor 6,00 euro bestellen.)
Jan Börger-Bibliotheek, Postbus 43, 2750 AA Moerkapelle. E-mail: wimdelobel@planet.nl
Ook te bestellen via onze website: http://www.ibizweb.nl/börger

---

UITGEVERIJ DE VOORUITGANG

Alexander Berkman, *ABC van het anarchisme.* Klassieke uiteenzetting van anarchistische beginselen. 137 p. 12,00 (excl. verzendkosten)
Anton Constandse, *Anarchisme van de daad.* Beschrijving van houding, opvattingen en activiteiten van militante anarchisten in revolutionaire situaties. 173 p. 12,00 (excl. verzendkosten)
De uitgaven zijn te bestellen bij vooruitgang@orange.nl

NIEUW BIJ ATALANTA

Bij Atalanta in Utrecht is een miniboekje verschenen, *Het kapitaal als verslaving*, met pittige kritiek op het kapitalisme, geschreven vanuit verbazing dat iets wiskundig onmogelijk is en toch vrijwel alom als ideologie kan worden aangehangen. Een samenvatting van het boekje is overbodig, het is zelf een samenvatting. Enkele citaten:
'Men doet vaak alsof een crisis een ongelukje is, maar crisissen zitten ingebakken in het systeem. Het staat in de bijsluiter, maar die leest bijna niemand.' 'Een bezuiniging betekent meestal dat "ergens boven" een misrekening is gemaakt waarbij veel geld verloren is gegaan. En dat moet vervolgens door "beneden" weer opgehoest worden.' 'Economische groei kan op een eindige aarde nooit goed blijven gaan. Rekenkundig kan het niet. Wiskundig is het onmogelijk. Natuurkundig is het onbestaanbaar. Groei lukt slechts zolang je nog ergens sociale en ecologische uitbuiting weet te veroorzaken.'
Het kapitaal als verslaving. De prijs is passend bij het onderwerp: nul euro. Te bestellen tegen verzendkosten. *Het kapitaal als verslaving* maakt deel uit van een reeks miniboekjes, waarin eerder verschenen: *Anarchie, tisdat*, *Feminisme, tisdat* en *Veganisme, tisdat*. Gratis bij aankoop van een van onze andere uitgaven. Grote aantallen tegen onkostenvergoeding.
Voor meer informatie en uitgaven (boeken, kleine boekjes, brochures, spelletjes, tijdschrift Aardig, vrije muziek), zie onze website: www.at-a-lanta.nl